HANEFÎ İMÂMLARIN MÜTEŞÂBİHÂT KARŞISINDAKİ TUTUMLARI

Beyâzîzâde Ahmed Efendi

Tercüme & Ta'lik:
Hamza Burak Çiçek

TAHKÎK
YAYINLARI

بياضي زاده احمد افندي

HANEFÎ İMÂMLARIN MÜTEŞÂBİHÂT KARŞISINDAKİ TUTUMLARI

— Beyâzîzâde Ahmed Efendi —

Tercüme & Ta'lik
Hamza Burak Çiçek

تحقيق
TAHKÎK
YAYINLARI

Hanefî İmâmların Müteşâbihât Karşısındaki Tutumları

– Beyâzîzâde Ahmed Efendi –

Tercüme & Ta'lîk:
Hamza Burak Çiçek

Editör:
Osman Salih

Mizanpaj:
Tahkîk Yayınları

Kapak:
İnkreativ Arts

İrtibat:
bilgi@tahkikyayinlari.com • www.tahkikyayinlari.com

Baskı & Cilt:
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Adres: Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11 Bağcılar/İstanbul
Tel: 0212 446 88 46 Sertifika No: 45522

Dağıtım:
Küresel Kitap Yayıncılık
Yamanevler Mah. Küçüksu Cad. Bıldırcın Sok. No: 9/1 Ümraniye / İstanbul
Tel: +90 216 632 00 60 • Gsm: + 90 0539 762 66 95

Online Sipariş: www.kureselkitap.com

İstanbul, 1441 - 2019

İÇİNDEKİLER

بسم الله الرحمن الرحيم

Kitap Hakkında

الحمد لله الذي بنعمته تتمّ الصالحات

والصلاة و السلام على الذي قد علّم الصالحات

و على من اتّبع النبي المعلّم الصالحات

İşbu kitap, Beyâzîzâde Ahmed Efendi'nin Ebû Hanîfe'nin beş eserinden derleyip topladığı *el-Usûlü'l-Münîfe* adlı eserinin, yine kendisinin yazmış olduğu *el-İşârâtü'l-Merâm min İbârâti'l-İmâm* adlı şerhinin "Müteşâbih Sıfatlar" bölümünün tercümesinden oluşmaktadır.

Beyâzîzâde hazretleri kitabında, evvelâ Ebû Hanîfe'nin eserlerinden bazı kısımlar zikredip onları şerhetmiştir. Şerhinden sonra "İşârât" (işaretler) diye bir altbaşlık koyup Ebû Hanîfe'nin buyruklarından istinbat ettiği işaretleri alt alta dizmiştir. Kendisinin bir Mâturîdî kelâmcısı olmasının yanında Eş'arî kelâmından da birçok alıntılar yaparak Eş'arî mezhebine olan vukûfiyetini de ispatlamaktadır.

Bu eserdeki ana maksadımız Hanefî-Mâturîdî mezhebinin müteşâbih sıfatlar karşısındaki tutumunu ilim talebelerine kısaca ve muhkem bir şekilde aktarmaktır. Bundan dolayı ilk dönem

Hanefî alimlerinden nakil yapmaya özen gösterdik. Son dönem alimlerinden nakil yapmayı ihmal etmedik ki Hanefî-Mâturîdîlerin sonradan bozulduğunu iddia edenlere fırsat doğmasın.

Bu nakilleri, tercümenin gerekli gördüğümüz yerlerine "Fasıl" diye bir başlık koyarak altına dercettik. Nakilleri, müelliflerin ölüm tarihlerini gözeterek sıraladık ki zihinlerde kronolojik bir haritanın oluşumu kolaylaşsın.

Ana maksadın yanındaki ikincil maksadımız da, Osmanlı'nın yıkılışından sonra sahipsiz kalan Hanefî-Mâturîdî yolunun çizgilerini yeniden canlandırmak ve talebelere, kendilerine bu koca mirası bırakan mûrislerini tanıtmaktır. Bu amacı güderek kaynaklarda cömert davrandık. Zira, günümüzdeki talebelere kendi itikadî mezhepleri hakkında yazılmış kitapların isimleri sorulsa bir iki taneden fazla sayamamaktadırlar, maalesef. Sayamazlar zira alimlerimiz katledildikten sonra, canlılığını kaybeden mezhebimizin kitapları piyasada zor bulunur hale gelmiştir. "Şamile" programında bile "İbni Teymiyye kitaplığı" adıyla özel bir bölüm mevcut olduğu halde, Hanefî-Mâturîdî geleneğini yansıtan kitaplara neredeyse hiç rastlanılmamaktadır.

Ayrıca tercümede takip ettiğimiz yöntem manevî tercümedir. Okuyucuyu lafızlarla fazla boğmamak için gerekli gördüğümüz yerlerde ihtisar yaptık. Lakin asıl metnin ana temasından sapmamaya gayret gösterdik. Hatta daha da anlaşılır hale gelmesi için gerek parantezlerle gerekse dipnotlarla açıklamalar getirdik.

Şuna dikkatleri çekmek istiyoruz ki, tercüme ettiğimiz metinlerde zikredilen müteşâbih sıfatların tercümesini yapmadık ve Arapçasını latinize edip gerekli yerlere yerleştirdik. "Allâh'ın eli" değil de "Allâh'ın yedi" demeyi yeğledik. Zira kitabımızın sonunda da detaylıca açıkladığımız gibi, mezhebimizde tercih edilen görüş müteşâbih sıfatları tercüme etmemektir.

Kitabın asıl kısmına geçmeden İmâm Ebû Hanîfe'nin kelâm ilmini yasaklayıp yasaklamadığı hakkında küçük bir yazı hazırladık. Zira bu konuda birçok teşviş yapılmaktadır. Daha sonra müteşâbihâtın tanımına kısaca değinmeyi faydalı gördük.

Ümidimiz odur ki, Ehl-i Sünnet itikadı ile bin sene yoğrulan bu topraklarımızda sahih İslâm akîdesi yeniden hâkim olsun. Tevfîk Allâh'tandır.

Ebû Hanîfe Kelâm İlmini Yasakladı Mı?

Abdülkâhir el-Bağdâdî'ye (ö. 429) göre bu ümmetin ilk sistematik kelâm öncüsü Ebû Hanîfe'dir (ö. 150).[1] Lakin karşı cenahtan inkar sesleri yükselmiyor değil. Özellikle suud güdümlü merciler bunun üzerinde çok dururlar. Gerek Ebû Hanîfe'den bize sahih bir şekilde nakledilen eserlerinin itibarını düşürmek, gerekse Ebû Hanîfe ile Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin arasını ayırmak için Ebû Hanîfe'nin kelâmdan tevbe ettiğini ve ondan nehyettiğini iddia ederler. Tabiki dayandıkları rivayetler yabana atılacak rivayetler değildir. Lakin gözden kaçırdıkları bir nokta var ki, o da, kelâm ilminin "nehyedilen kelâm" ile "methedilen kelâm" diye taksim edilişidir.

Öncelikle şunu nakledelim ki, İmâm-ı Azam'ın talebelerinden Vekî b. Cerrâh (ö. 197) şöyle buyurmuştur: "Ebû Hanîfe'ye kelâm ve fıkıh konusunda, kimseye açılmayan kapılar açılmıştır."[2]

İslâm toprakları, Allâh Rasûlü'nün vefatından sonra hızlı bir şekilde genişleyince yeni yeni topluluklar ümmete dahil olmuştur. İslâm'a dahil olan bu insanlar arasında Hıristiyanlar, Yahudiler, Dehrîler (ateistler), Mecûsîler ve türlü türlü dinlere mensup kimseler vardı. Bu kişiler arasında, zahiren müslüman olsalar da içi küfürle kaynayanlar olmuştur. Bu münafıklar, eski dinlerinden bağlarını koparmayarak müslüman kılığında, intihal

1 Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Usûlü'd-Dîn*, Matbaatu'd-Devle, İstanbul, Baskı: I, 1928, s. 308

2 Ebû İshâk es-Saffâr, *Telhîsu'l-Edille*, Dâru's-Selâm, 2010, s. 144

ettikleri sapık fikirleri ümmet arasında yaymaya, hatta bu bid'at düşüncelere çağırmaya başladılar. Bu tehlikeye vakıf olan sahabeler, bu tehlikeyi defetme biçiminde ikiye ayrılmışlardır. Zira bu mülhidlerin şüphelerini iptal etmeye Kur'ân ve Sünnet'ten delil getirmek, onları inkar ettikleri için, kafi gelmeyecektir. İşte bu saikten, haricî bir delile başvurmak gerekli olmuştur. O da akıldır.

Aklî çıkarımları istimal etmeyi bir kısım sahabîler doğru görmemişlerdir. Onlar, bu var olan sıkıntıya karşı Kur'ân ve Sünnet'e tabi olmayı ve bu bid'atçılarla tartışmamayı tercih etmişlerdir. Ömer b. Hattâb, Abdullâh b. Ömer, Zeyd b. Sâbit bu yolu izleyenler arasındadırlar. Tabiînden ise Süfyân-ı Sevrî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel gibileri onları izlemişlerdir.

Diğer grup ise tam aksine susmayı değil, bu bid'atçıların batıl fikirlerini yok etmek ve halkın itikadını kurtarmak amacıyla onlarla tartışmayı ve aklî çıkarımlarla onları hezimete uğratmayı yeğlemişlerdir. Sahabeden Alî b. Ebî Tâlib, Abdullâh b. Abbâs, Abdullâh b. Mes'ûd. Tabiînden ise Hasan-ı Basrî, Ebû Hanîfe ve Hâris el-Muhâsibî bu menhec üzerinde ilerlemişlerdir.[3]

Bunlarla beraber, Halife Mehdî (ö. 169) ayrıca bu bid'atçılarla münazara yapılmasını emretti. Mutezile mezhebine mensup kimseler de mezkur sahabîler ve tabiîn ile beraber bu serüvene katıldılar. Onlar da bu mülhidlere karşı cephe aldılar, zira Mutezile mezhebinin, Ehl-i Sünnet'e uymayan bazı görüşleri olsa da, sonraki halleri ile eski halleri farklıdır. Felsefeden etkilendikten sonra daha çok bid'at çıkuruna düşmüşlerdir.

Allâh'ın inayetiyle bid'at tohumlarını yayanlar yok edildi. Lakin bu mücadelede aklî çıkarımların yanı sıra filozofların eserlerine fazlaca müracaat edenler, defetmeye çalıştıkları marazlardan bir parça kapmışlar, onlardan müteessir olmuşlardır. Özellikle Mutezililer bundan etkilenmişlerdir. O kadar ki, bunları (yani aklı ve felsefeyi) Kur'ân ve Sünnet'e takdim eder oldular. Amaçlar

---

3 Ramazân el-Bûti, *es-Selefiyye*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, Baskı: XIV, 2016, s. 156-157

Allâh'ın rızasını gütmekten ziyade karşı tarafa galip gelerek münazaradaki kabiliyetini teşhir edip nefsini tatmin etmek oldu. İşte bunları gören selefin fakihleri ve muhaddisleri yürüttükleri kelâm faaliyetlerini (aklî çıkarımları kullanma faaliyetini) durgunlaştırdılar ve halkı bunlardan nehyetmeye başladılar. Nehyettiler ki, daha fazla derine dalıp diğerleri gibi sapıtmasınlar.[4]

Ebû Hanîfe de bunlardan biridir. Evvel emirde aklî çıkarımlar sistemi olan kelâm ile meşgul olup hasımlarını mağlup ederdi. Bu alanda parmakla gösterilecek mertebeye kadar yükselmişti. Lakin kelâm ilmiyle fazlaca uğraşıp filozoflardan etkilenenleri görünce bundan bir nebze soğmuş ve fakihlerin rahlesine oturmuştur.[5] Başkalarının zannettiği gibi ondan tamamen yüz çevirmemiştir. Ölüm döşeğindeyken vasiyet babından *el-Vasiyye* adlı kelâm kitabını yazdırması buna vazıh bir delildir.

Bu kabilden Ebû Hanîfe, oğlu Hammâd'ı kelâm ilmini öğrenmesi için teşvik etmiştir. Hammâd bu ilimde ilerleyince münazaralar yapmaya başladı. Lakin daha sonra Ebû Hanîfe, oğlu Hammâd'ı kelâm ilminde münazara yapmasından[6] nehyetti.[7]

Bunun sebebi ise, hasmının hatasını yüzüne vurarak ve onu (Allâh rızası olmaksızın) ilzam ederek münazara yaptığındandır. Zira oğlu, ona, kendisini bundan niçin nehyettiğini, halbuki kendisinin de defalarca kelâm ilminde münazaralar yaptığını sorunca o: "(Oğlum!) biz hasımlarımızla münazara ettiğimiz vakit, kaçmasın diye başımızda bir kuş varmışçasına dikkat ediyorduk ki karşımızdaki hata edip dinine ve imanına zarar gelmesin. Lakin görüyorum ki siz, hasmınızın ayağı kayması ve küfre düşmesi için uğraşıyorsunuz ve bu yüzden kelâm ilmiyle/münazarayla meşgul oluyorsunuz", buyurmuştur.

---

4 Zâhid el-Kevserî, *Mukaddimât*, Dâru's-Sürya, Beyrut, Baskı: I, 1997, s. 44

5 Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Baskı: Yok, Tarih: Yok, I/9-10

6 İlk dönemlerde kelâm ilminin içine münazara ve mantık ilimleri de dahil idi.

7 Ebû İshâk es-Saffâr, A.g.e., s. 148

Aynı şekilde Ebû Hanîfe'den nakledilen, kelâma dalmanın keraheti ve selefin ondan uzak durduğu hakkındaki nakiller de oğlunu kendisinden nehyettiği usûlsüzce ve karşı tarafı kafir etmeyi amaçlayan münazara etme hakkındadır.[8]

Ayrıca Hanefî mezhebinde mekruh görülen kelâm, Ehl-i Sünnet mezhebiyle alakası olmayan, İslâm düşmanlarına karşı savunmada etkili olmayan kelâmdır. Buna örnek olarak Mutezile'nin, filozofların (felsefe) ve diğer bid'at ehli mezheplerin uğraştığı kelâm ilmi verilebilir.

İmâm Ebû Yûsuf (ö. 182) ve İmâm Muhammed'den (ö. 189) rivayet edilen yasaklamalar da bu kelâm hakkındadır.[9]

İmâm Birgivî'nin (ö. 981) kelâm ilmini farz-ı kifaye sayması, felsefeden de kaçınılması gerektiğini vurgulaması yolumuzu aydınlatmaktadır.[10] Molla Aliyyü'l-Kârî'nin (ö. 1014) felsefe ile iç içe geçmiş kelâma sıcak bakmaması gibi.[11]

Hanefî çevrelerde büyük kabul gören *Fıkhü'n-Nâfi* adlı eserin müellifi Ebu'l-Kâsım Nâsiruddîn el-Hanefî (ö. 556) kendisine kelâm ilminin keraheti hakkında sorulan soruya şöyle cevap vermiştir:

"Bir kısım alimler kelâm ilmiyle uğraşmayı mekruh gördüler. Ben derim ki: Mekruh olan (karşı tarafı küfre düşürmek için ve Ehl-i Sünnet'in takviyesi ile alakalı olmayan) kelâm hakkında münazara ve cedel yapmaktır. Zira bunlar, bid'atların ve fitnelerin kabarmasına ve itikad karışıklığına sebebiyet vermektedir. Ayrıca kelâm hakkında cedel veya münazara eden kişi (çoğu zaman, hasmına) galip gelmek için cedelleşir, hakkın zuhuru için değil.

8 İbni Hümâm es-Sivâsi, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, Baskı: Yok, Tarih: Yok, I/351

9 Beyâzizâde, *İşârâtü'l-Merâm*; Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1.Baskı, İstanbul, 1949, s. 35-36

10 Birgivî, *Tarîkatu'l-Muhammediyye*, Bombay, Baskı: Yok, Tarih: Yok, s. 25

11 Molla Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Kitâbi'l-Fıkhi'l-Ekber*, DKİ, Beyrut, 2007, s. 18

(Bizim kastettiğimiz ve methedilmiş kelâm olan) Allâh Teâlâ'yı, tevhidini, nübüvveti ve itikadımızın kapsadığı konuları bilmekte (öğrenmekte ve savunmakta) ise hiçbir sakınca yoktur."[12]

Selef zamanında kelâm ilminden, Mutezile'nin ve diğer bid'atçıların kendisiyle nassların önüne geçtiği ve onları inkar ettiği felsefe kastediliyordu. Zira o zamanlarda filozofların eserleri Arapçaya tercüme ediliyordu ve bu tercümelere paralel olarak yeni yeni hizipler ve görüşler türemeye başlamıştı. Ve bunların çoğunun beslendikleri kaynak ise bu tercüme eserlerdi. Bundan ötürü selef-i sâlihîn kelâmla (felsefeyle) uğraşmayı kerih görmüştür.

Lakin İmâm Ebû Hanîfe'nin ilk kez sistematik hale getirdiği ilim bundan farklıdır. Daha sonraları, Mutezile'nin ve diğer bid'atçıların etkisi yok olduktan sonra bir isim değişikliği meydana gelmiştir. Tevhid ilmi yerine artık kelâm ilmi denilmeye başlanmıştır. Nitekim Mâturîdî kelâmcısı Ebû İshâk es-Saffâr'ın (ö. 534), methedilmiş kelâma "usûlü'd-dîn" demesi ve zemmedilen kelâma "felsefe" demesi buna işarettir.[13]

İşte bunu (usûlü'd-dîni) kastederek İmâm Kerderî: "Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Züfer, Muhammed ve Hammâd[14] münazarada hasımlarını kelâm ilmiyle sustururlardı. Onlar, bu ilmin İmâmlarıdır", buyurmuştur.[15]

İmâm Siğnâkî ise (ö. 714): "En öncelikli ve hidayete ulaşmada en sağlam ilim, tevhid ilmidir. Diğer bütün ilimler tevhid ilmine nisbetle mukaddimeler ve tamamlayıcı ilimler mesabesindedir.

12 Ebu'l-Kâsım Nâsiruddîn el-Hanefî, *el-Mültekat*, DKİ, Beyrut, Baskı: I, 2000, s. 261

13 Ebû İshâk es-Saffâr, *Telhisu'l-Edille*, Dâru's-Selâm, 2010, s. 139

14 Buradan anlaşılıyor ki, Ebû Hanife, oğlunu kelâmdan tamamen nehyetmemiştir. Sadece fazlaca derine dalmasından veya ilmi tam oturmadan bununla uğraşmasını yasaklamıştır. Allah en iyisini bilir.

15 Hâfizuddin el-Kerderî el-Bezzâzî, *el-Menâkib*, s.38 (Kevserî, *İşârâtü'l-Merâm*'ın mukaddimesinde bunu nakletmiştir. Bkz: Beyâzîzâde, *İşârâtü'l-Merâm*; Dâru'l-Kütübü'l-İslâmiyye, 1.Baskı, İstanbul, 1949, s. 4)

Zira tevhid ilmi sağlam olmazsa diğer şer'î ilimler tek başına hiçbir fayda sağlamaz", buyurmuştur.[16]

Ebu'l-Mehâsin el-Konevî (ö. 771) de kelâm ilmini fıkıh ve hadis ilmine benzetmektedir. Nasıl ki fıkıh ve hadis ilmi Rasûlullâh'ın *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* ve sahabîlerin*(radiyallâhu anhum)* zamanında öz olarak vardı, lakin günümüz sistematiği ve ıstılahları yoktu. Kelâm ilmi de öz olarak vardı lakin şimdiki ıstılahları ve sistematiği sonradan düzene girmiştir. Fıkıh ve hadis ilminin meşruiyetine kıyas ederek kelâm ilmine de meşruiyet atfetmiştir.[17]

Ebu'l-Yusr el-Pezdevî (ö. 493) ise bu ilmin cevazı ile ilgili Ebû Hanîfe'den şunu aktarır:

"Hz. Peygamber'in ashâbı bu gibi konulara dalmadılar," diyenlere karşı "sahâbenin durumu, karşılarında savaşçı bulunmayan dolayısıyla da silah taşımaya gerek duymayan topluluğa benzer. Oysa biz, saldırı altındayız ve silah(kelâm ilmini kastediyor) bize gereklidir", deriz."[18]

İlk bakışta İmâm Ebû Hanîfe'nin bu açıklamasından, sahâbenin itikadî konular hakkında münazara yapmadıkları anlaşılsa da durum böyle değildir. Bilakis sahabelerin büyüklerinden itikadî savunmalar ve münazaralar nakledilmiştir.[19] Lakin o zamanda, Ebû Hanîfe'nin zamanındaki gibi bir bid'at furyası mevcut olmadığından, bu münazaralar ve itikadî çıkarımlar farklı bir boyutta idi, daha çok yüzeyseldi. Ne zaman ki bid'at mezhepler çoğaldı ve İslâm akîdesine zarar veren görüşlerin halli daha da girift hale geldi ve ortaya attıkları kirli nazariyeler daha derin aklî temellere dayandı, o vakit alimlerimiz de buna mukabil naklî delillerin gölgesi altında aklî çıkarımlara daha çok yoğunlaştılar.

---

16 Hüsâmuddîn es-Siğnâki, *et-Tesdîd fî şerhi't-Temhîd*, Bursa, 2015, s.64

17 Ebu'l-Mehâsin el-Konevi, *el-Kalâid fî Şerhi'l-Akâid*, Şirketü Dâri'l-Meşâri', Beyrut, Baskı: I, 2016, s. 76-80

18 Ebu'l-Yusr el-Pezdevi, *Usûlü'd-Din*, Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire, 2005, s. 4-5

19 Bkz: Beyâzizâde, *İşârâtü'l-Merâm*; Dâru'l-Kütübü'l-İslâmiyye, 1.Baskı, İstanbul, 1949, s. 33-34

Muhtemeldir ki Ebû Hanîfe'yi yadırgamalarının sebebi ve onun böyle bir savunmaya ihtiyaç duyması bundan ötürüdür. Yani kelâm ilmindeki maharetinden ötürü kimsenin ulaşamadığı boyutlara ulaşması, akranlarının onu anlayamamasına ve onu eleştirmesine yol açmıştır. Fıkıhtaki becerisinden ötürü ona "ehl-i re'y" demeleri de aynı illetin sonucudur. Halbuki bütün mezhep imâmları re'y ehlidir. Zira re'ysiz fıkıh olmaz.[20]

Ömer Nasûhi Bilmen hazretlerinin (ö. 1390), kelâm ilmine getirdiği tarifi derkettikten sonra selefin zemmettiği kelâm ile methedilen kelâmın farklı olduğu anlaşılacaktır:

"Kelâm, Allâh'ın zâtından ve sıfatlarından, nübüvvet konularından, mebde' ve meâd itibariyle yaratılmışların hallerinden İslâm kanunu üzere bahseden bir ilimdir."[21]

Böyle bir ilmi, Allâh'a bağlılık hususunda peygamberlerden sonra ilk sırada gelen selef-i sâlihîn nasıl olurda kerih görsün?!.

---

20 Kevseri, *Fıkhu Ehli'l-İrâk ve Hadîsuhum*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2012, s. 18

21 Ömer Nasûhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, Ravza Yayınları, İstanbul, Baskı: III, 2017, s. 5

Müteşâbih Ne Demektir?

هُوَ الَّذِيَ أَنزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُّحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ في قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاء الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاء تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلاَّ اللّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلاَّ أُوْلُواْ الألْبَابِ

"O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'ân'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, 'Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır' derler. Ancak akıl sahipleri düşünüp anlarlar."[22]

Hâsirîzâde Elîf Efendi'ye (ö. 1345) göre ayette geçen "müteşâbihât" (مُتَشَابِهَات), "şübhetün" (شُبْهَة)'den türemiştir. "Şübhetün" (شُبْهَة)'ün manası ise, iki şeyden birini, birbirlerine çok benzedikleri için, ayırt edemeyen bir kimsedeki tereddütten dolayı hasıl olan halet-i kalbiyedir. O halde "müteşâbihât", "muhkemât"ın tam zıddı olmuş olur. (Zira "müteşâbihât", zahirî manasının, aklî ve naklî delillere zıt düştüğü için, murad edilen mana olmadığını kesin bir şekilde bildiğimiz halde mecaz manasına rucû ettiğimiz, lakin

22 Âl-i İmrân, 7

mecaz manalarından hangisinin murad edilen mana olduğunu, iki veya daha çok olmasından ve birbirlerine çok benzemesinden dolayı, ayırt edemediğimiz lafızlar anlamına gelmiş oluyor). "Muhkemât" (مُحْكَمَات) ise, delâleti açık, hükümlerde kendisine dayanılan ve anlaşılması için tefsir ile tevile ihtiyaç bırakmayan ayet-i kerimelerdir. "Müteşâbihât" ise, tam aksine bizce malum olmayan ve zahirinden asıl mananın anlaşılamadığı ayetlerdir. Ayetin devamındaki "teşâbehe" (تَشَابَهَ) fiili de bu manayı barındırmaktadır.[23]

Buna örnek olarak istiva ayeti verilebilir. Zira istivanın birçok manası vardır. Hangisinin tercih edileceğine dair elimizde herhangi kat'î bir delil yoktur. Zannî deliller olsa da Allâh hakkında zan ile konuşmak caiz değildir. Netice olarak istivanın manası bize kapalı kalmış oluyor.

Ömer Nasûhî Efendi'nin de (ö. 1390) buyurduğu gibi:

"Müteşâbih: Efrâd-ı ümmet için kendisi ile ne murâd edildiğini anlama ümidi munkatı olan lafızdır. Bazı mübarek sûrelerin evvellerindeki Elif Lâm Mim, Tâ Hâ gibi hurûf-u mukattaa, "Yedullâh, Vechullâh" gibi tâbirler bu cümledendir."[24]

İmâm Mâturîdî (ö. 333) ise misal olarak şu ayeti örnek göstermektedir: "(Yahudiler:)Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın. Zira sığırlar, bizce, birbirlerine benzeştiler ("teşâbehe") (benzeştikleri için hangisini kastettiğini bilmiyoruz)..."dediler."[25]

---

23 Hâsirîzâde Elif Efendi, en-Nûru'l-Furkân fî Şerhi Lugati'l-Kur'ân, 2/247, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, Baskı: I, 2015

24 Ömer Nasûhi Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul, Baskı: I, 1955, 73. Madde

25 Bakara, 70

Nasıl ki sığırlar birbirlerine benzedikleri için ("teşâbehe") Allah'ın istediği sığır yahudiler için bir bilinmez ("müteşâbih") oldu, müteşâbihler de barındırdıkları manalardan hangisinin Allâh'ın kastettiği mana olduğu bilinmediği için, bizce bir "bilinmez" konumunda olmuş oldular.[26] Allâh, en iyisini bilir.

26 Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Baskı: I, 2005, II/309

Beyâzîzâde Hazretlerinin Terceme-i Hayâtı

İsminin tamamı Kemâlüddîn Ahmed b. Hasan b. Sinânüddîn el-Beyâzî er-Rûmî el-Hanefî'dir. Aslen Bosnalı olan Beyâzîzâde Ahmed Efendi, Osmanlı devletinin en büyük ve en kapsamlı ilme sahip olan alimlerindendi. Hicrî 1044 (miladî 1634) tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Medrese tahsilini İstanbul'da tamamlayan Ahmed Efendi, kadı olan babası Beyâzî Efendi'ye nisbetle Beyâzîzâde diye anılmıştır. Molla Çelebi lakabıyla meşhur olan Muhammed b. Ali el-Âmidî'den ders almıştır. Babasıyla beraber hacca gittiğinde, Mekke'de Şemsü'l-Bâbilî'nin (ö. 1077) derslerine gidip gelmeye başlamıştır. Şemsü'l-Bâbilî'den icazet aldıktan sonra ders vermeye başlamıştır. Yahyâ b. Ömer el-Minkârî gibi bir grup alim onun ders halkasına devam etmiştir.

Ayrıca babasının yolunu takip ederek o da kadılık makamının kapısını aralamıştır. Hicrî 1077 yılında Halep'e tayin edilmiştir. Halep'ten azledilip Bursa'ya, oradan da hicrî 1083 senesinde Mekke'ye tayin edildi.

Mekke'de bir ders halkası kurup halka yönelik ders okutmuştur. Okuttuğu kitap kendisinin hazırlamış olduğu *el-Usûlü'l-Münîfe* adlı eserine yine kendisinin yazmış olduğu *el-İşârâtü'l-Merâm min İbârâti'l-İmâm* adlı şerhidir. Mekke'den de azledildikten sonra hicrî 1086 yılının sonuna doğru İstanbul'a tayin edildi. Burada kitap çalışmalarına devam etti ve buna ağırlık verdi. Rumeli'ye kazasker olarak terfi edildikten sonra hicrî 1098 senesinde ruhunu

teslim etmiştir. Kabri, Üsküdar'da Divitçizâde Tekkesi'nin bitişiğindedir.

Kadı olarak gittiği yerlerde adaletle hükmederdi. Namı bilad-ı Osmaniye'de duyulmuştu. Cüsseli bir dış görünüşe sahip olan Ahmed Efendi, ilmin izzetini de vakarıyla korumuştur.[27]

Hanefî-Mâturîdî bir alim olan Beyâzîzâde, kelâm ilmi alanında adını tarihe yazdırmış olan büyüklerdendir. Derin bir vukufiyete sahip olması ve kitaplardaki malumata hakim olması onu mümeyyiz kılan özelliklerindendir. Eserlerinde mahza kendi mezhebinden değil de diğer mezheplerden, bilhassa Eş'arî mezhebinden çokça nakil yapması, onun kelâm ilminde ne kadar geniş yelpazeli bir alim olduğunu ispat etmektedir.

En meşhur eseri olan *el-Usûlü'l-Münîfe* adlı eserini, Ebû Hanîfe'nin beş eseri olan *el-Fıkhu'l-Ekber, el-Fıkhu'l-Ebsat, el-Vasiyye, er-Risâle ilâ Osmân el-Bettî ve el-Âlim ve'l-Müteallim* adlı musannefatını mezcederek derleyip inci dizer gibi dizmiştir. Ayrıca gerekli yerlere Ebû Hanîfe'nin rivayet etmiş olduğu hadisleri serpiştirmiştir. Muhtemelen bu hadisleri Ebû Hanîfe'nin *Müsned*'inden veya Havârizmî'nin *Câmiu'l-Mesânid*'inden ahzetmiştir. *El-Usûlü'l-Münîfe*'nin daha derli toplu, muntazam ve konulara göre bablara ayrılmış olması fayda açısından zirvelerdedir.

Bu esere yazmış olduğu *İşârâtü'l-Merâm min İbârâti'l-İmâm* adlı şerh ise çok tafsilatlı olması bir yana, müellifin ömrü yetmediği için tamama ermiş değildir. Lakin bu haliyle bile Hanefî-Mâturîdî kelâmının en önemli kaynak kitapları arasında yerini alabilmiştir.

Ebû Hanîfe'nin sözlerini zikrettikten sonra onu şerhetmiş ve kalbindeki o derin ilim denizinden istihraç ettiği birkaç "işaretleri" alt alta dizmiştir. Özellikle Ebû Hanîfe'nin eserlerinin

---

27 Muhibbî, *Hulâsatu'l-Eser*, Dâru's-Sâdır, Beyrut, Baskı: Yok, Tarih: Yok,, I/181-182; Ziriklî, *el-E'lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Baskı: XV, 2002, I/112; Bursalı Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Hzr: Yekta Saraç, TÜBA, Ankara, 2016, I/267

senedlerini ve ravilerini zikretmesi açısından pek nadir bir hizmete imza atmıştır. Zira bu eserlerin münkirlerine mahal bırakmayacak şekilde, rivayet zincirini sahih bir şekilde tek tek Ebû Hanîfe'ye ulaştırmıştır. Bunlara ek olarak Mâturîdîler ile Eş'arîler arasındaki ihtilafları sayarken 36 altı tane noktaya değinmesi açısından bu alanda (belki Mestçizâde'nin *el-Mesâliku'l-Hilâfiyyât*'ından sonra) en kapsamlı hizmeti sunmuştur.

Seçtiği cümleler ve kurduğu cümlelerden de anlaşılacağı üzere Beyâzîzâde Ahmed Efendi, şiddetli bir Hanefi-Mâturîdî bağlısıdır. Hatta Kevserî (ö. 1371) kendisi hakkında şöyle buyurmuştur: "Beyâzîzâde geç bir dönemde gelmiş olsa da kelâm ilminde çok güçlüdür ve bilgilidir. Bazı alimler onun geniş araştırma yeteneğini övmüşlerdir. (Geçmiş alimlere) son derece bağlı ve (onlar hakkında) çok titizdi."[28]

Eserleri:

- Usûlü'l-Münîfe li'l-İmâm Ebî Hanîfe (Matbudur ve tercümesi mevcuttur: İlyas Çelebi, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul)
- İşârâtü'l-Merâm min İbârâti'l-İmâm (Matbudur: Thk: Yûsuf Abdurrazzâk Dâru'l-Kütübü'l-İslâmiyye, 1.Baskı, İstanbul, 1949)
- Sevânihü'l-Ulûm (Mahtut: Laleli, nr. 3689/2)
- Risâletü'l-Bâhis ve'l-Mücîb (Mahtut: Lâleli, nr. 3689/1)
- Sak (Mahtut: Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 93)
- Mecmûa fi'l-Mesâili'l-Müntehabe (Mahtut: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1281)

28 Zâhid el-Kevserî, *Mukaddimât*, Dâru's-Sürya, Beyrut, Baskı: I, 1997, s. 51

Beyâzîzâde'nin (ö. 1044) İşârâtü'l-Merâm Adlı Eserinin "Müteşâbih Bölümü"nün Tercümesi

بسم الله الرحمن الرحيم

Metin:

[(İmâm Ebû Hanîfe) ***el-Fıkhu'l-Ekber*****'de buyurdu ki: "Allâh'ın, Kur'ân'da da zikredildiği gibi, yed, vech ve nefs sıfatı keyfiyetsiz olarak vardır. Gazap ve rızası keyfiyetsiz olarak O'nun sıfatlarındandır. Gazabı cezasıdır ya da rızası sevabıdır, denmez."]**

Şerh:

"Allâh'ın yed" sıfatı vardır.

Tekil olarak şu ayette geçer: "*Allâh'ın yed'i onların elleri üzerindedir.*"[29] İkil olarak şu ayette geçer: "*İki yed'imle yarattığıma....*"[30] Çoğul olarak şu ayette geçer: "*Gökyüzünü yed'lerimizle bina ettik.*"[31]

"Vech" sıfatı vardır.

Şu ayetlerde geçtiği gibi: "*Rabbinin vech'i kalır*"[32] ve "*nereye dönerseniz dönün işte Allâh'ın vech'i oradadır.*"[33]

"Ve nefs" sıfatı vardır.

---

29 Fetih, 10

30 Sad, 75

31 Zâriyât, 47

32 Rahmân, 27

33 Bakara, 115

Şu ayette geçtiği gibi: "*Allâh, sizi nefsinden*[34] *korkmanız için uyarıyor.*"[35]

(Bu sıfatlar) "*keyfiyetsiz olarak vardır*", yani bu sıfatlar yaratılmışlara benzemeksizin, herhangi bir organı, niteliği ve niceliği olmaksızın vardır.

İşârât:

1. İşaret:

Burada keyfiyetlerin nefyi vardır. Lügatta keyfiyet sıfat ve biçim manasındadır. "*El-Misbâhu'l-Münîr*"[36] adlı eserde de böyle geçer.

Kelâmcıların ıstılahında ise keyfiyet "bizatihi kendisi taksimi/kısımlanmayı ve bölünmeyi kabul etmeyen/gerektirmeyen araz" manasındadır. Çeşitler açısından keyfiyet hissedilen keyfiyetler, nefsânî keyfiyetler, nicelikle alakalı keyfiyetler, istidâdî keyfiyetler olmak üzere dörde ayrılır. Bu keyfiyetlerin hepsi mahluklara (yaratılmışlara) mahsustur. İmâm Ebû Hanîfe hazretleri, kısımlarını zikretmeye gerek duymadan mutlak olarak keyfiyeti Allâh'tan nefyetmiştir.

2. İşaret:

İmâm Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)*, keyfiyeti nefyetmekle, icmalî bir tevil ile müteşâbih sıfatların mecazî manalar taşıdığına/mecazî manalara mahmûl olduğuna işaret etmiştir.

---

34 Ayette geçen nefis, bizim anladığımız nefis değildir.

35 Âl-i İmrân, 28

36 Ebû Abbâs el-Feyyûmî (ö. 770) şöyle buyurmuştur: "Keyf (nasıl) kelimesiyle birşeyin hali ve niteliği sorulur. "Zeyd nasıl?" sorusundan onun sağlığı, hastalığı, zorluğu, kolaylığı ve başka şeyler murat edilir. Bazen de şaşkınlık, kınama ve inkar babından gelir. Keyf kelimesi gibi aynı anda olumsuzluk manası, bir şeyin keyfiyetini, halini ve niteliğini barındıran başka bir soru edatı yoktur."
Bkz: Ebû Abbâs el-Feyyûmi, *el-Misbâhu'l-Münîr fî Ğarîbi'ş-Şerhi'l-Kebîr*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, Baskı: Yok, Tarih: Yok, II/546.

3. İşaret:

İmâm Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)*, birkaç müteşâbih sıfat sayarak genelleme yapmıştır. Halbuki bu müteşâbih sıfatların sayısı 17'ye ulaşır. Ayetlerde geçen: (yed[37], vech[38], nefs[39]), yemîn[40], sâk[41], e'yun[42], cenb[43], istiva, gazap, rızâ ve nûr'dur. Meşhur hadislerde geçen: keff[44], isbe'[45], ayn[46], kadem[47], nuzûl[48], dahk[49] ve Rahmân'ın sûreti'dir.

4. İşaret:

Söylediklerini delillendirmek amacıyla Ebû Hanîfe hazretleri *(rahimehullâh)*, ayetleri serdetmeden ve tafsilata girmeden "*Kur'ân'da da zikredildiği gibi*" buyurmuştur.

"Gazap ve rızası keyfiyetsiz olarak O'nun sıfatlarındandır."

Gazap ve rıza sıfatına gelince bunları bizim anladığımız şekilde Allâh için düşünmek muhaldir. Zira bunlar nefsânî keyfiyetten ibaret olan iki sıfattır. Gazaplanıldığı zaman (insanda) nefret ve rahatsızlık hasıl olur. Razı olunduğunda ise uyumluluk ve hoşnut olma hasıl olur. Bunlar ise Allâh için (düşünülmesi) imkansız olan şeylerdendir. (Bu imkansızlığı gidermek amacıyla) ayetlerde

---

37 El

38 Yüz

39 Zat

40 Sağ el

41 Baldır

42 Gözler

43 Yan

44 Avuç

45 Parmak/iki parmak

46 Göz

47 Ayak

48 İnmek

49 Gülmek
Not: Dipnotta vermiş olduğumuz bu manalar, Allâh haricindeki bağlamlarda kullanılan manalardır. Eğer Allâh ile birlikte/ona izafe edilerek kullanılırlarsa bu manaları vermek caiz olmaz.

geçen bu iki sıfat, tayin ederek tafsilî tevile başvurmaksızın, "keyfiyetsiz" kaydı koyularak icmalen tevil edilir ve mecazlandırılır.[50] Bu ümmetin selefi böyle yapmıştır.

Keyfiyet vermeden Allâh'ı bu sıfatlarla vasfetmeyi zihinlerin algılayamadığı gerekçesiyle tafsilî bir tevile gitmekte sıfatların iptali vardır.

"*el-Fıkhu'l-Ebsat*" adlı eserinde buna işaret etmiştir:

"*Gazabı cezasıdır ya da rızası savabıdır, denmez.*"

Gazap ve rıza sıfatları, (mahlukattaki) sonuçlarına/gayelerine itibar edilerek tevil edilemezler. Zira bunların sonuçları/gayeleri mahlukatta zuhur etmez.

Lakin Rahmân ve Rahîm gibi zahir olan (yani müteşâbih olmayan, muhkem olan) sıfatlar, (mahlukattaki) sonuçlarına/gayelerine itibar edilerek tevil edilirler. Zira tefvîz (manasıyla uğraşmayıp Allâh'a havale etmektir) ve tevakkuf sadece müteşâbihler hakkında varid olmuştur.[51]

Keyfiyeti nefyetmeyi sadece müteşâbihlere mahsus kılmasıyla tefvîz ve tevakkufun zahir olan (yani müteşâbih olmayan, muhkem olan) sıfatlara değil, müteşâbih olanlara mahsus olduğuna işaret etmiştir.

---

50 Burada mecazlandırmaktan (tecevvüz) kasıt, zahir manasının kastedilmediğini belirtmektir.

51 Rahmân sıfatı müteşâbih olmasa da mastarı olan (Allâh'ın) rahmeti/merhameti müteşâbihtir. O da gazab sıfatı gibidir. İnsanların rahmetine benzemez. İnsanlarda merhamet duygusu kalbin yumuşaması, o duygunun kendisine galip gelmesi gibi bazı faktörlerle zuhur eder. Lakin bu vasıflarda olan bir merhamet Allâh için muhaldir. Merhamet, bize nazaran bir duygudur. Allâh ise duygu sahibi olmaktan münezzehtir. Bundan dolayı Rahmân sıfatına zahir, merhamet sıfatına müteşâbih diyebiliriz. Gazab sıfatının müteşâbih olduğu gibi.
Lakin nasslarda "gazab" mastarının ism-i faili varid olmuş olsaydı (gâzib, gazzâb gibi) onlar, gazab sıfatının aksine müteşâbih değil zahir olurlardı. Varid olmadığı için ise, kendiliğimizden/indimizden Allâh için böyle bir sıfat/isim vazetmemiz sakıncalı bir işlem olur. Rıza sıfatı da bu minvaldendir.

Fasıl:

Şeyh İshâk er-Rûmî (ö. 950) şöyle buyurmuştur:

"Gazabının ve rızasının vasfı mahlukatın gazabının ve rızasının vasıfları gibi değildir. Bundan dolayı Allâh'ın gazabı ve rızası diğer sıfatları gibi vasıf açısından müteşâbihtir."[52]

Ebu'l-Müntehâ buyurdu ki: "Bu sıfatların aslı malum, vasfı meçhuldür. Vasfının meçhul oluşu aslının iptalini gerektirmez."[53]

52 Şeyh İshâk er-Rûmî, *Muhtasaru'l-Hikmeti'n-Nebeviyye*; DKİ, Baskı: I, Lübnan, 2015, s.245-246

53 Ebu'l-Müntehâ, *Şerhu Kitâbi Fıkhi'l-Ekber*, s.23

Metin:

[(İmâm Ebû Hanîfe) ***el-Vasiyye*'de** **buyurdu ki: "Allâh, ihtiyacı olmaksızın ve üzerine yerleşmeksizin arşa istiva etmiştir."]**

Keyfiyetsiz olarak istiva etmiştir. Bu tutum selef-i sâlihînin tutumudur. İmâm Mâlik (ö. 179) ve İmâm Ahmed b. Hanbel (ö. 241) *(rahimehumullâh)* buyurmuşlardır ki: "İstiva malumdur, keyfiyeti meçhuldür. Bunun hakkında soru sormak bid'attır."

İşârât:

1. İşaret:

Buradaki hususlar bize icmalî tevili beyan etmektedir. Müteşâbih nassları zahirî manalarına hamletmek cismânî uzuvları, yön vermeyi ve insanî hisleri Allâh'a yakıştıracağı için ve Allâh'ın hiçbirşeye benzemediğine dair kat'î delillerin mecvudiyeti bizi (icmalî) tevile zorlamaktadır. Lakin tevil yapılırken, zihinler keyfiyetsiz bir şekilde bu sıfatların hakikatini anlayamadığı için, bu sıfatların aslını iptal etmek caiz değildir. Bu müteşâbihler, hakikatlerine (zahirlerine) değil mecazlarına keyfiyetsiz olarak hamledilir. Tafsilatı bilinmese de, zahir manaları keyfiyet, yön verme ve insanî hisler barındıran ayet ve meşhur hadislere, Allâh'ı bunlardan tenzih etmek kaydıyla, olduğu gibi iman edilir.

Zahirdeki manasının vehmettirdiği (teşbihten) Allâh'ı tenzih ederek müteşâbihin ilmini Allâh'a tefvîz etmek, icmalî tevildir.

İmâm Ebû Hanîfe hazretleri *(rahimehullâh)* bu konulara, Kur'ân'a değinerek ve Allâh'tan keyfiyeti, teşbihi ve ihtiyacı nefyederek işaret etmiştir.

Bu anlatılanlar, bütün müteşâbih sıfatlar hususunda selefin yoludur. Bu yolu Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel (ö. 241), Kattân[54](ö. 198), Kalânisî[55] (ö. IV) ve halef ulemasından birçok kişi *(rahimehumullâh)* seçmiştir.

Onlar şöyle demişlerdir: "Muhakkak ki yed, isba', istiva ve diğer (müteşâbih sıfatlar) Allâh Teâlâ'nın sıfatlarındandır. Lakin bir uzuv veya mekan edinme manasında değil, bilakis O'na yakışan bir şekildedir. Bunu ise ancak O bilir."

Bu görüş vech, yed, ayn ve istiva hakkında İmâm Eş'arî'den (ö. 324) de *(rahimehullâh)* naklolunmuştur. "*Mevâkıf*'ta[56] böyle geçer.[57]

"*Keşfu'l-Keşşâf*"[58] adlı eserde "*ve diğerleri müteşâbihlerdir*"[59] ayetinin tefsiri hakkında şöyle buyrulmuştur:

---

54 Ebû Said Yahyâ b. Said b. Ferruh el-Kattân et-Temimi el-Basri (ö. 198/813). Hadis hâfızı ve ricâl alimi. Yahyâ b. Saîd emirü'l-mü'minin fi'l-hadîs, imâmü'l-muhaddisîn, hâfız, sika, me'mûn, hüccet, sebt gibi hadiste en üst mertebedeki alimler için kullanılan niteliklerle anılmıştır. Kendilerinden hadis alınabilecek râviler hakkında titiz ölçüler koyması ve sadece sika râvilerden hadis nakletmesi sebebiyle çok sert eleştirilerde bulunan (müteşeddid) hadis tenkitçileri arasında sayılmıştır. Bkz: DİA, YAHYÂ b. SAÎD el-KATTÂN, Erdinç Ahatlı, cilt: 43; sayfa: 262.

55 Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İbrâhîm b. Abdillâh el-Kalânisî (ö. IV./X. yüzyıl başları [?]). Erken dönem Ehl-i sünnet kelâmcısı. İbn Küllâb ve Hâris el-Muhâsibî'nin takipçisi, Selef, ehl-i hadis ve Sıfâtiyye kelâmının öncülerinden biri olduğuna dair bilgiler göz önünde bulundurularak Kalânisî'nin III. (IX.) yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı, Eş'arî'nin Makâlât'ında adı geçmediği için de ona çağdaş sayıldığı ve muhtemelen IV. (X.) yüzyıl başlarında vefat ettiği söylenebilir. Bkz: DİA, KALÂNİSÎ, Ebu'l-Abbas, M. Sait Özervarlı, cilt: 24; sayfa: 223-224.

56 Adududdin el-İci'nin (ö. 756) kelâma dair eseridir.

57 Seyyid Şerîf Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, DKİ, Beyrut, Baskı: I, 1998, VIII/124-126

58 Ebû Hafs Ömer el-Kazvini'nin (ö. 745) Zemahşeri'nin (ö. 538) "el-Keşşâf" adlı tefsirine yazmış olduğu haşiyedir.

59 Âl-i İmrân, 7

"İstiva, yed, kadem, dünya semasına nüzûl, dahk, taaccüb ve benzer sem'î sıfatlar Ebu'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324) gibi selef alimler, katında sabittir ama aklın ötesindedir. Onları anlamakla mükellef kılınmadık. Mükellef kılındığımız nokta onların varlığına, cisimlendirmeden ve hiçbir şeye benzetmeden inanmaktır. Bunun sebebi, (sahih) naklin akla zıt olmamasındandır.[60]

Halef ulemasının büyüklerine/çoğunluğuna göre ise müteşâbih sıfatların ve isimlerin hepsi sekiz sıfata[61] hamledilir."[62]

("*Keşfu'l-Keşşâf*" sahibi Ebû Hafs Ömer el-Kazvînî), selefe göre müteşâbih sıfatların hepsinin (müstakil bir) sıfat oluşlarına hamledileceklerini sarahaten ifade etmiştir. Bu sıfatlar da birçok mecazî manalar barındırmaktadırlar. Bu (mecazî manalardan hangisinin murad olunduğuna dair) kat'î herhangi bir delil olmadığına göre, murad olan mecazî mananın tayini Allâh'a tefvîz edilir (manasıyla uğraşmayıp Allâh'a havale edilir).

İmâm Fahruddîn er-Râzî[63] (ö.606) ve Nizâmuddîn en-Nîsâbûrî[64] (ö. 730) yukarıdaki ayetin tefsirinde bu görüşü açıkça ifade etmişlerdir.

---

60 Mezkur müteşâbih sıfatlar sahih/kat'i bir şekilde bize ulaştığına göre, kat'î aklî delillere zıt düştü diye, bunları inkar etmek mümkün değildir. Allâh'ın kanunu olduğu üzere akıl ile nakil tearuz etmezler. Binâen alâ zâlik bu tearuzu gidermek için iki yol kalmaktadır. Biri tevil, diğeri tefviz.

61 Sekiz Sıfat: Hayat, İlim, İrade, Kudret, Tekvin, Sem', Basar ve Kelâm'dır

62 Ebû Hafs Ömer el-Kazvînî, *Keşfu'l-Keşşâf*, Mahtût, Bkz: http://dl.nlai.ir/UI/149599be-5c11-4785-a011-12964ebc26be/LRRView.aspx, vr. 159-160

63 Fahruddin er-Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, Baskı: III, h. 1320, VII/138-148
Ebû Abdillâh (Ebu'l-Fazl) Fahruddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî et-Taberistânî (ö.606/1210). Kelâm, felsefe, tefsir ve usûl-i fıkıh alanındaki çalışmalarıyla tanınan Eş'arî alimi. Şâfiî ve Eş'arî kaynaklarında ise "İmâm" unvanıyla anılır. Üstün zekâsı, güçlü hafızası, etkili hitabetiyle tanınan ve VI. (XII.) yüzyılın en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Fahreddin er-Râzi kelâm, fıkıh usûlü, tefsir, Arap dili, felsefe, mantık, astronomi, tıp, matematik gibi çağının hemen bütün ilimlerini öğrenip bu alanlarda eserler vermiş çok yönlü bir alimdir. Bundan dolayı "allâme" unvanıyla da anılmıştır. Bkz: DİA, FAHREDDİN er-RÂZÎ, Yusuf Şevki Yavuz, cilt: 12; sayfa: 89-90.

64 Nizâmuddin en-Nîsâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân*, DKİ, Beyrut, Baskı: I, h. 1416, II/104-111

Fahruddîn er-Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr*'inde "*Allâh'ın iki yed'i açıktır*"[65] ayetinin tefsirinde şöyle buyurdu: "Ebu'l-Hasen el-Eş'arî bir rivayete göre: Yed, Allâh'ın zatıyla kaim bir sıfattır. Özel bir yaratma sıfatı olması cihetinden kudretten ayrı bir sıfattır (demiştir). Başka bir rivayette ise, yed'i nimet olarak tefsir etmiştir. Böyle olunca ayetin manası "(Allâh) son derece cömerttir", olmuş olur. Zira kim iki eliyle verirse o mükemmel bir şekilde vermiş demektir."[66]

Kadı Bâkillânî[67] (ö. 403) yed sıfatı hakkında tefvîzi tercih etmiştir.[68] Üstad Ebû İshâk[69] (ö. 418) da vech sıfatı hakkında tefvîzi

---

Nizâmuddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyn el-A'rec en-Nisâbûrî (ö. 730/1329 [?]).
Müfessir ve astronomi alimi. Astronomi ve tefsir dışında matematik, sarf, belâgat gibi konularda da çalışmalar yapan Nisâbûri aynı zamanda döneminin büyük hâfız ve mukrileri arasında yer aldı; geniş tasavvufi birikime sahip, zühd ve takvâ ehli bir alim olarak tanındı. Tefsirindeki görüşlerinin incelenmesi sonunda Ehl-i sünnet'e mensup olduğu ve Şâfiilik'le Eş'arîliği benimsediği tesbit edilmiştir. Bkz: DİA, NİZÂMEDDİN en-NÎSÂBÛRÎ, Ali Turgut, cilt: 33; sayfa: 181-182.

65 Mâide, 64

66 Fahruddîn er-Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Baskı: III, h. 1320, XII/396

67 Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basri el-Bâkıllânî (ö. 403/1013).
Ünlü Eş'ari kelâmcısı ve Mâliki fakihi. İslâmî ilimlerin tamamen teşekkül ettiği, mezheplerin kökleştiği, İslâm felsefesi ve tasavvufun gelişmeye yüz tuttuğu hicrî IV. asrın zengin kültür ortamında yetişen Bâkıllâni pratik zekâsı, kuvvetli hâfızası, derin vukufu, başarılı münazaraları, üstün hitabeti ve çok yönlü ilmi şahsiyetiyle tanınan bir alimdir. Bundan dolayı kendisine "hicri IV. asrın müceddidi", "engin deniz", "Ehl-i sünnet'in keskin kılıcı", "sünni akidenin önderi" gibi unvanlar verilmiştir. İbadete düşkün, zühd ve takvâ sahibi bir kimse olduğu, riya ve gösterişten uzak bir hayat yaşadığı rivayet edilir. Bkz: DİA, BÂKILLÂNÎ, Şerafettin Gölcük, cilt: 04; sayfa: 531.

68 Seyyid Şerîf Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, DKİ, Beyrut , Baskı: I, 1998, VIII/125

69 Ebû İshâk Rüknüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhim el-İsferâyinî (ö. 418/1027).
Eş'arî kelâmcısı ve Şâfii fakihi. Ebû İshak el-İsferâyinî fıkıh, hadis ve kelâm ilimleriyle meşgul olmuş, fıkıhta müctehid alimlerden kabul edilmiş ve üstat olarak anılmıştır.
İsferâyinî'nin ilmî şahsiyetinde kelâm önemli bir yer tutar. Onun bu ilimde derin vukuf sahibi olduğu, *"el-Câmi fî Usûli'd-Dîn ve'r-Red ale'l-mülhidîn"* adlı bir eser kaleme almasından, ayrıca Kerrâmîler'le yaptığı tartışmalarda İbn

tercih etmiştir.[70] Bu iki alim bu iki sıfatın ilmini Allâh'a tefviz ederek onların var olduğunu lakin diğer sıfatlara benzemediklerini savunmuşlardır.

Tefvîz etmenin delili şu ayettir: "*Müteşâbihlerin tevilini Allâh'tan başkası bilemez.*" [71] Doğru olan (vakıf), bu ayette geçen istisna edatından sonraki "*Allâh*" lafzından sonra vakfetmektir. İbni Abbâs'tan *(radiyallâhu anhuma)* bu şekilde rivayet edilmiştir. İbni Mes'ûd'un *(radiyallâhu anh)* mushafında da buna delil vardır, zira onun mushafında "*Allâh*" ile "*er-râsihûn*" lafzı arasında bir vakıf işareti vardır. Übeyy b. Ka'b'ın *(radiyallâhu anh)* mushafında ise şöyle geçer: "*Müteşâbihlerin tevilini Allâh'tan başkası bilemez ve ilimde derinleşmiş (râsihûn alim) olanlar, biz inandık, derler.*"[72]

Fûrek'in kendisine başvurmasından ve Sâhib b. Abbâd'ın hakkında söylediği övgü dolu sözlerden anlaşılmaktadır. Mutezile alimlerinden Kâdî Abdülcebbâr ile itikadî konularda yaptığı münazaralarda galip gelmesi de bunu teyit etmektedir. Bkz: DİA, İSFERÂYÎNÎ Ebû İshak, Salih Sabri Yavuz, cilt: 22; sayfa: 515

70 Seyyid Şerif Cürcâni, *Şerhu'l-Mevâkıf*, DKİ, Beyrut, Baskı: I, 1998, VIII/125

71 Âl-i İmrân, 7

72 Burada bilinmesi gereken mesele şudur: Hanefîler bu ayette geçen "وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ" (bunun tevilini ancak Allâh bilir) kısmı ile "وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ" (ilimde derinleşmiş olanlar ise "buna iman ettik" derler) kısmını ayırırlar. Böylece mana: "Müteşâbihâtın manasını ancak Allâh bilir. İlimde derinleşmiş olanlar (tevilini bilemezler), ancak "biz buna iman ettik (ve tevili ile uğraşmayız)" derler" olur.
Lakin Eş'ariler "وَالرَّاسِخُونَ"daki vav'ı atıf vav'ı olarak addederler ve "الله" lafzına atfederler. Yani onlar "وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ" kısmında vakfederler. Böylece mana: "Müteşâbihâtın manasını ancak Allâh ve ilimde derinleşmiş olanlar bilir" olmuş olur.
Lakin ileride de gösterileceği gibi ayetin yapısına ve sahabelerin görüşüne en uygun olanı "إِلَّا الله"tan sonra vakfetmektir.

Şemsüddîn es-Semerkandî'nin[73] (ö. 702) "*es-Sahâifu'l-İlâhiyye*" adlı eserinde de böylece geçer.[74]

2. İşaret:

İmâm Ebû Hanîfe'nin *(rahimehullâh)* sözlerinde, müteşâbihlerin tevilinde, tafsilî tevile başvuran kimselere reddiye vardır. Bunlar Eş'arîler ve Mutezililerdir.

Onlar, bu sıfatların mecazî manalar oldukları görüşünü benimsedikleri (için tevilde, kesin konuşarak, ileriye giderler). (Başka) Bir rivayete göre ise Ebu'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324) de bu görüşü benimsemiştir.

İmâm-ı Celîl Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)* *"bunlar keyfiyetsiz olarak Allâh'ın sıfatlarıdır"* ve *"gazabı cezasıdır, rızası sevabıdır denmez"* sözleriyle (müteşâbih sıfatlara mecaz deyip tayinle tafsilî tevile başvuranların) görüşlerini reddetmiştir.

Tafsilî olarak tevil edenlerin gerekçeleri şunlardır:

"Kat'î delillerden dolayı bu müteşâbih sıfatları zahirî manalarına hamletmek mümkün değildir. Bu sıfatları, (mana benzerliği açısından) ihtimal dairesinde olsa bile, zahir sıfatlara (müteşâbih olmayan, muhkem olan sıfatlara) hamletmek de caiz değildir. Ayrıca müteşâbih sıfatlara meçhul manalar vazedilmedi. Vazedilmesi de zaten caiz değildir. Zira (Allâh bize Kur'ân'ı akletmemizi

---

73 Şemsüddîn Muhammed b. Eşref el-Hüseynî es-Semerkandî (ö. 702/1303). Matematik, astronomi, mantık ve Mâturîdî kelâmı alanındaki eserleriyle tanınan alim. *Es-Sahâifu'l-İlâhiyye* adlı kitabının bir nüshasına düşülen nottan kendisinin 1287 yılında Mardin yöresinde bulunduğu, buradaki öğrencilerin ısrarı üzerine *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Burhâniyye* adlı eserini kaleme aldığı ve bu şerhi Artuklu Sultanı Kara Arslan'a takdim ettiği anlaşılmaktadır. Yaşadığı dönemde mantıkçı olarak dikkat çekmiş, tartışma sanatı üzerine yazdıkları alanının standart bir metni haline gelmiş, nihayet kelâm ilmi sahasında yazdıklarıyla din ilimlerinde önemli bir birikime sahip bulunduğunu ortaya koymuştur. Bkz: DİA, SEMERKANDÎ Muhammed b. Eşref, İlhan Kutluer, cilt: 36; sayfa: 476

74 Hatta Şemsüddîn es-Semerkandî bu görüş hakkında "hakk olan budur" buyurmuştur. Bkz: Şemsüddîn es-Semerkandî, *es-Sahâifu'l-İlâhiyye*; Muhakkik: Ahmed Abdurrahmân eş-Şerîf, s. 376-377.

ve tedebbür[75] etmemizi istiyor. Sizin dediğiniz gibi müteşâbihlerin manaları tarafımızca meçhul olsaydı Allâh'ın emriyle ters düşmüş olurdu ve) muhatap olan kul bunları akledemezdi. Zira mechul olan şey, akledilemez. Böylece, (müteşâbihlere) meçhul manalar vaz(edildiğini kabul edersek) maksud (olan Allâh'ın emri) iptal olmuş olurdu.

Netice olarak bu sıfatların, makul olan ve (lügatte) delili olan mecazlara hamledilmelerinin (gerekliliği) sabit olmuştur. Böyle olunca yed ve yemîn sıfatı kudretin, vech sıfatı var olmanın, ayn sıfatı görmenin, istiva da ele geçirmenin/istilanın mecazı olmuş olur.

İki yed, son derece kudret manasına gelir. Hz. Âdem'in *(aleyhisselâm)* de bu sıfatla tavsif edilmesi onu şereflendirmek içindir. Gözleri gezdirmek, bir mekanı hususi kılma ve koruma kaltına alma manasına gelmiş olur. Nüzûl, (Allâh'ın) iyiliği ve lütfu manasına gelir. Gelmesi ise, hükmü ve kazası manasında olmuş olur. Gülmesi de, affı ve razı olması anlamına gelir."

Bu alimlerin mecazı tercih etmelerinin (başka bir) gerekçesi, bu sıfatlar zikredilirken ilk akla gelenin tecsim ve teşbih olmasına mani olmaktır. Onlara göre bu sıfatların bu şekilde varid olmalarının sebebi, zihne yaklaştırmak amacıyla bu sıfatları hissî suretlerle temsil ve tasvir etmektir.

Bazı Mâturîdîler[76] ve Eş'arîler tafsilî tevili tercih etmişlerdir. Tevil, Arapların dilinde var olan mefhumlardan oluştuğu müddetçe caizdir demişlerdir. Bu aynı zamanda İmâm İzz İbn

75 *"Bu Kur'ân, ayetlerini düşünsünler (tedebbür etsinler) ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır."* (Sad, 29)

76 Ebû İshâk es-Saffâr (ö. 534) ve Alâüddîn el-Üsmendî (ö. 552) gibi. (Bkz.: Ebû İshâk es-Saffâr, *Telhîsu'l-Edille*, Dâru's-Selâm, 2010, s. 92-93; Alâüddîn el-Üsmendî, *Lübâbü'l-Kelâm*, TDV Yayınları, İstanbul, Baskı: I, 2005, s. 39).

Abdisselâm[77] (ö. 660) ve İmâm Takiyyuddîn b. Dakîki'l-'Îd'in (ö. 702)[78] *(rahimehumullâh)* görüşüdür.

77 Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülaziz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımeşkî (ö. 660/1262).
Şâfiî fakihidir. İslâm dünyasının her yanından fetva sormak ve ilim öğrenmek için gelen insanların yoğun ilgisine muhatap olan, ilmî olgunluk döneminden sonra hayatını öğrenci yetiştirmeye ve eser telif etmeye adayan İbn Abdüsselâm'ın kaynaklarda elli civarında öğrencisinin adı zikredilir. İtikadda Eş'arî mezhebini benimseyen İbn Abdüsselâm'ın bazı kelâm tartışmalarına taraf olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda, dinin emri bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker ilkesini yerine getirmeye son derece önem veren zâhid bir alim olduğu ve bu hususta yöneticilerden dahi çekinmediği belirtilen İbn Abdüsselâm, Reğaib ve Berat gecelerinde sünnet telakkisiyle kılınan namazlar gibi bazı yaygın uygulamalara da şiddetle karşı çıkmıştır. Bkz: DİA, İBN ABDÜSSELÂM İzzeddin, H. Yunus Apaydın, cilt: 19; sayfa: 285.

78 Bkz: Suyûti, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, el-Heyetü'l-Misriyyeti'l-Âmme, Baskı: Yok, 1974, III/16
Ebu'l-Feth Takiyyuddîn Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî el-Kûsî (ö. 702/1302).
Müctehid alim ve muhaddis. Daha genç yaşta iken Mâlikî ve Şafiî mezheplerinde fetva verecek derecede fıkıhta derinleşti; ayrıca hadis, tefsir, kelâm, Arap dili ve edebiyatında bilgi sahibi oldu. Aklî ve naklî ilimlere olan derin vukufu yanında ahlâk ve yaşayışıyla da örnek olan İbn Dakikulid kaynaklarda "şeyhülislâm, hüccetülislâm" gibi sıfatlarla anılmakta, hadis hâfızı ve müctehid olduğu belirtilmektedir. Takıyyuddin es-Sübkî onun hakkında "mutlak müctehid" tabirini kullanmakta VII. (XIII.) yüzyılın başında gönderilen müceddidlerden olduğu konusunda hocalarının görüş birliği içinde bulunduğunu kaydetmektedir. Talebesi İbn Seyyidünnâs da hocasının, her yüzyılın başında dini tecdid için gönderilen alimlerden biri olduğunu söyler. Bkz: DİA, İBN DAKÎKUL'ÎD, Ahmet Özel, cilt: 19; sayfa: 408.

El-Kifâye'nin sahibi İmâm Nûreddîn es-Sâbûnî[79] (ö. 580), *et-Tesdîd*'in sahibi İmâm es-Siğnâkî[80] (ö. 714) ve İmâm İbni Hümâm[81] hazretleri (ö. 861) *(rahimehumullâh)* ise sadece gerekli durumlarda tevili caiz görmüşlerdir. Yani avam insanların zihinlerinde yanlış tasavvurlar hasıl olmasın diye. Lakin İbni Hümâm (ö. 861) şöyle buyurmaktadır: "Hususi olarak imâmlarımızın nezdinde, gerekçe olmaksızın müteşâbihlerin (tafsilî) tevilini

79 Ebû Muhammed Nûruddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr es-Sâbûnî el-Buhârî (ö. 580/1184).
Mâturîdî kelâmcısı. Tabakat kitaplarında "İmâm, Nûreddin, Nûreddin el-İmâm, Şeyh el-İmâm" lakaplarıyla zikredilir. Nûreddin es-Sâbûnî ile Fahreddin er-Râzî arasında geçen münazaralar Sâbûnî'nin Mâturidî mezhebinin samimi bir savunucusu olduğunu belgelemektedir. Sâbûnî'nin ilmî şahsiyetinde Mâturîdiyye doğrultusundaki kelâmcılık yönü ağır basar. Eserlerinde girift meseleleri ve tartışmaları sağlam ve anlaşılır bir dille anlatmış, Ebû Mansûr el-Mâturîdî ve Ebu'l-Muin en-Nesefî'nin görüşlerini genel anlamda benimseyip temellendirmiş, Mâturîdiyye'nin sistemli bir mezhep haline gelip yayılmasında önemli hizmetler ifa etmiştir. Bkz: DİA, SÂBÛNÎ Nûreddin, Muhammed Aruçi, cilt: 35; sayfa: 361.

80 Hüsâmuddîn Hüseyn b. Alî b. Haccâc el-Buhârî es-Siğnâkî (ö. 714/1314).
Hanefî fakihi. Biyografi kitaplarında "İmâm, alim, allâme, kudve" ve "fakih, usûlî, nahvî, cedelî" gibi nitelemelerle anılan Siğnâkî zamanın önemli ilim merkezlerinde adı duyulmuş, Hanefîler yanında diğer mezhep mensupları (meselâ bk. Takıyyuddîn es-Sübkî - Tâceddîn es-Sübkî, VI, 2548) tarafından da görüşlerine itibar edilmiştir. İbn Tağrîberdî onun Hanefî mezhebi reisliği mertebesine ulaştığını, İbn Hacer de ileri derecede bir alim olduğunu söyler. Bkz: DİA, SİĞNÂKÎ, Rahmi Yaran, cilt: 37; sayfa: 165.

81 Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457).
Hanefî fakihi, usûl ve kelâm alimi. İbnü'l-Hümâm fıkıh ve fıkıh usûlü yanında kelâm, mantık, Arap dili ve edebiyatı, tefsir, hadis sahalarında yetkin bir alimdir. Yaptığı tartışmalarda ve yazdığı eserlerde konuları ortaya koyuşu, görüşleri ve delilleri değerlendirip tartışarak bir sonuca ulaşmadaki kabiliyeti sağlam bir mantık, cedel ve felsefe eğitimi aldığını göstermektedir. Bizzat kendisinin, "Makûlâtta hiç kimseyi taklid etmem" sözü de aklî ilimlerdeki yetişkinliğini ifade etmektedir. Sarf, nahiv, bedî', beyân, meânî gibi alanlarda müstakil eser vermemiş olsa bile kelâm, fıkıh ve fıkıh usûlüne dair eserlerinde dil ve edebiyata olan vukufunu görmek mümkündür. Yahyâ b. Attâr, İbnü'l-Hümâm'ın örnek gösterildiği yönlerden birinin de fesahati olduğunu söylemiştir. Arapça yanında Farsça ve Türkçe de bilen İbnü'l-Hümâm şiir yazmış olmakla beraber müstakil bir divanı bulunmayıp şiirlerinden bazı parçalar tabakat kitaplarında yer almaktadır. Bkz: DİA, İBNÜ'l-HÜMÂM, Ferhat Koca, cilt: 21; sayfa: 88.

irade etmek caiz değildir. Zira müteşâbihin hükmü, bu dünyada onun manasını anlamaya çalışmaktan ümidi kesmektir."[82]

Fasıl:

Ebû Mansûr el-Mâturîdî (ö. 333) buyurdu ki:

"Biz Allâh'ın istivadan muradı ne ise ona iman ederiz. Bunun yanında ru'yetullâh ve benzeri konularda olduğu gibi hakkında ilâhî beyanın mevcut olduğu her hususta benzerliğin nefyedilip Allâh'ın murad ettiğine inanılması ve ihitmallerden birini bırakıp diğerine kesinlik atfedilmemesi gerekir. Bu meselede aslolan şudur ki, bu tür konular dinleyenin idrakini aşmaktadır. Çünkü bu dinleyen kişi bu hususları tabiatta yaratılmıştan anladıklarıyla tasavvur edebilmektedir. Allâh Teâlâ hakkında, gerek zatı gerek fiili açısından benzerlerden aşkın oluşla hükmetmek gerektiğine göre, O'na izafe edilen kavramları tabiattaki diğer varlıklardan anlaşılanlar gibi tasarlayıp yorumlamak doğru değildir. Ayrıca şu husus da vardır: Allâh, mükellefleri bazı hususları anlamakta ileri gitmeyip duraksamayla imtihan etmiştir. Mesela cennet ve cehennem, hurûf-u mukattaa ve diğer hususlara dair gelen naslar gibi; insan, bunların, hakkında kesin hüküm vermeyip tevakkuf etme imtihanına konu teşkil ettiğini sezer."[83]

Yahyâ b. Ebî Bekir el-Hanefî (ö. 377) istiva hakkında şu şiiri nakletmektedir:

"Rahmân arşa istiva etmiştir, bu Kur'ân'dandır

Bunu ikrar et, zira bunu ikrar etmek imandandır

---

82 İbni Emîr el-Hâc, *el-Müsâmere fî şerhi'l-Müsâyere*; Mektebetü'l-Ezher, Kahire, 2006, I/36

83 Ebû Mansûr el-Mâturidi, *Kitâbu't-Tevhid Açıklamalı Tercüme*, Mütercim: Bekir Topaloğlu; TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2016, s.135-136

Tevilini talep etme, bunun ilmi gizli (olanlardandır)."[84]

Ebu'l-Mu'în en-Nesefi (ö. 508) şöyle buyurmaktadır:

"Allâh arşı yarattıktan sonra arşa intikal ettiğini söylemek mümkün değildir. Zira intikal (cisimlerin ve) mahlukatın sıfatıdır. Allâh bundan münezzehtir. Allâh'ın arşa yerleştiğini söyleyenin şu üç şeyden birini kastediyor olmasından kaçışı yoktur: Ya Allâh arş kadardır, ya ondan büyüktür, ya da ondan küçüktür. Bu üçünden hangisini kastederse kastetsin kafir olur.

Hz. Ali'ye Allâh'ın arşı yaratmadan evvel nerede olduğu soruldu. Şöyle cevap verdi: "Nerede" sorusu mekan için sorulur. Mekan ve zaman yokken Allâh vardı. O vakit ne halde idiyse şimdi de o haldedir."

Müteşâbihâtı tefvîz etmek, çoğu büyük imâmların ve alimlerimizin yoludur."[85]

Cemâlüddîn el-Gaznevî (ö. 593) şöyle buyurmaktadır:

"Allâh'ın arşa istivası haktır, doğrudur. Allâh'ın murad ettiği şekilde iman ve itikad ederiz. Keyfiyeti (ve tevili) ile uğraşmayız."[86]

Bedruddîn el-Aynî (ö. 855) şöyle buyurmaktadır:

"Ebu'l-Âliye istiva hakkında "irtifa" (yükselme) demiştir. Lakin bu söz(ün doğruluğunu) araştırmamız

---

84 Yahyâ b. Ebî Bekir el-Hanefî, *el-Muhtasar fi Beyâni'l-İtikâd*, Institut français d'archéologie orientale - Le Caire, 2006, s. 12

85 Ebu'l-Mu'în en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, Mektebetü Dâri'l-Ferfûr, 2. Baskı, s. 115-119

86 Cemâlüddîn el-Gaznevî, *Usûlu'd-Dîn*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Baskı: I, 1998, s. 73-75

lazım. Zira Allâh kendisini yükselme ile vasıflandırmadı. Mücessime istivaya "istikrar" (yerleşme) demişlerdir. Bu söz ise fasittir (doğru değildir). Zira yerleşme, cisimlerin sıfatlarındandır ve hulûl ile sonlanmayı gerektirir. Bunlar ise Allâh için muhaldir. İstiva hakkında birçok tefsir vardır. En doğrusu istivayı (fiil olan) "alâ" (عَلَا) diye tefsir etmektir. Zira Allâh kendisini "el-Aliyy" (العَلِي) olmakla vasıflandırmıştır. Bu Ehl-i Sünnet'in çoğunun görüşüdür.[87] Lakin "uluvv" (عُلُو) sıfatı Allâh'ın mahalli (mekanı) veya ciheti ile irtibatlı değildir (bilakis bu manevî bir "uluvv"dur). Allâh, mahalli veya ciheti olmaktan münezzehtir.[88][89]

Allâh cisim değildir. Kendisine yerleşmesi için bir mekanı yoktur. Zira mekan yokken de kendisi vardı. Ayetlerde geçen "*kelimenin*"[90] veya meleklerin O'na yükselmesi Allâh'ın (yukarı) cihette olmasını gerektirmez. Zira Allâh'ı (herhangi bir) cihet kapsamaz. "*Kelimenin*" veya meleklerin O'na yükselmesi mecazdır.[91]

Müteşâbihât karşısında imâmlar iki kısımdır: Biri, Allâh'ı noksan sıfatlardan tenzih ederek manasını Allâh'a tefvîz ederler (ısmarlarlar). Diğeri Allâh'a yakışacak bir şekilde tevil ederler."[92]

İbni Hümâm es-Sivâsî (ö. 861) şöyle buyumaktadır:

---

87 Bedruddin el-Ayni, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Tarih: Yok, XXV/111

88 A.g.e, XXV/115

89 Buradan anlaşılıyor ki Bedruddîn el-Aynî tevil yolunu seçmiştir. Ya da bu, ileride de örnekleri verileceği gibi, zarureten tevil etmenin doğru örnekleri olabilir.

90 إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ *"Güzel sözler/kelimeler ancak O'na yükselir"* (Fâtır, 10)

91 Bedruddîn el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Tarih: Yok, XXV/118

92 A.g.e., 6/84

"Allâh arşa istiva etmiştir. Lakin bu istiva mekan edinmeyi, teması ve parelelliği gerektiren cismin cisme istivası gibi değildir. Allâh'a layık olacak manadadır ki bunu da ancak kendisi bilir. Hasılı, teşbihi nefyederek Allâh'ın arşa istiva ettiğine iman etmek vaciptir. Manasının istila olduğunu söylemek ise (kesin konuşmaksızın zaruret durumunda) caizdir. Zira mananın bu olduğuna dair bir delil yoktur.

Avamın istivayı, iman etmesi ve anlaması gerektiği şekilde anlamayacağından korkulursa istivayı istila olarak tevil etmekte beis yoktur. Zira bu tür tevil Arapçaya uygundur. İsba', kadem ve yed gibi cismiyet vehmettiren diğer müteşâbihât da bu minvalden ele alınır."

İbni Emîr el-Hâc (ö. 879), hocası İbni Hümâm'ın bu sözlerinden sonra şu kelâmları irad etmiştir: "Şeyhimiz, salt tevili tercih edenlerin (bazı Eş'arîler gibi) ve tamamen tevile karşı olanların arasında bir yol izlemiştir."[93]

İbni Kutluboğa (ö. 879) şöyle buyumaktadır:

"Meşayıhımız, Rahmân arşa istiva etmiştir lakin bunun tevilini ancak kendisi bilir, buyurmuşlardır. Kezâ diğer müteşâbihât. Ashabımızdan (bazılarından) nakledilmiştir ki arşa istiva, Allâh'ın keyfiyetsiz sıfatıdır. Allâh'ın arşa istivasının manası, yerleşmeksizin, mekan edinmeksizin O'na yakışacak şekilde ve O'nun kastettiği şekildedir. Selefimiz genel olarak müteşâbihler hakkında şöyle buyurmuşlardır:

"Onlara iman ederiz. Teşbihi ve hudûsu gerektiren şeylerden tenzih ederek manalarını Allâh'a tefvîz ederiz (ısmarlarız). Şu şartla ki, ancak Kur'ân ve hadiste

---

93 İbni Emîr el-Hâc, *el-Müsâmere fî şerhi'l-Müsâyere*; Mektebetü'l-Ezher, Kahire, 2006, I/31-37

geçtiği şekilde zikrederiz. Yani, varid olduğundan fazlasını söylemeyiz. İstiva bir sıfattır demeyiz. Müteşâbih kelimelerden başka isimler türetmeyiz ve onların yerine başka kelime de kullanmayız. et-Tiksârî ve başkalarından bu şekilde rivayet olunmuştur."

Bundan şu kastedilmiştir, Allâhu A'lem, Allâh arşa "müstevin"dir (istivanın ism-i faili) demeyiz. İstiva ayetindeki "ala" zarfını (aynı manaya gelse de) "fevk" zarfıyla değiştirmeyiz ve buna benzer şeylerden kaçınırız.

Selefimiz, "وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ" ayetinde durmuş "وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ" kısmını da atf-ı cümle yapmışlardır. "يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ" kısmı onun haberi olmuştur. Bu kıraati İbni Mes'ûd'un *(radiyallâhu anh)* kıraati desteklemektedir. Onun kıraatinde "إِنَّ تَأْوِيلَهُ إِلَّا عِنْدَ اللهِ"[94] diye geçer. Bundan dolayı (Eş'arîlerin yaptığı gibi) atıf caiz değildir, zira o lafzen mecrurdur mahallen değil ("inde" zarfından sonra gelen lafzatullâh lafzen mecrur olduğuna göre matuf olan "*râsihûn*" da mecrur olması gerekirdi. Öyle olmadığına göre atıf da caiz değildir). Übeyy b. Ka'b'ın *(radiyallâhu anh)* kıraati "وَيَقُولُ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ آمَنَّا بِهِ"dir[95]. Sahih bir isnadla varid olduğuna göre İbni Abbâs'ın da *(radiyallâhu anhumâ)* kıraati böyledir.

İbni Mes'ûd'dan *(radiyallâhu anh)* sahih bir şekilde rivayet edildi ki Rasûlullâh *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* şöyle buyurmuştur: "Kur'ân yedi bab üzerinden yedi harf üzere nazil olmuştur. Bunlar zâcir[96], âmir, helâl, harâm, muhkem, müteşâbih ve emsâldir. Öyleyse (ey müminler!) onun helâlini helâl kabul edin, harâmını harâm kabul edin, muhkemiyle amel edin,

94 Manası: "Onun tevili ancak Allâh'ın katındadır."

95 Burada "ويقول" lafzı "الراسخون" lafzından evvel gelmiştir. Bu da aynı şekilde atfın caiz olmadığını göstermektedir.

96 Zâcir: zecreden, engelleyen, azarlayan; Âmir: emreden; Emsâl: misaller

müteşâbihine iman edin ve "ona iman ettik. Hepsi Rabbimizin katındandır. Ancak akıl sahipleri düşünüp anlarlar", deyiniz."[97] Taberânî de bunu rivayet etmiştir.[98]

Ebû Mûsâ el-Eş'arî*(radiyallâhu anh)* Rasûlullâh'tan *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* şöyle işitmiştir: "(Ümmetim için) şu üç şeyden korkuyorum. Birincisi dünya (mallarının) çoğalıp birbirlerini kıskanmaları. İkincisi bir müminin kitabı (Kur'ân'ı) açıp (müteşâbih ayetlerden çıkardığı) tevile uymasıdır/tutunmasıdır. Halbuki onun tevilini Allâh'tan başkası bilemez. İlimde derinleşmiş olanlar "ona iman ettik. Hepsi Rabbimizin katındandır. Ancak akıl sahipleri düşünüp anlarlar", derler. Üçüncüsü..."[99]

(Bu hadisler, Hanefîlerin ve selefin genelinin yapmış olduğu vakıf şeklinin daha doğru olduğunu göstermektedir.)

İstivanın O'nun sıfatı olduğu iddiasına gelince, (bu iddia) nasıl (doğru) olsun ki? Halbuki sıfat kadîmdir, arş ise hâdistir (binaenaleyh ona istivası sıfat olamaz)."[100] [101]

---

97 İbni Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Dâru Hicr, Baskı: I, 2001, I/62

98 Taberânî'nin rivayet ettiğinde şöyle bir fark vardır: "Kur'ân yedi bab üzerinden yedi harf üzere nazil olmuştur. Bunlar zâcir, âmir, helâl, harâm, muhkem, müteşâbih ve emsâldir. Öyleyse (ey müminler!) onun helâlini helâl kabul edin, harâmını harâm kabul edin, muhkemiyle amel edin, müteşâbihinde tevakkuf edin, misallerinden ibret alın. Zira hepsi Allâh'ın katındandır. Ancak akıl sahipleri düşünüp anlarlar."
Bkz: Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Mektebetü İbni Teymiyye, Kahire, Baskı: II, Tarih: Yok, IX/26, no: 8296

99 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Mektebetü İbni Teymiyye, Kahire, Baskı: II, Tarih: Yok, III/293, no: 3442

100 İbni Emîr el-Hâc, *el-Müsâmere fî şerhi'l-Müsâyere*; Mektebetü'l-Ezher, Kahire, 2006, I/31-37

101 İbni Kutluboğa hazretleri istiva sıfatı hakkında, Ebû Şekûr es-Sâlimi gibi, sıfat dahi demekten kaçınmıştır. Lakin mezhepte tercih edilen görüş bu değildir.

3. İşaret:

İmâm Ebû Hanîfe'nin *(rahimehullâh)* dediklerinde, Allâh'ı mahlukata benzeten Müşebbihe mezhebine reddiye vardır. Keyfiyeti ve teşbihi nefyetmesinden bu anlaşılır. Onlar Haşevîler ve Kerrâmîlerdir. Onlara göre Allâh'ın cismânî uzuvları, yönü, yer değiştirmesi ve insanî hisleri vardır. Ayrıca Allâh, nurlar içerisinden bir nur suretindedir yada arşın üstünde olan genç bir insan suretindedir, derler. Arş ile bitişik olup olmaması kendi aralarında ihtilaflıdır.

Muhammed b. Kerrâm[102] (ö. 255) der ki: "Cisimler bir yönde olduğu gibi Allâh da bir yöndedir. Bir tarafta olan birşeye işaret edilebildiği gibi Allâh'a da aynı şekilde işaret edilebilir. O, arşın en üst tarafına yerleşmiştir/oraya temas etmiştir. Onun için hareket, yer değiştirmek ve yön değiştirmek caizdir."

Muhammed b. el-Heysam[103]: "Allâh bir yöndedir ama cisimlerin olduğu gibi değil. (Delilleri şunlardır):

1. Mevcud olan herşeyin bir yönde olması ve yönün/mekanın içinde olması aklın zaruriyyatındandır. Öyleyse o şey ya asaleten ya da teba'an bir mekandadır ve cihettedir.

2. Mevcud olan iki varlık ya bitişiktir ya ayrıdır. Eğer Allâh, alem ile bitişik ise bir yöndedir demektir. Eğer alemle bitişik değil ise yine de bir yöndedir demektir.

3. Allâh, ya alemin içindedir, ya alemin dışındadır ya da ne içindedir ne de dışındadır.

---

102 Ebû Abdillâh Muhammed b. Kerrâm b. Arrâk b. Huzâbe b. el-Berr (el-Berâ') es-Siczî (ö. 255/869).
Horasan ve Mâverâünnehir'de ortaya çıkan Kerrâmiyye fırkasının kurucusu. Bkz: DİA, MUHAMMED b. KERRÂM, Sönmez Kutlu, cilt: 30; sayfa: 549-550

103 Kerrâmî alimi ve Heysamiyye mezhebinin kurucusu Ebû Abdullah Muhammed b. Heysam. Bkz: DİA, KERRÂMİYYE, Sönmez Kutlu, cilt: 25; sayfa: 294-296

Üçüncü şıkkı aklın kabul etmesi imkansızdır. Geriye kalan ilk iki şıktan hangisi olursa olsun ikisinden de Allâh'ın bir yönde olduğu anlaşılmış olur.

4. Mevcud olan şeyler ya başkasıyla kaimdir ya da kendi kendine kaimdir. Başkasıyla kaim olan (kaim olduğu şeye) tabii olarak bir yöndedir. Kendi kendine kaim olan, kendi zatıyla bir yöndedir. Allâh kendi kendine kaim olduğuna göre kendi zatıyla bir yöndedir.

5. Allâh'ın bir cihette olduğu ayet ve hadislerde geçmektedir. Şunlar gibi: "*Rahmân arşa istiva etti*"[104], "*Onlar (böyle davranmakla), bulut gölgeleri içinde Allâh'ın ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar? Hâlbuki bütün işler Allâh'a döndürülür*"[105]. Ve şu hadis gibi: "Rasûlullâh bir cariyeye sorar: Allâh nerededir? Cariye semaya işaret edince Rasûlullâh onu tasdik eder ve, bu müminedir, der."

(Hadiste geçen) Soru ve cevap (diyaloğu) cihete ve mekana delâlet eder. Dua etmek için elleri gökyüzüne doğru açmak hususunda bütün ümmetler mutabıktır. Allâh'ın gökyüzü cihetinde olduğuna itikad etmeselerdi dua ederken elleri semaya doğru kaldırmazlardı."

Bunların hepsinin cevabı ileride gelecektir.

104 Tâhâ, 5

105 Bakara, 210

Metin:

[(İmâm Ebû Hanîfe) *el-Fıkhu'l-Ekber*'de buyurdu ki: "Allâh, yaratılmışların sıfatlarıyla vasfedilemez. O'nun yed'i kudretidir veya nimetidir, denmez. Zira bunda sıfatın iptali vardır. Zaten bu, Kaderiyye'nin ve Mutezile'nin[106] görüşüdür. Tam aksine, Allâh'ın yed'i keyfiyetsiz olarak O'nun sıfatıdır (deriz)."]

Şerh:

Allâh, uzuv ya da hareket gibi yaratılmışların sıfatları olan sıfatlarla sıfatlanamaz, çünkü bunlar hudûsu (sonradan yaratılmışlığı) gerektirir. Allâh'ın sıfatları ise mahlukatın sıfatlarından daha üstün ve daha yücedir.

Yaratmakla alakalı manalar barındıran cümlelerde geçen yed sıfatı "kudret" manasındadır, ya da cömertlikle alakalı manalar barındıran cümlelerde geçen yed sıfatı "nimet" manasındadır denmez. Zira bunda, ayet ve meşhur hadislerle sabit olan sıfatları, zihinler bu sıfatların zahirini keyfiyetsiz olarak algılayamadığı gerekçesiyle, iptal etmek vardır.

Sıfat bilinmediği için asıl iptal edilemez. Ebû Hanîfe'nin *(rahimehullâh)* verdiği örnekten de anlaşılacağı üzere kendisi tafsilî tevile gitmemiştir.

---

106 Mutezile mezhebi Vâsıl b. Atâ tarafından kurulan bir mezheptir. Kendilerine "adalet ve tevhid ehli" derler. Onlara Kaderiyye veya Adliyye diyenler de vardır. Ehl-i Sünnet'ten ayrıldıkları görüşlerinden bir kaçı şöyledir: Allâh'ın sıfatlarını inkar etme, Allâh'ın görülmesini inkar etme, kulların kendi fiillerini yarattıklarını idda etme. Bkz: Şehristâni, *el-Milel ve'n-Nihal*, Müessesetü'l-Halebî, Baskı: Yok, Tarih: Yok, I/43

İşârât:

1. İşaret:

Zahirleri teşbih ve tecsim vehmettiren müteşâbihlerin icmalen tevil edilmeleri vaciptir.

"Allâh, yaratılmışların sıfatlarıyla vasfedilemez" sözüyle İmâm Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)*, zahirleri teşbih vehmettiren nassların *"keyfiyetsiz olarak"* kaydı koyularak icmalen tevil edilmelerinin gerektiğine işaret etmiştir.

2. İşaret:

İmâm Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)*, *"O'nun yed'i kudretidir veya nimetidir, denmez"* sözüyle tafsilî tevilden menetmiştir. Kudretin ya da nimetin yed'in eş anlamlısı olmadığından böyle bir tevile gitmek nasslarla sabit olan sıfatı iptal etmektir.

3. İşaret:

"Zaten bu, Kaderriye'nin ve Mutezile'nin görüşüdür" sözü ile de tafsilî tevillere dalıp asıl murad olan manayı bilmedikleri halde kesin bir şekilde "Allâh'ın muradı budur" diye hükmedenleri reddetmiştir.

Fasıl:

Ebu'l-Müntehâ buyurdu ki: "Burada hususu umuma atfetmek vardır. Zira her mutezîlî kaderîdir, lakin her kaderî mutezîlî değildir. Kaderîler, mutezîlîler ve imâmîlerdir."[107] [108]

---

107 İmâmiler Peygamber Efendimiz'den sonra halifenin Hz. Ali'nin olması gerektiğini savunmuşlardır. Sahabelere hakaret ve onları tekfir etmişlerdir. Bkz: Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Müessesetü'l-Halebi, Baskı: Yok, Tarih: Yok, I/163-165

108 Ebu'l-Müntehâ, *Şerhu Kitâbi Fıkhi'l-Ekber*, s.23

4. İşaret:

"Allâh'ın yed'i keyfiyetsiz olarak O'nun sıfatıdır" demekle İmâm Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)*, icmalî tevîlle birlikte bu müteşâbihlerin manasını Allâh'a tefvîz etmeye işaret etmiştir.

Yed sıfatı, kesinlikle hakiki (zahiri) manası üzere anlaşılmaması lazım. Anlaşılmaması için de Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)* hazretleri icmalî tevilin ve asıl manasını Allâh'a tefvîz etmenin vucûbiyetine işaret etmiştir. Eş anlamlılık taşımadıkları halde müteşâbih sıfatları sekiz sıfattan[109] birine hamletmekte de aslının iptali vardır. Bu tutum ise Kaderiyye'nin ve Mutezile'nin tutumudur.

Fasıl:

Ebu'l-Yusr el-Pezdevî (ö. 493) şöyle buyurmaktadır: "Yed sıfatına gelince, Allâh'ın buyurduğu gibi söyleriz: Yed sıfatı Allâh'ın özel bir sıfatıdır.

Ayn sıfatı da bunun gibidir. Bazıları onu tevil ettiyse de biz onu yed sıfatı gibi, organ olmaksızın, özel bir sıfat olarak tanımlarız."[110]

Ebu'l-Mu'în en-Nesefî (ö. 508) şöyle buyurmaktadır:

"Yed sıfatı, keyfiyetsiz ve teşbihsiz ezelî sıfatlardandır. Sem', Basar, İlim, Kudret, Hayat, İrade ve Kelâm sıfatları da böyledir. Muhakkak ki Allâh uzuvsuz (kulaksız) duyar, gözsüz görür, herhangi bir âlete ihtiyaç duymadan bilendir, kalbinde (istek duymaksızın) irad edicidir, dudaksız ve dilsiz konuşucudur. Biz yed sıfatını ikrar ederiz. Yed sıfatından murad, Allâh'ın kastettiği muraddır (biz bilemeyiz).

---

109 Sekiz Sıfat: Hayat, İlim, İrade, Kudret, Tekvin, Sem', Basar ve Kelâm.

110 Ebu'l-Yusr el-Pezdevi, *Usûlü'd-Dîn*, Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire, 2005, s. 39

Mutezile, yed sıfatı için kudret ve nimet demişlerdir. Bu doğru değildir, yanlıştır.

Ayrıca Allâh için gelme gitme sıfatlarını kullanmak doğru değildir. Görmüyor musun ki İbrâhîm *(aleyhis-selâm)* güneş, ay ve yıldızları intikal (bir yerden başka bir yere intikal) ettikleri için ilahlıklarını/rabbliklerini mümkün görmemiştir."[111]

Ebû Hafs Ömer en-Nesefî (ö. 537) meşhûr akaid metninde şöyle buyurmaktadır:

"Allâh Teâlâ, araz değildir, cisim değildir, cevher değildir, sureti yoktur (musavver değildir), sınırı bulunan (mahdût) değildir. Sayılabilen değildir. Bölüm ve parçalardan oluşan değildir. Bileşik (mürekkep) veya sonu bulunan (mütenâhî) değildir. Allâh Teâlâ, mahiyet ve keyfiyetle nitelenemez. Herhangi bir mekana yerleşik değildir (yerleşmez). Üzerinden zaman geçmez (zamana konu olmaz).

Allâh Teâlâ hiçbir şeye asla benzemez, hiçbir şey O'nun ilmi ve kudretinin dışında değildir.

Allâh Teâlâ, bir mekanda veya görenin mukabili bir cihette bulunmadan görülecektir. Bunun gibi Ru'yetullah'ta, görenin gözünden ışığın Allâh Teâlâ'ya ulaşması veya görenle Allâh Teâlâ arasında bir mesafenin bulunması gibi haller de söz konusu değildir."[112]

Cemâlüddîn el-Gaznevî (ö. 593) şöyle buyurmaktadır:

"Allâh'ın dünya semasına nüzûlu, O'nun fazlı ve rahmetidir. Nakil veya hareket değildir. Ayrıca O'nun

---

111 Ebu'l-Mu'în en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, Mektebetü Dâri'l-Ferfûr, 2. Baskı, s. 105-114

112 Nesefî Akâidi, *İsmailağa Fıkıh Heyeti, 5 Temel Akaid Risaleleri*; Muallim Neşriyat, İstanbul, Baskı: I, 2017

sıfatı olan, iki yed'i vardır. Onlarla istediği şeyi yaratır. Bu (yed), yaratma ve kudret yed'idir, tutma ve organ yed'i değildir. Vech O'nun sıfatıdır.

Bu vech, ikram ve kabul vechidir. Yüz yüze ve karşı karşıya gelinen vechi değildir.

Allâh herhangi bir yönde değildir. O, ne alemin dışındadır ne de içindedir. Herhangi bir mekanda değildir."[113] [114]

Şeyh İshâk er-Rûmî (ö. 950) şöyle buyurmuştur: "Yani kim Allâh'ın yed'i kudretidir veya nimetidir derse yed'in Allâh'ın müstakil bir sıfatı oluşunu iptal etmiştir. Sen de biliyorsun ki Allâh'ın sıfatları diğer (mahlukatın) sıfatlarından anlam açısından temayüz eder, ayrılır. (İsmen bir olsalar da barındırdıkları mana aynı değildir). Aynı şekilde biliyorsun ki Allâh'ın yed'inin anlamı ile kudret ve nimetinin anlamı aynı değildir. Bundan dolayı Ehl-i Sünnet'ten (yani seleften) hiçbiri böyle bir tevile başvurmamıştır."[115]

İmâm Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)*, insan zihninin, bu sıfatları keyfiyetsiz algılayamadığı için bütün bu sıfatlarda, nassın zahirinden tamamen ayrılarak tafsilî tevilde ileriye gidip sıfatın aslını iptal etmeyi reddetmiştir. Selefin yolu olan, icmalî tevil yapıp tafsîlini Allâh'a tefvîz etmeyi ise müdafaa etmiştir.

"Selefin yolu daha selametli (eslem), halefin yolu ise daha sağlamdır (ahkem)" denilmiştir. Bu sözden iki fırkanın birbirinin muhalifi oldukları manası çıkmaz. Buradaki selametlilik ya da

---

113 Cemâlüddin el-Gaznevî, *Usûlu'd-Dîn*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Baskı: I, 1998, s. 67-79

114 Cemâlüddîn el-Gaznevî hazretleri istiva hususunda tefvîzi tercih ettiği halde, buradaki sıfatlarda tevili yeğlemiştir. Lakin buradaki sıfatlar hususunda da İmâm Ebû Hanîfe ve çoğunluğun tercih ettiği görüş tefvîzdir.

115 Şeyh İshâk er-Rûmî, *Muhtasaru'l-Hikmeti'n-Nebeviyye*; DKİ, Beyrut, Baskı: I, 2015, s.245-246

sağlamlılık, her konuda böyledir diye anlaşılmamalıdır. Sadece tevil konusunda böyledir.

Zira tevilsiz sağlam bir yol tutulamaz.[116] Selefin itirazları halefin tuttuğu yola değildir, bilakis tevilde aşırıya giden Mutezile gibi mezheplerin yolunadır.

Bundan dolayı İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî *(rahimehullâh)*[117] (ö. 478) *el-İrşâd* adlı eserindeki tevil görüşünden dönerek *er-Risâletü'n-Nizâmiyye* adlı eserinde şunları yazmıştır: "Görüş olarak tercih ettiğimiz ve itikad olarak benimsediğimiz yol, selefin yoludur. Zira onlar, müteşâbihlerin manalarına (tevillerine) yönelmemeyi yol edindiler."[118]

116 Çünkü her iki taife de tevile başvurmuştur. Biri icmali olarak, diğeri tafsili olarak. Lakin halef uleması zaruretten dolayı tafsili tevili kullandıkları için, selef ile halef arasında hakiki bir ihtilaftan bahsetmek doğru olmayacaktır. Selefin muhalif olduğu tutum, Mutezile gibi mutlak tafsili tevil yolunu seçenlerin tutumudur.

117 İmâmü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî Rüknüddin Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveyni et-Tâi en-Nisâbûri (ö. 478/1085).
Eş'ari kelâmcısı ve Şâfii fakihi. Daha öğrenciliğinin ilk yıllarında hocalarıyla ilmi konularda tartışarak dikkatleri üzerine çekti. Babası vefat edince henüz yirmi yaşını doldurmamış ve tahsilini tamamlamamış bir genç olmasına rağmen onun yerine getirilip müderrislikle görevlendirildi. Bir taraftan da öğrenimine devam ederek bölgenin ünlü alimlerinden dersler aldı. Birçok alimle münazaralarda bulunarak Ehl-i Sünnet inancını savundu ve bu mezhebin Nişâbur çevresinde güçlenmesini sağladı. Tuğrul Bey'in vefatından sonra Selçuklu sultanı olan Alparslan'ın Kündüri'yi azledip yerine Nizâmülmülk'ü getirmesi üzerine Cüveynî, kendisi için yaptırılan Nizâmiye Medresesi müderrisliğine tayin edildi. İlme karşı beslediği büyük sevgiden dolayı vaktinin çoğunu okuma, okutma ve eser yazma faaliyetlerine ayıran Cüveynî fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm, tefsir ve hadis alanlarındaki çalışmalarıyla tanınır; bunlardan özellikle kelâm ve usûl-i fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilir. Şâfii mezhebine ait fıkıh ve usûl kitaplarında geçen "İmâm" tabiriyle Cüveynî kastedilir. Bkz: DİA, CÜVEYNÎ İmâmü'l-Haremeyn, Abdülazim ed-Dib, cilt: 08; sayfa: 142.

118 Cüveynî, *el-Akidetü'n-Nizâmiyye*, Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, Baskı: Yok, 1992, s. 32

Müteşâbih sıfatların zahir manalarını almanın imkansız olduğuna dair deliller serdettikten sonra İmâm Fahruddîn er-Râzî *(rahimehullâh)* de bu yolu tercih ederek şöyle buyurmuştur: "Tevilin tayininde derine dalmak caiz değildir.

Zira bu, mecaz olanı mecaz olana tercih etmek olur ki bu da lafzî (kat'î) bir delil olmaksızın mümkün değildir"[119]. Bu konuyu er-Râzî "*ve diğerleri müteşâbihlerdir*"[120] ayetin tefsirinde genişçe açıklamıştır.

119 Fahruddîn er-Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Baskı: III, h. 1320, VII/140

120 Âl-i İmrân, 7

Metin:

[(İmâm Ebû Hanîfe) ***el-Fıkhu'l-Ebsat'*****ta buyurdu ki: "Allâh'ın yed'i onların elleri üzerindedir"[121]** ayetinde geçen yed (el) **yaratılmışların elleri gibi değildir, bir uzuv gibi değildir. O, elleri yaratandır. Allâh'ın vechi** (yüzü) **yaratıkların yüzü gibi değildir. O, bütün yüzleri yaratandır. Allâh'ın nefsi** (zatı) **yaratılmışların nefisleri**(zatları) **gibi değildir. O, bütün nefisleri yaratandır. "Hiçbir şey O'nun benzeri değildir. O, herşeyi işiten ve herşeyi görendir."[122]]**

Şerh:

İmâm Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)*, *"O, elleri yaratandır"* ifadesinden, yaratanın yaratılanlara benzemediğini ifade etmiştir. Ayrıca Allâh uzuvlardan, keyfiyetten, bir cisme sahip olmaktan ve yaratılanlara benzemekten münezzehtir. Eğer ki Allâh'ın bir cismi olsaydı cisimlerin sıfatları ile sıfatlanmış olurdu. Ya bütün cisimlerle (şekillerle) sıfatlanmış olurdu ki, bu iki zıttın birleşmesine yol açar (bu da muhaldir). Ya da bazı cisimlerle (şekillerle) sıfatlanmış olurdu ki, bundan da bazı şekiller arasında tercih yapmak gerekirdi. Halbuki hangi şeklin tercihe şayan olduğu meçhuldür. Aynı şekilde Allâh, bir cisme (şekle) girmeye muhtaç olurdu. Bu varsayımımızın devamında Allâh'ın eğer bir cismi olsaydı o cismin de bir sonu olurdu. Sonu olsaydı miktar ve şekil sıfatları ile mahsus olurdu. Bu iki sıfatla tahsis edilmiş olması, Allâh'ın ya bir

121 Fetih, 10

122 Şûrâ, 11

tahsis edene ya da tahsis olunmuşluğa muhtaç olmasını gerektirirdi.

Hem Allâh, yaratıklarına benzese idi İlim, Kudret ve Hayat sıfatı caizâttan olurdu ve bu sıfatlarla, ancak başka bir vâcibü'l-vücûd'un[123] var etmesiyle ve bir tahsis edicinin tahsis etmesiyle sıfatlanabilirdi.

Bunları göz önünde bulundurursak haberlerde varid olan el ve yüz gibi sıfatların cismânî bir organ olması imkansız olacaktır. Bilakis ne zatında ne de sıfatlarında hiçbir şey O'na benzer değildir.

"Hiçbir şey O'nun benzeri değildir. O, herşeyi işiten ve herşeyi görendir"[124] ayetini delil getirmekle Ebû Hanîfe hazretleri *(rahimehullâh)*, söylediklerimize işaret etmiştir ve Müşebbihe mezhebine reddiye yapmıştır.

İşârât:

1. İşaret:

Eğer Allâh, bazen hareket edip bazen sakin kalabilen ve yön sahibi olan yaratıklara benzeseydi O'nun da onlar gibi hareket edip sakin kalabilmesi gerekirdi. Alemin hudûsu (sonradan yaratılmışlığı) konusunda da geçtiği üzere, hareket edebilen herşeyin hâdis olması vaciptir. Hâdis olanları yaratan hakkında da bunun vaki olması muhaldir. Cisim ya da cisimlere benzemesi de muhaldir.

İmâm Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)*, *"yaratılmışların elleri gibi değildir. O, elleri yaratandır"* ve *"Allâh'ın vechi yaratıkların yüzü gibi değildir. O, bütün yüzleri yaratandır"* ifadeleriyle buna işaret etmiştir.

---

123 Vâcibü'l-Vücûd: Diğer varlıkların var olması için kendisinin varlığı zorunlu olan varlık demektir. Diğer varlıkların yokluğu aklen mümkün iken (Mümkinü'l-Vücûd) O'nun yokluğu aklen mümkün değildir. O'nun varlığı kendisindendir ve asla hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Bkz: Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, DKİ, Beyrut, Baskı: I, 1983, I/249

124 Şûrâ, 11

2. İşaret:

Eğer Allâh cisim olsaydı cevherlerden (parçacıklardan) oluşmuş olurdu. Bu cevherler diğer cisimlerin cevherlerine benzer olurdu. Diğer cisimlerin cevherleri için mümkün olan şeyler bu cevherler için de mümkün olurdu. Zira mümaselette asıl olan herşeylerinin birbirine benzemeleridir.

Netice olarak Allâh'ın bir mürekkibi (birleştirici) ve müellifi (oluşturan) olması lazım gelecekti (zira her mürekkebin bir mürekkibi vardır). Bu ise Allâh için muhaldir.

"Allâh'ın nefsi yaratılmışların nefisleri gibi değildir. O, bütün nefisleri yaratandır" ibaresinde buna işaret vardır.

3. İşaret:

"Hiçbir şey O'nun benzeri değildir. O, herşeyi işiten ve herşeyi görendir"[125] ayeti delil getirmesiyle bütün benzerlikleri ve benzerliklerin doğuracağı sonuçları nefyetmiştir Ebû Hanîfe hazretleri *(rahimehullâh)*.

Yani cisimlerin veya cevherlerin sıfatları ile Allâh'ı vasfetmek imkansızdır. Eğer öyle olsaydı Allâh değişken olması gerekirdi. Her değişken ise hâdistir. Aynı şekilde Allâh için kesret ve mürekkeplik caiz olurdu. Halbuki mürekkep olan, varlığı vacip olan değil varlığı mümkün olandır.

Fasıl:

Ayrıca **İmâm Ebû Hanîfe** *(rahimehullâh) el-Fıkhu'l-Ekber*'de şöyle buyurmaktadır: "Allâh'ın yakınlığı ve uzaklığı mesafe açısından değildir. Yakınlığı ikramıdır, uzaklığı da azabıdır da denmez. Uzaklık ve yakınlık kula nisbetledir. Kul, Allâh'a keyfiyetsiz bir şekilde yakınlaşır, uzaklaşır."

125 Şûrâ, 11

Görüldüğü gibi Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)*Allâh'a nisbet edilen yakınlık/uzaklık hususunda da tefvîz yolunu tercih etmiştir.

İmâm Tahâvî şöyle (ö. 321) buyurmuştur: "Kim, Allâh'ı, insanlara özgü manalardan biriyle nitelerse kafir olur. Her kim basiretiyle bunları anlarsa gerekli dersi çıkarmış, kafirlerin sözlerine benzer bir söz söylemekten uzaklaşmış ve bilmiştir ki; Allâh Teâlâ, sıfatları açısından asla bir insan gibi değildir. (Ahirette) cennetliklerin, keyfiyeti bilinmeksizin, kuşatma olmaksızın Allâh'ı görmesi Rabbimizin kitabında, "*o gün bir takım yüzler vardır ki, apaydınlıktır ve rablerine bakarlar*"[126] şeklinde ifade buyurduğu üzere haktır/gerçektir.

Bu ayet-i kerimenin tefsiri, kuşkusuz Allâh Teâlâ'nın muradı ve ilmindedir. Bu hususta Peygamber Efendimiz *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*'den (rivayet yoluyla) gelen sahih hadislerin tamamı, onun buyurduğu gibi, manası da, O'nun kastettiği gibidir. Bu nedenle biz, kendi görüşümüzle tevil edip kendi anlayışımıza göre yorumlayarak müdahil olmayız. Çünkü bir kimsenin dinde sağlam kalması, ancak bu gibi konularda Allâh'a ve Rasûlü'ne teslim olmakla ve kendisine kapalı/karışık gelen hususları da bir bilenine havale etmekle sağlayabilir.

İslâm (binasının) ayakları/temelleri teslim olup (dinin getirdiklerini) kabulle karşılama esası üzerine kuruludur. Her kim, bilinmesi yasaklanmış bir ilmi elde etmeye koyulur (ve bu konularda) anlayışını teslimiyetle sağlamazsa, maalesef bu girişimi; saf tevhid inancını, sağlam imanı ve özlü bilgiyi elde etmesini engelleyecektir. (Böyle bir kimse,) ne tasdik eden bir mümin, ne de yalanlayan bir münkir olmaksızın,

126 Kıyâme, 22-23

sadece vesveseli, şaşkın, mütereddit ve yolunu şaşırmış bir halde; küfür ile iman, tasdik ile yalanlama, ikrar ile inkâr arasında istikrarsız bir biçimde gider, gelir.

Selam yurdu ehlinin (cennetliklerin) cennette Allâh'ı göreceklerine dair iman edilmesi gerektiğini vehim (düşük ihtimal) olarak değerlendiren veya (konuyu) kendi anlayışına göre tevil edenlerin imanı sahih değildir. Çünkü Ru'yetullah'la ve Rububiyet'le alakalı konuları sağlıklı anlamanın tek yolu; bu yöndeki tevili terk edip teslimiyet yolunu tutmaktır. Gerçek müminlerin dini anlayışı budur.

(Allâh'ın zatı ve sıfatları konusunda) nefiy ve teşbihten sakınmayanın ayağı kaydığı gibi, böyle bir kimse tenzih erbabından olamaz.

Yüce ve Azîz Rabbimiz vahdaniyet sıfatlarıyla mevsuf ve ferdaniyet özelliğiyle de nitelenmiştir, yarattıklarından hiçbirisi O'nun bu özelliğine sahip olamaz.

Allâh'ın zatı hakkında derine dalıp (ileri geri) konuşmayız."[127]

Hakîm-i Semerkandî (ö. 342) şöyle buyurmuştur: "Müslüman, mekan, zaman, gelmek, gitmek ve bunlar gibi yaratılmışlara ait sıfatlarla Allâh Teâlâ'yı nitelendirmemelidir. Çünkü Allâh Teâlâ'ya inanıp O'nun keyfiyetini bir tarafa bırakmadıkça iman tamamlanmış olmaz. Nitekim Allâh Teâlâ Hz. Musa b. İmran'a *(aleyhisselâm)* hitaben şöyle buyurmuştur: "Ey Musa! İki şeyi öğren, iki şeyi de araştırma! Benim ilâh olduğumu bil, fakat keyfiyetimi araştırma. Benim rızık verici olduğumu bil, fakat nereden rızık verdiğimi araştırma!"

127 Akidetu't-Tahâviyye, *İsmailağa Fıkıh Heyeti, 5 Temel Akaid Risaleleri*; Muallim Neşriyat, İstanbul, Baskı: I, 2017

Bilmelisin ki: Allâh Teâlâ herhangi bir mekanda değildir. Allâh Teâlâ'nın arşa da ihtiyacı yoktur. Bilakis arş ayakta durabilmek için Allâh Teâlâ'nın kudretine muhtaçtır. Allâh gelmek ve gitmek gibi hallerle vasıflanamaz. Çünkü bu kelimeler şu üç manaya gelmektedir:

1) Birşeyin uzaklaşıp görünmez hale gelmesi, (gitmek), sonra da yaklaşıp görünmesi (gelmek).

2) Bir şeyin uzaklaşıp işitilmez olması (gitmek), sonra da yaklaşıp işitilmesi (gelmek).

3) Bir şeyin uzaklaşıp ele geçirilemez olması (gitmek) sonra da yaklaşıp ele geçirilebilir olması (gelmek).

Bu üç mana da Allâh hakkında imkânsız olup, Allâh'ı bunlarla vasıflayan veya Allâh'ta bu manaların bulunduğuna inanan kişi Allâh Teâlâ'yı inkâr etmiş olur.

Allâh Teâlâ'nın gelmesinden söz eden ayet-i kerimelere ve Allâh Teâlâ'nın inmesinden ve benzeri fiillerden bahseden haberlere gelince bu ayet-i kerime ve hadis-i şeriflere öylece inanılıp manasını irdelememek lazımdır. Zira söz konusu gelmek, gitmek, göz, el, nefis ve benzeri sıfatlardan söz edilen ayetleri irdeleyip teşbihte bulunan kişi Müşebbihe'den olur.

Ey Müslüman! Müteşâbih bir ayet-i kerime veya hadis-i şerifle karşılaştığın zaman bunların manalarını arama, aksine Allâh Teâlâ'nın bilgisine havale (tefvîz) et ki kurtulanlardan olasın. Senin yükümlü olduğun şey onlara olduğu gibi inanmaktır. Bu kadarı akıllı kişi için kafidir."[128]

---

128 Sevâdü'l-A'zam, *İsmailağa Fıkıh Heyeti, 5 Temel Akaid Risaleleri*; Muallim Neşriyat, İstanbul, Baskı: I, 2017

Kadı İmâdü'l-İslâm el-Üstüvâî (ö. 432) şöyle buyurmaktadır:

"İmâm Muhammed, müteşâbih hadisler hakkında şöyle buyurmuştur: (Bu hadisleri) Sika raviler rivayet etmişlerdir. Biz de bunları rivayet ederiz. Bunları tasdik eder ve iman ederiz. Ancak bunları tefsir (tevil) etmeyiz."[129]

Ebû Şekûr es-Sâlimî (ö. 460) buyurdu ki: "Ehl-i Sünnet (uleması) şöyle buyurdu: Müteşâbihe inanmak vaciptir. Bunları tefsir ve tevil etmek caiz değildir.

"Allâh bunlarla (yani müteşâbihlerle) sıfatlanmıştır" demek de caiz değildir.

Bilakis deriz ki: "Bunlar Allâh'ın kelâmıdır ve biz Allâh'ın indirdiğine murad ettiği mana üzere iman ederiz."

Mutezile ve Cehmiyye[130] bunların tevilini vacip görürler. (Tafsilî) Tevil vacip olsaydı bunu evvela Peygamber Efendimiz *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* ve Ashab-ı Kiram *(radiyallâhu anhum)* yapardı.

Ebu'l-Hasen el-Eş'arî ve Buhârâ meşayıhının mutekaddimleri şöyle demişlerdir:

"Müteşâbihler tafsilâtsız, şerhsiz ve keyfiyetsiz olarak Allâh'ın sıfatlarıdır. Ayrıca yed, vech ve nüzûl gibi nasslarda varid olan sıfatlarla keyfiyetsiz mevsuftur."

---

129 Kadı İmâdü'l-İslâm el-Üstüvâî, *Kitâbu'l-İtikâd*, DKİ, Beyrut, Baskı: I, 2005, s. 201

130 Cehm b. Safvân'ın tabilerinin yoludur. Cebriyye'nin bir altkoludur. Mutezile gibi sıfatları inkar ederler. Allâh'ın, bir şey yaratılmazdan evvel onu bilemeyeceğini ve insanın fiillerinde kendi ihtiyarı olmadığını, bunu yapmaya mecbur olduğunu iddia ederler. Cennetin ve cehennemin sonsuz olmadığına inanırlar. Bkz: Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Müessesetü'l-Halebî, Baskı: Yok, Tarih: Yok, I/86-87

Bu ise doğru değildir, zira müteşâbihte esas olan bilinmemezliktir. Müteşâbihi sıfat olarak nitelersek bilinmemezlikten çıkar ve tefsir edilmiş (müfesser) olur.

Semerkant'ın meşayıhı demişlerdir ki:

"Müteşâbih, manası bizi şüpheye sokan (yani kesin bir hükme varamadığımız) şeydir. Biz bunları ikrar ederiz ve bunların Allâh'ın kelâmı ve Rasûlullâh'ın haberi olduğuna inanır ve onlar bunlarla hangi manayı murad ettiyseler o manaya iman ederiz."

Müşebbihe mezhebi, bu ayetlere zahirine göre mana verdikleri için küfre düştüler.

Onlar, tevil ederek Allâh'ı mahlukata benzettiklerinde onların hatalarını nefyetmek ve (insanlarda oluşan) şüpheyi defetmek için bu ayetleri tevil etmek caiz olur. Lakin tevil ederken: "Bu ayetten murad budur" demeyiz, bilakis "ayetteki murad bu olabilir" deriz. Zira müteşâbih ayetlerin tevilini Allâh'tan başkası bilemez."[131]

Ebu'l-Usr el-Pezdevî (ö. 482) şöyle buyurmaktadır:

"Müteşâbihâtı anlamak mümkün değildir. Ancak teslim olmak lazım. Kıyamet kopmadan evvel onların hakkiyetine inanıp (susmak) lazım.

Bize göre (Hanefî-Mâturîdîlere göre) râsihûn alimlerinin müteşâbihâtı anlama hususunda nasipleri yoktur. Onlara (ve bütün müminlere) düşen Allâh'ın murad ettiği şekilde iman edip (teslim olmaktır).

131 Ebû Şekûr es-Sâlimî, *et-Temhîd fî Beyâni't-Tevhîd*; TDV Yayınları, Ankara-Beyrut, 2017, s.139-142

"وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللّٰهُ" ayetinde vakıf yapmak vaciptir.

Sûre başlarındaki harf-i mukatta'lar da müteşâbihâttandır.

Allâh cennette görülecektir. Lakin cihetsiz görülecektir. O'nun için cihet ispat etmek muhaldir. Binaenaleyh (görülme vasfı açısından) müteşâbihe dönüşmüştür. Bize düşen bu müteşâbihin varlığına inanıp (manası hususunda) teslim olmaktır. Yed ve vech sıfatları da bizim için aynı menzildedir. Aslı malum, vasfı müteşâbihtir. Vasfın idrak edilmesi mümkün olmadığı için aslı iptal etmek caiz değildir. Mutezile mezhebi, müteşâbih sıfatların vasıflarının idraki mümkün olmadığı için asıllarını iptal ettiler. Böylece muattıl (Allâh'ın sıfatlarını iptal edenlerden) oldular."

Hüsâmuddîn es-Siğnâkî (ö. 714) şerh babında şöyle buyurmuştur:

"Müteşâbihâtı anlamak mümkün değildir. Lakin bu sadece ulema (ve diğer insanlar) için geçerlidir, peygamberimiz için geçerli değildir. Zira o, Allâh'ın bildirmesiyle müteşâbihâtın manalarını biliyordu. Nitekim Ebu'l-Usr el-Pezdevî *(rahimehullâh)* de bunu kitabının başka bir yerinde söylemektedir.

Kıyamet kopmadan evvel onların hakkiyetine inanıp (susmak) lazım, zira kıyamet günü müteşâbihlerin manaları bize zahir olacaktır.

Müteşâbihâtın tevili ile uğraşmamak selefin yoludur. Onlar: "Allâh'tan geldiğine iman ederiz, tevili ile uğraşmayız, manasını Allâh'a ısmarlarız (tefvîz ederiz). Allâh ne murad ettiyse doğru olan odur, deriz", derler.

Halef alimleri ise tevhide uyacak şekilde teville uğraşmışlardır. Onların gerekçeleri bid'at sahibi hasımların tevillerini reddetmek içindir. Zira hasımlar müteşâbihlerle batıl mezheplerini destekliyorlardı. Bunda ötürü halef uleması, bid'atçıların istidlallerini ve tutundukları delilleri iptal etmek için tevile mecbur kaldılar.

Halbuki müteşâbihâtta aslolan, (onu tefvîz edip) ona tutunmamaktır.

Görmüyor musun ki Allâh müteşâbihlere tutunanları nasıl da azarlıyor: "*Kalplerinde yamukluk olanlar, sırf fitne çıkarmak için, bir de kendi keyflerine göre tevil yapmak için onun (ayetlerin) müteşâbih olanlarının peşine düşerler...*"[132]

"وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللّٰهُ" ayetinde vakıf yapmak vaciptir. Bunun delili İmâm el-Enderâbî'nin *el-Îdâh fî İlmi'l-Kırâa* adlı eserinde zikrettiğidir, şöyle ki: "Burada vakıf yapmak vaciptir. Bu ekser alimlerin görüşüdür."[133]

Abdülazîz el-Buhârî (ö. 730) şerh babında şöyle buyurmuştur:

"Teslim (tefvîz) yolu ashabımızın, Şâfiîlerin ve çoğu Ehl-i Sünnet'in yoludur. Halef alimlerinin ve çoğu Mutezilî'nin tercih ettiği yol tevil yoludur. Tevil yolunu destekleyen seleften birkaç rivayet olsa da[134]

---

132 Âl-i İmrân, 7

133 Hüsâmuddîn es-Sığnâkî, *el-Kâfî Şerhu'l-Pezdevî*; Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, Baskı: I, 2001, s. 237-253. Bir önceki nakil de bu kaynaktan alınma.

134 Molla Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014) şöyle buyurmaktadır:
"İbni Abbâs'tan *(radiyallâhu anhumâ)* rivayet edilen "râsihûn ulema müteşâbihlerin tevilini bilirler, ben de onlardan biriyim" rivayetini nasıl değerlendirmek lazım diye sorulursa şöyle cevap verilir:
İbni Abbâs'ın *(radiyallâhu anhumâ)* kastettiği (müteşâbih oldukları ihtilaflı olan) harf-i mukattaalar gibi bazı müteşâbihlerdir (hepsi değil)". Bkz: Molla Aliyyü'l-

çoğunun takip ettiği yol, nazil olduğu gibi bırakıp manasını Allâh'a ısmarlamaktır. Zira Allâh "*kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbih ayetlerinin ardına düşerler*"[135] buyurarak müteşâbihâtı tevil edip ona tutunanları azarlıyor ve "*hepsi Rabbimizin katındandır... Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz Sen çok bahşedensin*"[136] diyen râsihûn alimleri övüyor.

Âişe annemizden *(radiyallâhu anhâ)* şöyle rivayet edilmiştir: "Rasûlullâh*(sallallâhu aleyhi ve sellem)* "*O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'ân'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbihayetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allâh bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, 'Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır' derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar*"[137] ayetini okudu ve şöyle buyurdu:

"Müteşâbihlerin ardına düşenleri gördüğünüzde, işte Allâh'ın kastettiği kimseler onlardır, onlardan sakının!"[138]

Burada kendilerinden sakındırılanlar arasında zahirine tabi olanlar veya teviline tabi olanlar diye ayırım yapılmıyor, hepsinden sakındırılıyor.

Kâri, *Tavdihu'l-Mebâni ve Tenkihu'l-Meâni*, Dâru's-Sâdir, Lübnan/Beyrut, Baskı: I, 2006, s.195-199

135 Âl-i İmrân, 7

136 Âl-i İmrân, 7-8

137 Âl-i İmrân, 7

138 Buhârî, 4273; Müslim, 2665

Yine Âişe annemizden *(radiyallâhu anhâ)* rivayet edildi: "Rasûlullâh *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, ancak Cebrâil *(aleyhisselâm)*'dan tefsirini öğrendiği ayetleri tefsir ediyordu. (Böyle olduğu halde bütün ayetleri tefsir etmedi)"[139]. Öyleyse her kim "ben bütün ayetleri tefsir ederim" derse Rasûlullâh'ın *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* yapmadığını yapmış demektir (yani bid'at işlemiştir).

Denildi ki, aslında selef ile halefin tutunduğu yol arasında ihtilaf yoktur. Zira halef ulemasından müteşâbihâtın tevilinin bilinebilirliğini idda edenler, hakikatinî değil de zahirinin bilinebilirliğini kastettiler. Bilinemeyeceğini iddia edenler ise, hakikatini bilemeyeceğini kastettiler.

Musannif hazretleri (Ebu'l-Usr el-Pezdevî) "sûre başlarındaki harf-i mukattalar da müteşâbihâttandır" buyurmuştur. Lakin *Şerhu Te'vîlâti'l-Kur'ân*'da geçtiğine göre huruf-i mukattalar müteşâbih değil rumuzlarla konuşmanın/tekellümün bir çeşididir. Öyleyse, muhkem ayetlere ve (kat'î) aklî delillere ters düşmeyecek şekilde tevili kabul ederler. Sahabelerden/seleften bazılarının, yed ve istiva gibi müteşâbihâtı tevil etmekten sakındırdıkları halde bunları (huruf-i mukattaları) tevil etmeleri, dediğimize delildir."[140]

Şemsü'l-Eimme es-Serahsî (ö. 490) de Ebu'l-Usr el-Pezdevî'nin buyurduklarına yakın kelâm irad buyurmuştur.[141]

---

139 İbni Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Dâru Hicr, Baskı: I, 2001, I/78

140 Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Baskı: Yok, Tarih: Yok, I/55-61

141 Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, Dâru'l-Marife, Beyrut, Baskı: Yok, Tarih: Yok, I/169-170

Ebu'l-Mu'în en-Nesefî (ö. 508), Allâh'ı mekandan ve cihetten tenzih etmenin gerekliliğinden sonra müteşâbihât hakkında şöyle buyurmaktadır:

"İmâmlarımız bu konuda ihtilaf ettiler. Bir kısmı, bunlara olduğu gibi inanmayı ve teslim olmayı vacip görmüştür. Allâh'ın mahlukata benzemediği ve cisim olmadığını itikad ederek, hudûs alametlerini O'ndan nefyederek O'nun keyfiyetiyle uğraşmamışlardır ve araştırmamışlardır.

Bu tutum İmâm Muhammed'den (ö. 189) *(rahimehullâh)* nakledilmiştir. Ashabımızdan Ebû İsmet Sad b. Muaz el-Mervezî bu yolu seçmiştir. İmâm Mâlik (ö. 179), Abdullâh b. Mübârek (ö. 181), Ebû Muaz Hâlid b. Süleymân, Ahmed b. Hanbel (ö. 241), İshâk b. Râhûye (ö. 238), Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö. 256) ve Ebû Dâvûd (ö. 275) *(rahimehumullâh)* da bu tutumu sergilemişlerdir.

Bazıları ise müteşâbihâtı tevhide ve muhkem ayetlere ters düşmeyecek şekilde tevil etmekle meşgul olmuşlardır. Lakin yaptıkları tevillerde kesin hüküm vermemişlerdir."[142]

Alâuddîn es-Semerkandî (ö. 539) şöyle buyurmaktadır:

"Allâh'ın delilleri birbiri ile çatışmayacağına göre kat'î olan aklî deliller müteşâbih olan sem'î delillere yön verir. Zira kat'î aklî deliller farklı manalar ihtimal etmezler, lakin müteşâbihler birkaç mana barındırabilirler. Bundan ötürü müteşâbihler (tevil edilirler).

"*Rahman arşa istiva etti*" ayetinin lügat açısından zahiri "arşa yerleşti"dir. Lakin aklî deliller Allâh'ın

142 Ebu'l-Mu'în en-Nesefî, *Tebsiratu'l-Edille*, Mektebetü'l-Ezher, Baskı: I, 2011, s. 284-286

bir mekanda oluşunu reddetmektedir. (Öyleyse bu gibi ayetleri zahirlerine hamletmek mümkün değildir)." [143] [144]

Cemâlüddîn el-Habbâzî (ö. 691) şöyle buyurmaktadır: "Hasımlarımızı (Müşebbihe, Mücessime, vs.) dayandıkları deliller müteşâbih nasslardandır. Bu nasslar ise birçok manaya gelebilir. (Mesela) İstiva bazen yerleşmek manasına, bazen tamamlanmak manasına, bazen de istila (hükmetme) manasına gelebilir.

Bütün nassları (özellikle müteşâbihleri) zahirlerine hamletmek, birbirleriyle çelişeceği için, mümkün değildir. Kat'î olan aklî deliller tevil kabul etmezler. Öyleyse müteşâbihâtı, ya selefin yaptığı gibi Allâh'ı mekandan ve cihetten tenzih ederek tevilini Allâh'a ısmarlamak lazım, yada halefin yaptığı gibi tevhide uygun olacak biçimde ve muhkem ayetlere ters düşmeyecek şekilde tevil etmek gerekir. Allâh en iyisini bilir."[145]

Ebu'l-Berakât en-Nesefî (ö. 710) şöyle buyurmaktadır:

"Müteşâbih: (Manasının) gizliliğinin şiddetinden dolayı manasının bilinmesi umut edilmeyen (lafızdır)."

Buna şerh olarak kendisi şöyle buyurmaktadır:

"Kul, müteşâbihâta inanmakla imtihan olunmuştur. (Onu araştırmak gibi) başka şeyle değil. Zira

143 Alâüddîn es-Semerkandî, *Mîzânu'l-Usûl*, Metâbi'i'd-Devhati'l-Hadîse, Baskı: I, 1984, 1/358-359

144 Görüldüğü gibi Alâuddîn es-Semerkandî salt tevil yolunu tercih etmiştir.

145 Cemâlüddîn el-Habbâzî, *Kitâbu'l-Hâdî fi Usûli'd-Dîn*; İFAV, İstanbul, Baskı: I, 2006, s. 53

onun manası şüphelidir. Asıl manasını anlamak asla mümkün değildir. Öyle ki onun manasını talep etmek (sorumluluktan) düşmüştür. Cumhura göre müteşâbihâtın manasını ancak Allâh bilebilir. Bazı alimler, Allâh'ın anlaşılması mümkün olmayan bir şeyi Kur'ân'da yer vermesinin mümkün olmayacağını ve bunun teklife uygunsuz olduğunu savundular.

Lakin bunun aksi (yani Kur'ân'da anlaşılması mümkün olmayan şeylerin var olması), teklife daha uygundur. Zira müteşâbihlerin anlaşılamayışları kulları imtihan etmek içindir. Kulların bir hususta tevakkuf edip sabretmelerini istemek, imtihan için daha uygun ve daha faydalıdır.

Ehl-i Sünnet, nass ile malum olan müteşâbih sıfatların aslını ispat edip (bilinmesi bu dünyada mümkün olmayan) vasfında ise tevakkuf ettiler. Bu tutum, aynı şekilde râsihûn alimlerin de tutumudur.

Tevil yolunu seçenler ise zahirinin murad olmadığına itikad ederek aklî delillere ve muhkem ayetlere ters düşmeyecek şekilde tevil ederler. Müteşâbihin, sadece bir tevile ihtimali varsa onunla tevil etmeleri gerekli olur. Ancak birkaç tevile ihtimalli ise kesin konuşmaksızın, zahiri hariç, bu tevillerden biriyle tevil ederler." [146]

Molla Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014) şerh olarak şöyle buyurmaktadır:

"İbni Abbâs'tan *(radiyallâhu anhumâ)* rivayet edilen "râsihûn ulema müteşâbihlerin tevilini bilirler, ben de onlardan biriyim" rivayetini nasıl değerlendirmek lazım diye sorulursa şöyle cevap verilir:

146 Ebu'l-Berakât en-Nesefî, *Keşfu'l-Esrâr Şerhu'l-Musannif ale'l-Menâr* (Molla Civen'in *Nûru'l-Envâr* şerhiyle beraber); DKİ, Beyrut, Baskı: Yok, Tarih: Yok s.221-225

İbni Abbâs'ın *(radiyallâhu anhumâ)* kastettiği (müteşâbih oldukları ihtilaflı olan) huruf-i mukattaalar gibi bazı müteşâbihlerdir (hepsi değil)."[147]

Alâuddîn el-Haskefî (ö. 1088) şerh olarak şöyle buyurmaktadır:

"Müteşâbihâtın hükmü, bilinmemektir. Harf-i mukattalar ve yed, ayn ve nüzûl gibi sıfatlar bu kabildendir. Müteahhirînin çoğuna göre râsihûn ulema müteşâbihâtın manasına muttali olabilir. Hanefîler bunun hilafınadır (onlara göre muttali olamazlar)."[148]

Molla Cîven (ö. 1130) şerh olarak şöyle buyurmaktadır:

"Bize göre müteşâbihâtın manası, Peygamberimiz *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* hariç, bu dünyada bilinemez. Ahirette ise manaları bize açıklanacaktır. İmâm Şafiî *(rahimehullâh)* (büyük ihtimalle burada Eş'arîleri kastediyor, zira kaynaklarımızda geçtiğine göre İmâm Şafiî de selefin tercihini benimsemiştir) ve Mutezile'nin çoğu, râsihûn ulemasının da müteşâbihâtın manasını bilebilecekleri görüşündedirler.

Aslında iki mezhep arasında fark yoktur. Bilir diyenler, "zannî tevilini bilir"i kastederler. Bilemez diyenler, "hakikî tevilini bilemez"i kastederler.

Mezhebimize göre müteşâbihlerin inzal olmasının ne gibi bir faydası var, diye sorulursa "imtihan etmek için", deriz.

Müteşâbih iki kısma ayrılır: Lügat açısından manası bilinen lakin (aklî delillere ve muhkem ayetlere

---

147 Molla Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-Mebânî ve Tenkîhu'l-Meânî*, Dâru's-Sâdir, Lübnan/Beyrut, Baskı: I, 2006, s.195-199

148 İbni Âbidîn, *Nüsemmâtu'l-Eshâr*, İdâretu'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, Pakistan/Keratşi, 3. Baskı, h. 1318, s.96-97

ters düştüğü için) asıl maksadının bilinemediği müteşâbihler, ikincisi ise hiçbir açıdan bilinemeyen müteşâbihler.

Birinciye örnek "yedullâh, vechullâh, istiva" gibi ayetlerdir. Bu ayetler (Allâh'ın) sıfatlarıdır. İkincisine örnek ise sure başlarındaki harf-i mukattalardır."[149]

Abdülhayy el-Leknevî (ö. 1304) haşiyesinde şöyle buyurmaktadır:

"Rasûlullâh *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* müteşâbihâtı vahiy eseri bilir, kendi kesbiyle değil. Sahabelerden gelen tevil nakilleri hakîkî değil zannî tevil olarak değerlendirmek lazım. Harf-i mukattaların müteşâbih olup olmamasında ihtilaf vardır. Kimi müteşâbihtir der kimi bir çeşit işaret dilidir der. Müteahhirîn ulema zamanın bozukluğundan ve mülhitlerin yanlış tevillerinden dolayı, müteşâbihlerin teviline cevaz vermişlerdir. (Ebû Hanîfe'nin aksine) yedullâh'a "Allâh'ın kudreti" manası vermişlerdir."[150]

İbni Âbidîn (ö. 1252) şerh olarak şöyle buyurmaktadır:

"Ulemamızın mezhebi, müteşâbih nassların Allâh ve Rasûlullâh'tan başka kimsenin bilemeyeceğidir. (Molla Aliyyü'l-Kârî hazretleri) *et-Tavdîh* adlı eserinde şöyle yazmıştır[151]: "Müteşâbihâtın anlamını sadece Allâh'ın ve Rasûlü'nün bilmesi Kur'ân'nın nazmına (ve mana bütünlüğüne) daha uygundur. Zira Allâh,

149 Ebu'l-Berakât en-Nesefî, *Keşfu'l-Esrâr Şerhu'l-Musannif ale'l-Menâr* (Molla Civen'in *Nûru'l-Envâr* şerhiyle beraber); DKİ, Beyrut, Baskı: Yok, Tarih: Yok, s. 221-225

150 Abdülhayy el-Leknevî, *Kameru'l-Akmâr li Nûru'l-Envâr fî Şerhi'l-Menâr*, DKİ, Beyrut, Baskı: I, 1995, s.185-188

151 Bkz: Molla Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-Mebânî ve Tenkîhu'l-Meânî*, Dâru's-Sâdır, Beyrut, Baskı: I, 2006, s. 196

müteşâbih ayetlere (tevil ederek) tabi olanları "*kaplerinde yamukluk bulunanlar*", onları anlamaktan aciz olduklarını bildikleri halde (tefvîz edip) hakikatini ikrar edenleri ise "*râsihûn*" olarak isimlendirmiştir.

Tefvîz yolu sahabenin ve tabiinin umumunun, Hanefîlerin ve Şafiîlerin mütekaddim alimlerinin, (Hanefîlerin üç büyük İmâmı) Kadı Ebû Zeyd ed-Debûsî (ö. 430), Fahru'l-İslâm el-Pezdevî (ö. 482), Şemsü'l-Eimme es-Serahsî (ö. 483) *(rahimehumullâh)* ve müteahhir alimlerinden bir grubun tutunduğu yoldur."[152]

Kıvâmüddîn el-Kâkî (ö. 749)[153], **İbni Melek** (ö. 821) ve onun eserine haşiye yazan **İbni Aynî** (ö. 893)[154], **İbni Kutluboğa** (ö. 879)[155], **Sadüddîn ed-Dihlevî** (ö. 891)[156], **İbni Nüceym** (ö. 970)[157] ve **Şemsüddîn es-Sivâsî** (ö. 1006)[158] de *el-Menâr*'a yazdıkları şerhte aynı görüşleri paylaşmışlardır.

Hüsâmuddîn es-Siğnâkî (ö. 714) şöyle buyurmuştur: "(Müteşâbih ayetleri) zahirine hamletmek, kat'î aklî delillerle çelişeceği için, muhaldir. Bu tür müteşâbihler karşısında selef-i sâlihînimizin yolu ve büyük imâmlarımızın çoğunun takip ettiği menheç inzal olduğu gibi iman edip tevili ile uğraşmamaktır.

152 İbni Âbidîn, *Nüsemmâtu'l-Eshâr*, İdâretu'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, Pakistan/Keratşi, 3. Baskı, h. 1318, s.96-97

153 Kıvâmüddîn el-Kâkî, *Câmiu'l-Esrâr fî Şerhi'l-Menâr*, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Riyad, Baskı: II, 2005, s.336-338

154 İbni Melek, *Şerhu Menâri'l-Envâr*, DKİ, Beyrut, Baskı: Yok, Tarih: Yok, s.105-106

155 İbni Kutluboğa, *Hulâsatu'l-Efkâr Şerhu Muhtasari'l-Menâr*, Dâru İbni Hazm, Baskı: I, 2003, I/97

156 Sadüddîn ed-Dihlevî, *İfâdâtu'l-Envâr fî İdâeti Usûli'l-Envâr*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, Baskı: I, 2005, s.189-109

157 İbni Nüceym, *Fethu'l-Ğaffâr bişerhi'l-Menâr*, DKİ, Beyrut, Baskı: I, 2001, s.143-144

158 Şemsüddîn es-Sivâsî, *Zubdetu'l-Esrâr fî Şerhi Muhtasari'l-Menâr*, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Riyad, Baskı: I, 1998, s.113-114

Muhakkik müteahhirînin yolu ise (Allâh'ın şanına yakışacak şekilde) bunları tevil etmektir. Bu iki fırkadan hiçbirinin diğerini zemmetme veya eleştirme hakkı yoktur. Bilakis, bazı imâmların da dediği gibi, şöyle deriz:

Selefin yolu daha selametlidir, halefin yolu ise daha sağlamdır. Bundan kasıt, akıllarının kelâmın/sözün/meselenin inceliğini anlayamadığı avam için müteşâbihler hakkında (düşünmeyip) teslim olmanın daha selametli olacağıdır. Hatta bu müteşâbihler hakkında sorsalar ve tevilini öğrenmek için çaba sarfetseler azarlanırlar ve bundan engellenirler. İmâm Mâlik'in (ö. 179) *(rahimehullâh)* istiva hakkında soru sorana "istiva malumdur, keyfiyeti meçhuldür, buna iman etmek vaciptir, bundan soru sormak bid'attir", buyurduğu gibi."[159]

Bu konuda **Ebu'l-Berakât en-Nesefî**'nin (ö. 710) açıklamaları Hüsamüddîn es-Siğnâkî'nin buyurduklarına yakındır. Ek olarak şunları eklemektedir: "Halefin yolu, 'Allâh'ın muradı budur' deyip kesin konuşmamak şartıyla, Allâh'ın zatına yakışacak şekilde müteşâbihâtı tevil etmektir"[160].

Ayrıca şöyle buyurmaktadır: "Bazı Kerrâmiler: Allâh'ın, ancak kendisinin bildiği bir keyfiyeti vardır, demişlerdir. Ancak bu iddia batıldır. Zira keyfiyet renkler, haller ve biçimlerden ibarettir. Bunları ise Allâh'a izafe etmek batıldır."[161]

Sirâcüddîn el-Gaznevî (ö. 773) *Tahâvî* şerhinde şöyle buyurmaktadır:

---

159 Hüsâmuddîn es-Siğnâkî, *et-Tesdîd fî şerhi't-Temhîd*, Bursa, 2015, s. 165

160 Ebu'l-Berakât en-Nesefî, *el-İtimâd fi'l-İtikâd*, Mektebetü'l-Ezher, 1.Baskı, Kahire, 2012, s. 164-170

161 A.g.e, s. 160

"İmâm Tahâvî'nin seçmiş olduğu yol selefin yoludur, o da müteşâbihâtı tefvîz etmektir. Zira müteşâbih lafızların zahirinin murad mana olmadığına dair daha kuvvetli (aklî ve naklî) deliller işaret ettiğine göre bu lafızların mecaz manalarının kastedildiğini anlarız. Lakin mecaz manalar çoktur. Bu (çok olan) mecaz manalardan birini seçmek için ancak kat'î olmayan tercih (mekanizmalara) başvurulacaktır (zira kat'î deliller mevcut değildir). Bu ise ancak zann ifade eder. (Allâh'ın zatı ve sıfatı gibi) Kat'î meselelerde zannî delillerle konuşmak caiz değildir. Tevilde de bu (tür zannî delillerle konuşmak) çok vardır.[162]

Alimlerimiz katında sahih olan görüş şudur: Kur'ân ve Sünnet'te sabit olan ve kendisiyle hiçbir amelin ilişkili olmadığı/herhangi bir ameli gerektirmeyen şeylerin (müteşâbihler kastediliyor) tevili ile uğraşmak gerekmez. Bilakis onun Allâh'tan geldiğine ve Allâh ondan ne murad ettiyse ona iman etmek gerekir."[163]

Sadruşşerîa el-Mahbûbî (ö. 747) *et-Tavdîh* adlı meşhur eserinde aynı şeyleri zikretmektedir. Eş'arî kelâmcısı **Sadüddîn et-Taftazânî** (ö. 792) hazretleri şerhinde ona itiraz etse de, onun eserine haşiye yazan **Kadı Burhânuddîn** (ö. 800) delilleri genişçe serdederek Sadruşşerîa'nın haklı olduğunu savunmuştur.[164]

İbni Hümâm es-Sivâsî (ö. 861) şöyle buyumaktadır:

---

162 Sirâcüddîn el-Gaznevî, *Şerhu Akîdeti't-Tahâvî*, Dâru'l-İhsân, Mısır/Kahire, 2. Baskı, 2016, s. 87

163 A.g.e., s. 110

164 Emine Nurefşan Dinç, *Kadı Burhâneddîn'in "Tercîhu't-Tavdîh" isimli eseri Tahkik ve Değerlendirme*, Cemil Ozalit Fotokopi Ltd. Şti., İstanbul, Baskı: I, 2013, s. 223-228

"Allâh arşa istiva etmiştir. Lakin bu istiva mekan edinmeyi, teması ve parelelliği gerektiren cismin cisme istivası gibi değildir. Allâh'a layık olacak manadadır ki bunu da ancak kendisi bilir. Hasılı, teşbihi nefyederek Allâh'ın arşa istiva ettiğine iman etmek vaciptir. Mananın istila olduğunu söylemek ise (kesin konuşmaksızın) caizdir. Zira mananın bu olduğuna dair bir delil yoktur.

Avamın istivayı, anlaması ve iman etmesi gerektiği şekilde anlamayacağından korkulursa istivayı istila olarak tevil etmekte beis yoktur. Zira bu tür tevil arapçaya uygundur. Parmak, ayak ve el gibi cismiyet vehmettiren diğer müteşâbihât da bu minvalden ele alınır."

İbni Emîr el-Hâc, hocası İbni Hümâm'ın bu sözlerinden sonra şu kelâmları irad etmiştir: "Şeyhimiz, salt tevili tercih edenlerin (bazı Eş'arîler gibi) ve tamamen tevile karşı olanların arasında bir yol izlemiştir."[165]

İbni Emîr el-Hâc (ö. 879) şöyle buyumaktadır:

"Akla muhalif olan nakle müteşâbih denir. Bu nakil de ya mütevatirdir ya da haber-i vahid. Haber-i vahid ise bakılır; tevil kabul etmeyen nass ise, bu haber-i vahidi, nakledenin iftirası, yanılgısı veya hatası olarak tanımlarız. Zahir[166] ise, o vakit (kastedilen) muradın zahiri olmadığını (söyleriz). Mütevatir ise nass olması düşünülemez (zira tevil kabul etmediğinden, naklin akla zıt düşmesi kabul edilemez). O halde zahir

165 İbni Emir el-Hâc, *el-Müsâmere fi şerhi'l-Müsâyere*; Mektebetü'l-Ezher, Kahire, 2006, I/31-37

166 Usûl-ü Fıkıh dilinde *zâhir*: "Manası, dinleyenin düşünmeden aklına geldiği kelimedir." *Nass* ise: "Zâhirden daha çok açıklığı olan, kendisinden dolayı kelâmın irad edildiği ve işittirmekle kastedilen (manayı barındıran kelimedir)." Bkz: Lâmişî, *Kitâb fi Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Baskı: I, 1995, s. 76

olması gerekir. Bundan sonra akla zıt olan manaları nefyederiz. Eğer geriye muhtemel olan bir mana kaldıysa onunla hükmederiz. Eğer iki veya daha çok muhtemel mana kaldıysa bakılır; ya bu manalardan birine delâlet eden kesin bir delil vardır, ya da yoktur. Eğer varsa onunla hükmedilir. Yoksa, akaidde boşluğu gidermek/gelecek zararı önlemek için (zarureten) içtihad ve derin tefekkürle bir mana tayin edilir (tevil edilir), veyahut Allâh'ın sıfatları ve isimleri hususunda haddi aşarak dinden çıkma korkusuyla susulur (tefvîz edilir). İlk tutum halefin, ikincisi selefin tutumudur."[167]

İbni Kutluboğa (ö. 879) şöyle buyumaktadır:

"Meşayıhımız, Rahmân arşa istiva etmiştir lakin bunun tevilini ancak kendisi bilir, buyurmuşlardır. Kezâ diğer müteşâbihât. Ashabımızdan (bazılarından) nakledilmiştir ki arşa istiva, Allâh'ın keyfiyetsiz sıfatıdır. Allâh'ın arşa istivasının manası, yerleşmeksizin, mekan edinmeksizin O'na yakışacak şekilde ve O'nun kastettiği şekildedir. Selefimiz genel olarak müteşâbihler hakkında şöyle buyurmuşlardır:

"Onlara iman ederiz. Teşbihi ve hudûsu gerektiren şeylerden tenzih ederek manalarını Allâh'a tefvîz ederiz (ısmarlarız). Şu şartla ki, ancak Kur'ân ve hadiste geçtiği şekilde zikrederiz. Yani, varid olduğundan fazlasını söylemeyiz. İstiva bir sıfattır demeyiz. Müteşâbih kelimelerden başka isimler türetmeyiz ve onların yerine başka kelime de kullanmayız. et-Tiksârî ve başkalarından bu şekilde rivayet olunmuştur."

Bundan şu kastedilmiştir, Allâhu A'lem, Allâh arşa "müstevin"dir (istivanın ism-i faili) demeyiz. İstiva

167 İbni Emir el-Hâc, *el-Müsâmere fî şerhi'l-Müsâyere*; Mektebetü'l-Ezher, Kahire, 2006, I/31-37

ayetindeki “ala” zarfını (aynı manaya gelse de) “fevk” zarfıyla değiştirmeyiz ve buna benzer şeylerden kaçınırız.

Selefimiz, “وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ” ayetinde durmuş “وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ” kısmını da atf-ı cümle yapmışlardır. “يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ” kısmı onun haberi olmuştur. Bu kıraati İbni Mes’ûd’un *(radiyallâhu anh)* kıraati desteklemektedir. Onun kıraatinde “إِنْ تَأْوِيلُهُ إِلَّا عِنْدَ اللهِ”[168] diye geçer. Bundan dolayı (Eş’arîlerin yaptığı gibi) atıf caiz değildir, zira o lafzen mecrurdur mahallen değil (“inde” zarfından sonra gelen lafzatullâh lafzen mecrur olduğuna göre matuf olan “*râsihûn*” da mecrur olması gerekirdi. Öyle olmadığına göre atıf da caiz değildir). Übeyy b. Ka’b’ın *(radiyallâhu anh)* kıraati “وَيَقُولُ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ آمَنَّا بِهِ”dir[169]. Sahih bir isnadla varid olduğuna göre İbni Abbâs’ın da *(radiyallâhu anh)* kıraati böyledir.

İbni Mes’ûd’dan *(radiyallâhu anh)* sahih bir şekilde rivayet edildi ki Rasûlullâh *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* şöyle buyurmuştur: “Kur’ân yedi bab üzerinden yedi harf üzere nazil olmuştur. Bunlar zâcir[170], âmir, helâl, harâm, muhkem, müteşâbih ve emsâldir. Öyleyse (ey müminler!) onun helâlini helâl kabul edin, harâmını harâm kabul edin, muhkemiyle amel edin, müteşâbihine iman edin ve “ona iman ettik. Hepsi Rabbimizin katındandır. Ancak akıl sahipleri düşünüp anlarlar”, deyiniz.”[171] Taberânî de bunu rivayet etmiştir.[172]

---

168 Manası: “Onun tevili ancak Allâh’ın katındadır.”

169 Burada “ويقول” lafzı “الراسخون” lafzından evvel gelmiştir. Bu da aynı şekilde atfın caiz olmadığını göstermektedir.

170 Zâcir: zecreden, engelleyen, azarlayan; Âmir: emreden; Emsâl: misaller

171 İbni Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Dâru Hicr, Baskı: I, 2001, I/62

172 Taberânî’nin rivayet ettiğinde şöyle bir fark vardır: “Kur’ân yedi bab üzerinden yedi harf üzere nazil olmuştur. Bunlar zâcir, âmir, helâl, harâm, muhkem, müteşâbih ve emsâldir. Öyleyse (ey müminler!) onun helâlini helâl kabul edin, harâmını harâm kabul edin, muhkemiyle amel edin, müteşâbihinde tevakkuf

Ebû Mûsâ el-Eş'arî*(radiyallâhu anh)* Rasûlullâh'tan *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* şöyle işitmiştir: "(Ümmetim için) şu üç şeyden korkuyorum. Birincisi dünya (mallarının) çoğalıp birbirlerini kıskanmaları. İkincisi bir müminin kitabı (Kur'ân'ı) açıp (müteşâbih ayetlerden çıkardığı) tevile uymasıdır/tutunmasıdır. Halbuki onun tevilini Allâh'tan başkası bilemez. İlimde derinleşmiş olanlar "ona iman ettik. Hepsi Rabbimizin katındandır. Ancak akıl sahipleri düşünüp anlarlar", derler. Üçüncüsü..."[173]

(Bu hadisler, Hanefîlerin ve selefin genelinin yapmış olduğu vakıf şeklinin daha doğru olduğunu göstermektedir.)

İstivanın O'nun sıfatı olduğu iddiasına gelince, (bu iddia) nasıl (doğru) olsun ki? Halbuki sıfat kadîmdir, arş ise hâdistir (binaenaleyh ona istivası sıfat olamaz)."[174][175]

Müteşâbihâtı tevil edip etmeme meselesinde meşayıhımızın iki yolu vardır. Biri tevil diğeri teslim. Avama yakışan teslimdir. Nazar ehline yakışan, bid'atçıların şüphelerini ve delillerini iptal etmek için, tevildir.

İstiva, tevil edilecekse istila diye tevil edilir. Zira istivanın manaları arasında Allâh için en yakışanı

---

edin, misallerinden ibret alın. Zira hepsi Allâh'ın katındandır. Ancak akıl sahipleri düşünüp anlarlar."
Bkz: Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Mektebetü İbni Teymiyye, Kahire, Baskı: II, Tarih: Yok, IX/26, no: 8296

173 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, Mektebetü İbni Teymiyye, Kahire, Baskı: II, Tarih: Yok, III/293, no: 3442

174 İbni Emir el-Hâc, *el-Müsâmere fî şerhi'l-Müsâyere*; Mektebetü'l-Ezher, Kahire, 2006, I/31-37

175 İbni Kutluboğa hazretleri istiva sıfatı hakkında, Ebû Şekûr es-Sâlimi gibi, sıfat dahi demekten kaçınmıştır. Lakin mezhepte tercih edilen görüş bu değildir.

istiladır. Lakin kesin konuşulmaz. Diğer müteşâbihât da bu minvaldendir."[176]

Molla Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014) şöyle buyumaktadır: "Ebû Hanîfe'ye *(rahimehullâh)* Allâh'ın semadan nüzûlu soruldu. Cevap olarak "keyfiyetsiz nüzûl eder" buyurmuştur. İşte diğer bütün müteşâbih sıfatlara da bu şekilde iman ederiz. Her türlü keyfiyetten tenzih ederek olduğu gibi bırakırız.

Denildi ki halefin yolu olan tevil yolu daha sağlamdır. Lakin müteşâbihâtın tevil edilmemesine dair (tefvîz etmeye) seleften icmâ nakledilmiştir. Bu (tefvîz) yolu ise ashabımız olan Mâturîdîlerin yoluna muvafıktır.

İbni Hümâm hazretleri bu hususta orta yolu takip etmiştir. Şöyle ki, sadece (avamı aklının karışmasından korumak, bid'at ehli olan hasmı ilzam etmek için vs. durumlar gibi) zaruret durumunda tevile cevaz vermiştir. Yoksa değil.[177]

Şeyhzâde Abdurrahîm el-Amâsî (ö. 1133) şöyle buyurmaktadır:

"Hanefî(-Mâturîdî) meşayıhının görüşü şöyledir: Yed ve vech gibi müteşâbih sıfatlar Allâh'ın sıfatları olduğu için haktır. Lakin aslı malum olsa da vasfı meçhüldür. Vasfını anlamakta aciz olunduğu için aslını iptal etmek (yok saymak) caiz değildir.

176 İbni Emir el-Hâc, *el-Müsâmere fî şerhi'l-Müsâyere*; Mektebetü'l-Ezher, Kahire, 2006, I/31-37

177 Molla Aliyyü'l-Kârî, *Minehu'r-Ravdati'l-Ezher*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Baskı: I, Beyrut, 1998, s. 126-127

Hükmü ise (Allâh'ın katındaki mananın) hak olduğuna itikad ederek tevakkuf etmektir (susup tevil etmemektir).

Eş'arî meşayıhının görüşü şöyledir: Müteşâbih sıfatlar zahir manaları kastedilmeyen mecazlardır. Bu görüş Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'den rivayet edilmiştir. Yed kudretin, vech varlığın, ayn görmenin, istiva istilanın mecazıdır. *el-Mevâkıf* ve *Şerhu'l-Mekâsıd* ve diğer (Eş'arî kitaplarda) böyle geçer.

(Hanefilerin selef alimleri, tevile karşı katı bir tutum içinde olsalar da) Nureddîn es-Sâbûnî, Hüsâmuddîn es-Siğnâkî ve İbni Hümâm zaruret durumunda tevile cevaz vermişlerdir."[178]

Mestçizâde Abdullâh Efendi (ö. 1150) Mâturîdîler ile Eş'arîler arasındaki ihtilafları sayarken şöyle buyurmaktadır:

"İmâm Mâturîdî *(rahimehullâh)* (İmâm Ebû Hanîfe gibi) müteşâbihleri icmalen tevil eder (yani tenzih eder), tafsilini ise Allâh'a tefvîz ederdi.

(Ayrıca İmâm Mâturîdî'ye göre) Müteşâbihâtın hükmü, bu dünyada onun murad manasını anlamaktan ümidi kesmektir."[179]

İbni Âbidîn'in oğlu **Muhammed Alâuddîn** (ö. 1306) şöyle buyurmaktadır:

---

178 Şeyhzâde Abdurrahim b. Alî el-Amâsî, *Nazmü'l-Ferâid ve Cem'u'l-Fevâid*, Matbaatü'l-Edebiyye, Mısır, h. 1317, s. 23-24

179 Mestçizâde Abdullâh Efendi, *Mesâliku'l-Hilâfiyyât*, Dâru's-Sâdir, Lübnan/Beyrut, Baskı: I, 2007, s. 166-167

"Kız olsun, erkek veya hünsa olsun büluğ çağına ermiş, akıl sahibi herkese farz-ı ayn olan ilk şey samimi bir kalple ve kesin bir şekilde inanarak, diliyle ikrar ederek şunu bilmesidir/öğrenmesidir: Allâh, ezelen ve ebeden mutlak olarak vardır. Diğer mahlukatı gibi bir şeye mukayyed olarak değil. Mahlukat zaman, mekan, kemiyet ve keyfiyetten hiçbir zaman ayrı değildir. Allâh ise bunlardan münezzehtir." [180]

180 Muhammed Alâuddîn, *Hediyyetu'l-Alâiyye*, Dâru İbni Hazm, Kıbrıs, Baskı: I, 2003, s. 259

Metin:

[(İmâm Ebû Hanîfe) *el-Vasiyye*'de buyurdu ki: "O, muhtaç olmaksızın arşın ve arşın dışındakilerinin koruyucusudur. Eğer muhtaç olsaydı, yaratılmışlar gibi alemi yaratmaya ve onu düzende tutmaya kadir olamazdı. Eğer Allâh oturmaya ve mekan edinmeye muhtaç olarak bir mekanda olsaydı arşı yaratmadan evvel nerede idi?"]

Şerh:

Allâh bir mekanda olsaydı zarureten bir mekana muhtaç olurdu ve mekanın koruyucusu olamazdı. Çünkü mekan tutan o mekana muhtaçtır, zira mekansız var olamaz.

Eğer mekana muhtaç olsaydı, yaratılmışlar gibi alemi yaratmaya ve onu düzende tutmaya kadir olamazdı. Çünkü muhtaç olanın kendisi acizdir, nasıl başkasını yönetmeye muktedir olsun ki?

Mekanın mekan edinene ihtiyacı yoktur, zira onun mekan edinenlerden boş olması caizdir. O halde (Allâh'ın mekan edindiğini varsayarsak) mekanın onsuz da var olması aklen mümkün olurdu. Ol vakit, Allâh'a ihtiyacı olmayanın evleviyetle başka hiçbirşeye muhtaç olmaması gerekirdi. Bu durumda mekan, var olmada ve yok olmaktan korunmada vâcibü'l-vücûd olan Allâh'a muhtaç olan, başka bir vâcibü'l-vücûd olurdu. (Bu ise aklen mümkün değildir. İzahı, işaretlerde gelecektir).

İşârât:

1. İşaret:

Allâh'ın bir mekanda olması varlığı vacip olan Allâh'ın, varlığının mümkün[181] olmasını ve mekanın varlığının vacip olmasını gerektirir. Zira mekan edinen (Allâh), mekana muhtaç olurdu, mekan ise ona muhtaç olmazdı. Bu ise zaruretle batıldır.

Fasıl:

İmâm Tahâvî (ö. 321) şöyle buyurmuştur: "Allâh, hududlardan, gayelerden (sınırlardan), erkanlardan (kendisini oluşturan yapı taşlarından), uzuvlardan, araç ve gereçlerden yücedir. Sonradan yaratılmışlar gibi kendisini altı yön (alt, üst, sağ, sol, ön ve arka) kuşatmaz."[182]

Ebû Mansûr el-Mâturîdî (ö. 333) buyurdu ki: "O şu anda ezelde olduğu gibidir, ezelde de şu anda olduğu gibi idi. Allâh'ın bir mekan olan arşta zatıyla bulunduğunu veya her yerde mevcut olduğunu söylemek, şu ihtimallerden birini taşımaktan başka bir durum arzetmez:

Ya arş Allâh'ın zatını aşıp kuşatır veya O'na eşit olur, yahut da Allâh onu aşıp kuşatır. Eğer birincisi olursa Allâh sınırlandırılmış, kuşatılmış olur. Şayet Allâh'ın mekanlar tarafından kuşatılması mümkünse zamanlar tarafından kuşatılması da mümkün olur ve bu durumda nihayetli ve mahlukattan geri kalmış olur. İkinci ihtimalde ise mahluka (yani arşa) ilavede bulunulduğu takdirde Allâh onlardan küçük kalmış olur ve birinci ihtimaldeki sonuçların aynısı terettüp

181 Varlığı mümkün (mümkinü'l-vücûd) demek, varlığı ile yokluğu bir olan, yani varlığı zorunlu olmayan demektir. Vâcibü'l-vücûd'un zıttıdır.

182 Akîdetu't-Tahâvî, *İsmailağa Fıkıh Heyeti, 5 Temel Akaid Risaleleri*; Muallim Neşriyat, İstanbul, Baskı: I, 2017

eder. Üçüncü ihitmale gelince bu durumda arzu edilmeyen bir ihtiyaca sebep olacak ve (hâşâ) Allâh arşa temas eden kısmı ile temas etmeyen kısmı diye ikiye bölünecek. Bölünmüşlük ise mahlukatın sıfatıdır, Allâh bunlardan münezzehtir."[183]

Seyfu'l-Meşhûr'da[184] şöyle geçer: "Müşebbihe ve Kerrâmiye: "Allâh arşın üzerine yerleşmiştir. O, cisimler gibi olmayan bir cisimdir" demişlerdir. Delilleri ise *"Rahmân arşa istiva etmiştir"* ayetidir.

Biz cevaben deriz ki: "İstiva, (zaruret durumunda) istilâ manasına gelmektedir. Allâh'ın cisim oluşu iddialarını *"hiçbir şey O'nun gibi değildir"* ayetiyle reddediyoruz.

Eğer derlerse ki: "("Allâh cisimdir ama diğer cisimler gibi değil" görüşümüzü kabul etmiyorsunuz da) "Allâh şeydir ama diğer şeyler gibi değil" demiyor musunuz? (Bu tenakuz değil mi?)"

Cevaben deriz ki: Şey, varlıktan ibarettir. Cisim ise böyle değildir. Bundan dolayı "madum (yok olan), şey değildir."

Mutezile ve Kaderiyye mezhebi "Allâh her mekandadır" derler, zira ayette şöyle geçer: *"O öyle biridir ki semada da ilâhtır yeryüzünde de ilâhtır"*.[185]

Cevaben deriz ki: Bu ayetten murad Allâh'ın uluhiyetinin nüfuzudur (yani her yerde O'nun emri geçerlidir). Zira aksi taktirde (yani Allâh'ın her yerde olduğunu kabul etseydik) O'nun yırtıcı hayvanların

183 Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, Mütercim: Bekir Topaloğlu; TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2016, s.129-130

184 Bu kitap İmâm Mâturidî'ye nisbet edilse de en doğru görüş onun talebelerinden birine ait oluşudur. Bkz: Tâcüddîn es-Sübki, Seyfu'l-Meşhûr fi Akâidi Ebi Mansûr, Baskı: I, İstanbul, 2000, Mukaddime

185 Zuhruf, 84

ve haşeratın karınlarında da var olduğunu kabul etmemizgerekirdi."[186]

Ebû Şekûr es-Sâlimî (ö. 460) buyurdu ki: "İnsanlar bunun (Allâh'ın mekanı) hakkında konuşurlar. Kimisi: Allâh her mekandadır. Bunlar Cehmiyye'den bir sınıftır. Onların delilleri şunlardır:

"*O öyle biridir ki semada da ilâhtır yeryüzünde de ilâhtır.*"[187], "O, *yeryüzünde de semalarda da Allâh'tır.*"[188], "*Muhakkak ki Allâh, muttaki ve muhsin kullarla beraberdir.*"[189], "*Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncıları O olmasın*"[190] ayetleridir.

Bunlara şöyle cevap verilir:

"*O öyle biridir ki semada da ilâhtır yeryüzünde de ilâhtır*" ayetinin manası: "Sema ehlinin ilâhıdır, yeryüzü ehlinin ilâhıdır."

"*O, yeryüzünde de semalarda da Allâh'tır*" ayetinin manası: "Tedbiri (işleri yönetmesi) hem semalardadır hem yeryüzündedir."

"*Muhakkak ki Allâh, muttaki ve muhsin kullarla beraberdir*" ayetinin manası: "nusret, tevfik ve desteğiyle onlarla beraberdir."

"*Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncıları O olmasın*" ayetinin manası: "Onların konuştuklarını duyar, yaptıklarını görür." Bizim cevabımız budur.

186 Tâcüddin es-Sübkî, *Seyfu'l-Meşhûr fî Akâidi Ebî Mansûr*, İstanbul, Baskı: 1, 2000, s. 27-30

187 Zuhruf, 84

188 En'âm, 3

189 Nahl, 128

190 Mücâdele, 7

Eğer biz de Allâh'ın her tarafta olduğunu söyleseydik Allâh'ın hayvanların ve köpeklerinin ağızlarında, kadınların ve cariyelerin ferclerinde olması gerekirdi. (Hâşâ) Bu ise çok pis bir küfürdür.

Cehmiyye ve Mutezile'den bir sınıf ise şöyle der:

Allâh arşın üstündedir, arş ile kendisi arasında hava vardır. Ayrıca derler ki: Allâh'ın bir cismi ve bir sınırı vardır. Lâkin sınırın manasını açıklamamışlardır.

Böyle bir inanç küfürdür, çünkü eğer Allâh arşın üstünde olsaydı sınırlanması gerekirdi. Sınırlama ise şekillenmeyi gerektirir. Şekillenmenin hükmünü ise önceden belirtmiştir. (Yani küfürdür).

Kerrâmiye'den bir kısım şöyle demiştir:

"Allâh arşa yerleşmiştir." Kelbî'nin[191] İbni Abbâs'tan *(radiyallâhu anhumâ)* rivayet ettiğini delil getirirler. İbni Abbâs, "*Rahmân arşa istiva etmiştir*"[192] ayetinin tefsiri hakkında "istikrar etmiştir" demiştir. Başka bir rivayette ise "arş O'nunla dolmuştur" demiştir[193].

---

191 Muhtemeldir ki burada kastedilen Ebu'n-Nadr Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbi el-Kûfi'dir (ö. 146). Cerh ve ta'dil imâmları onun hakkında menfi konuşmuşlardır.
Leys b. Sa'd: "Kûfe'de iki tane yalancı vardır. onlardan biri Kelbi'dir."
Yahyâ b. Main: "O hiçbir şeydir. Zayıftır."
Buhâri: "Yahyâ b. Said ve İbni Mehdi onu terketmişlerdir."
Esmâî: "Kelbi'yi öyle şeyleri derken işittim ki, onları söyleyen kafir olur."
Süfyân-ı Sevri: "Kelbi bize şöyle demiştir: Ebû Salih tarikiyle İbni Abbâs'tan rivayet ettiklerim hep yalandır".
Ebû Hâtim: "İnsanlar ondan hadis almamaya dair icmâ ettiler."
Nesâi: "Sika değildir. Hadisleri yazılmaz."
Bkz: Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, Baskı: I, 1980, XXV/250-251

192 Tâhâ, 5

193 Bu rivayetler İbni Abbâs'tan mervi olsa da kat'i olan nakli ve akli delillerle çatıştığı için bakılır: Mütevatir midir değil midir? Zira kahir ekser ulemaya göre akaid konularında mütevatir (veya meşhûr) olmayan rivayetler, kat'i ilim ifade etmedikleri için, delil değildirler. Mütevatir ise müşkil bertaraf edilmeye

Buna cevaben deriz ki:

Bu tefsirin manası, (Allâh'ın değil de) arşın O'nun (yani Allâh'ın) heybetinden istikrar etmesidir/sabitlenmesidir/yerleşmesidir.

Hz. Ali'ye soruldu: "Allâh arşı yaratmadan evvel nerede idi?"

Dedi ki: "أَيْنَ (nerede) sorusu mekandan soru sormaktır. Oysa, mekan yok iken Allâh var idi. O vakit nasıl idiyse şu an da öyledir."

Bir adam Mâlik b. Enes'e (ö. 179) "*Rahmân arşa istiva etmiştir*"[194] ayeti hakkında soru sormuştur: "İstiva nasıldır?"

Mâlik: "İstiva meçhul değildir, keyfiyeti makul değildir (akledilemez), buna iman etmek vaciptir, bunun hakkında sormak bid'attir. Ben seni ancak bir bid'atçi olarak görüyorum."

Sonra adamın kovulmasını emretmiştir ve adamda kovulmuştur. O kişi Cehm b. Safvân (ö. 128) idi.

Ebû Cafer b. Muhammed es-Sâdık'tan (ö. 148) *(rahimehullâh)* rivayet edildi:

"Tevhid üç kısımdır: Allâh'ın ne bir şeyin içinde olduğuna, ne de bir şeyden bir parça olduğuna ve ne de bir şeyin üstünde olduğuna iman etmendir."

çalışılır, mümkün değilse tefviz edilir. Yok mütevatir değilse itibar edilmez. Mezkur rivayet, mütevatir olmadığına göre itibar edilmez. Lakin Ebû Şekûr es-Sâlimî hazretleri mütevatir olduğunu varsayarak müşkili halletme yoluna başvurmayı tercih etmiştir.

194 Tâhâ, 5

Ebû Mutî el-Belhî (ö. 199) dedi ki:

"Ebû Hanîfe'ye "Allâh'ın nerede olduğunu bilmiyorum" diyen kişi hakkında sordum.

Dedi ki: "Küfre düşmüştür çünkü Allâh'ı her yerde olmakla vasıflamıştır."

Ebû Mutî ona dedi: "Niçin küfre düşmüştür?"

Dedi ki: "Çünkü o nassa muhalif olmuştur. Zira Allâh "*Rahmân arşa istiva etmiştir*"[195] buyurmuştur."[196]

Ebû Mutî ona dedi: "İstiva nasıldır?"

Dedi ki: "Bu (soruyu, Hz. Alî'nin) cevabının varid olduğu şekilde geçiriverin (ve onu düşünmekle ve tafsilatıyla uğraşmayın)! (Hz. Alî'nin cevabı şudur): Mekan yok iken de O, İlâh idi."

Ebû Şekûr es-Sâlimî dedi ki:

"Muhtemeldir ki Ebû Hanîfe'nin *(rahimehullâh)* onun küfrüyle hükmetmesi onun Allâh'ı bilmemesindendir. Kim ki Allâh'ı bilmezse küfre düşer.

Başka bir ihtimaldir ki, o sözü söyleyen adamın Allâh'ın bir mekanı/eyniyyeti olduğunu ama hangi mekanda olduğunu bilmediğine hükmetmesine binaendir.

Kim ki Allâh'ın bir mekanı olduğuna inanırsa küfre düşmüş olur."

Ebû Şekûr es-Sâlimî şöyle devam ediyor:

195 Tâhâ, 5

196 Muhtemeldir ki, Ebû Hanîfe bu ayetten Allâh'ın mekansızlığını çıkarsamıştır. Yoksa bu ayeti delil olarak sunması ve devamında Hz. Alî'nin cevabını nakletmesi aklen bağdaşmıyor.

Bu konu hakkında bir bid'atçi ile tartışmıştım. Bana Allâh'ın mevcut olup olmadığını sordu.

Dedim ki: "Evet, mevcuttur ama diğer mevcut olanlar gibi değil."

Dedi ki: "Sonra, mahlukatı ve alemi yarattığında üst tarafını ya da ön tarafını ya da alt tarafını yada arka tarafını ya da sağ tarafını ya da sol tarafını yaratmadı mı? Öyleyse (Allâh alemi yarattığına göre bu alemin bir tarafında olması lazım. Lakin) şöyle dememiz caiz olmaz: "Alem, yaratanın üstündedir ya da mukabilindedir." Çünkü bu eleştiriyi gerektirir. O halde deriz ki: "Allâh, alemin üstündedir. (Zira) Allâh, وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ *"O, kulları üzerinde el-Kâhir'dir"*[197], buyurmuştur."

Cevaben derim ki: "Allâh alemden önce de mevcuttu. Allâh sınırlanmış mıdır ya da sınırlanmamış mıdır sorusuna gelince, eğer Allâh'ın bir sınırı vardır dersen muhakkak ki sen yaratıcıyı tanımamışsın demektir. Zira sınırlanmış olan miktarlanmış demektir, miktarlanmış olan da yaratılmış demektir. Yaratılmış olan da yaratıcı olamaz. Çünkü sınır ancak cisim ve cevherlerde olur. Allâh da bundan münezzehtir.

Allâh'ın sınırlandırılmış olmadığı sabit olduysa senin sualin batıl olmuştur, çünkü onun sınırı ve sonu olmadığına göre üstü ve altı da yoktur."

En doğrusu şöyle dememizdir: "Allâh, alemin yaratıcısıdır, ne alemin içindedir ne de dışındadır. Eğer biz dersek ki Allâh alemin içindedir, o halde Allâh alemden daha küçük olmuş olur ve bir mekan ve bir durum içinde olmuş olur. Bu ise küfürdür.

---

197 En'âm, 61

Eğer dersek ki Allâh alemin dışındadır, o halde ya alem ile bitişiktir yada ayrılmış bir vaziyettedir. Eğer alem ile bitişik ise alem ile aynı cinsten olmuş olur ve alemin kendisi olmuş olur. Alem ise cinsleriyle birlikte yaratılmıştır, yaratan değildir.

Eğer dersek ki Allâh alemden ayrı bir yerdedir, öyleyse ayrılık fasıl ve kesintiden ibarettir. Bu ise sınır koymayı gerektirir, sınırlanmış olan da miktarlanmıştır ve yaratıcı olamaz."

Öyleyse deriz ki: "O, bir yeri ve bir keyfiyeti olmadan alemin yaratıcısıdır."[198]

Molla Hüseyin el-Hanefî, Ebû Şekûr'un naklettiklerinin manen ve kısmen aynısını nakledip ona katılmıştır.[199]

Ebu'l-Yusr el-Pezdevî (ö. 493) şöyle buyurmaktadır: "Ehl-i Sünnet'e göre Allâh bir mekanda değildir. Ne zatıyla arşın üzerindedir ne de başka bir şeyin üzerinde. Aynı şekilde cihetlerden bir ciheti yoktur."[200]

Necmüddîn en-Nesefî (ö. 537) şöyle buyurmuştur: "Allâh, ne sınırlanmış ne de bir mekanda yer edinmiştir."[201]

---

198 Ebû Şekûr es-Sâlimî, *et-Temhîd fi Beyâni't-Tevhîd*; TDV Yayınları, Ankara-Beyrut, 2017, s.109-111

199 Molla Hüseyin b. İskender el-Hanefî, *el-Cevheratu'l-Münîfe fi Şerhi Vasiyyeti'l-İmâmi Ebî Hanîfe*, s.212-214, (*Fıkhı Ekber Şerhleri*, Mütercim: Doç. Dr. Y. Vehbi Yavuz; Bayrak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1993).
Not: Mütercimin mezkur bahiste "Allâh arşın üzerinde durmaktadır" ibaresi ya nüsha farklılıklarından kaynaklanıyor ya da bir tecüme hatasıdır. Metnin siyak sibakına bakıldığında o ibarenin oraya uymadığını dikkatli görüş sahipleri kolayca anlayacaklardır. Allâhu A'lem.

200 Ebu'l-Yusr el-Pezdevi, *Usûlu'd-Din*, Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire, 2005, s. 40

201 Nesefî Akaidi, *İsmailağa Fıkıh Heyeti, 5 Temel Akaid Risaleleri*; Muallim Neşriyat, İstanbul, Baskı: I, 2017

Sirâcuddîn el-Ûşî (ö. 575) manzumesinde şöyle buyurmaktadır: "Allâh, altı cihetten hâlidir. O, arşın Rabbidir. Mekan edinmeksizin ve bitişmeksizin Allâh, arşın fevkindedir."[202][203]

Burhânüddîn el-Merğinânî (ö. 593) şöyle buyurmaktadır:

"Bir kimsenin dua ederken: "Allâhım! Senden izzet oturağın (mek'ad) olan arşın vesilesiyle istiyorum" demesi mekruhtur. Zira bu dua, Allâh'ın oturduğu vehmini veriyor.

Ebû Yûsuf'a (ö. 182) *(rahimehullâh)* göre caizdir, zira bu dua Peygamber Efendimizden nakledilmiştir. Ebu'l-Leys (ö. 373) *(rahimehullâh)* de ona katılmıştır.

Lakin biz deriz ki: Bu nakil haber-i vahiddir. (Cumhûr-u ulemâ'ya göre haber-i vahid ile itikadî meseleler sabit olmazlar). Öyleyse ihtiyat olan bundan kaçınmaktır."

Bedruddîn el-Aynî (ö. 855) buna şerh olarak buyurdu:

"Mek'ad, oturmaktan türemiştir. (Arşa oturmak da) orada mekan edinmek demektir. Bu ise mecûsîlerin görüşüdür ve batıldır."[204]

Ekmeleddîn el-Bâbertî (ö. 786) ve **İbni Hümâm es-Sivâsî** (ö. 861) metni olduğu gibi nakledip herhangi

202 Buradaki fevkiyeti, "üstündedir" şeklinde tercüme etmek doğru değildir. Zira buradaki fevkiyeti (üstünlüğü) mekansal bir fevkiyet olarak algılamak Allâh için muhaldir. Fevkiyete, Arap dilinin müsaade ettiği şekilde, "mekanet" (yani şan, şeref, üstünlük) manası verilir. Zira akıl sahipleri için malumdur, mekansal yükseklik bir övünç sebebi değildir ki Allâh onunla övünsün.

203 Bed'ü'l-Emâlî, *İsmailağa Fıkıh Heyeti, 5 Temel Akaid Risaleleri*; Muallim Neşriyat, İstanbul, Baskı: I, 2017

204 Bedruddîn el-Aynî, *el-Binâye*, DKİ, Beyrut, Baskı: I, 2000, XII/246

bir ziyade yapmayarak Burhânüddîn el-Merğinânî'ye katıldıklarını zımnen ifade etmişlerdir.[205][206]

Cemâlüddîn el-Habbâzî (ö. 691) şöyle buyurmaktadır: "Alemi yaratan Allâh Teâlâ herhangi bir cihette ve mekanda değildir. Zira bunların ikisi hudûs alametlerindendir. Eğer bunların ikisinin kıdemini farzedersek şu iki sonuçtan birinden kaçış olmayacaktır:

Birincisi, kadîm olanın hudûsu. İkincisi ise muhdes olanın kıdemi. Zira hudûs alametlerinin delâleti iptal olmazsa "kadîm (olan Allâh'ın) hudûsu" sabit olmuş olur. Eğer delâleti iptal olursa (muhdes olan) alemin hudûsu sabit olmuş olmaz (ol vakit, kadîm oluşu sabit olur).

Mekanın ve cihetin hudûs alametlerinden olduğuna dair gerekçelerden biri (Allâh'ın) ezelde mekan ve cihetten hâlî oluşudur. Eğer Allâh, mekan ve cihet yaratıldıktan sonra bir mekana yerleşmiş olsaydı veya bir cihete dahil olmuş olsaydı o vakit Allâh'ın, üzerinde olduğu hali değişmiş olacaktı ve mekanla bir temas kendisinde hasıl olacaktı. Teğayyür (değişiklik/değişikliği kabul etme) ve hâdisleri kabul etme hudûs alametlerindendir.

İkincisi; eğer Allâh'ın zatı (özel bir) cihetle veya mekanla vasıflanmış olsaydı ya ondan çıkabilecek imkana sahip olurdu, ya da çıkmaya imkan bulamayacaktı. Eğer imkan bulursa kendisi hareket ve sükun vasfını kabul etmiş olurdu. Eğer imkan bulamazsa aciz bir müzmin gibi olmuş olurdu. Bunlar ise hudûs alametlerindendir.

---

205 Ekmeleddîn el-Bâberti, *el-İnâye*, Dâru'l-Fikr, Baskı: Yok, Tarih: Yok, X/64

206 İbni Hümâm es-Sivâsi, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, Baskı: Yok, Tarih: Yok, X/64

Üçüncüsü ise eğer Allâh bir mekanda veya bir cihette olsaydı mekansız veya cihetsiz var olması mümkün olmazdı. Bu durumda Allâh'ın, var olabilmesi için bir mekana ihtiyaç gerektirirdi. Mekan ise bu durumda Allâh'tan bağımsız, ona ihtiyacı olmayan bir konumda olmuş olurdu. Netice olarak mekan edinen (Allâh), başkasına muhtaç olduğu için varlığı mümkün olmuş olurdu. Mekan ise, başkasına muhtaç olmadığı için varlığı vacip olmuş olurdu. Ol vakit mekan, ilâh olmaya daha elverişli olurdu.

Eğer Allâh'ın mekansız var olması mümkün ise, mekana ihtiyacı yok demektir. Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan varlığa ise kendisini muhtaç kılacak birşeyin arız olması muhaldir. Zira zat ile (kaim) olan şey (ihtiyaçsızlık), araz ile olan şeyle yok olmaz.

Dördüncüsü: Eğer bir (ezelde) bir mekanda veya bir cihette olmuş olsaydı ya bütün mekanların veya cihetlerin içinde olmuş olurdu, bu ise muhaldir, veyahut içlerinden birinde olmuş olurdu. Bütün mekanlar ve cihetler aynı olduğu için de (Allâh'tan başka) bir muhassise (seçiciye) ihtiyacı olurdu.

Eğer denilirse ki: Üst taraf tarafların (cihetlerin) en şereflisidir. Arş ise mekanların en yücesidir. (Öyleyse bir muhassise ihtiyaç yoktur).

Cevaben şöyle deriz: Alemin yaratılışından evvel ne üst cihet vardı ne de alt cihet. Bu ikisi canlıların başından ve ayağından istifade edilerek ortaya çıkmıştır. Başın olduğu tarafa üst, ayağın olduğu tarafa ise alt denmiştir. Bir arı bir evin tavanında (ters vaziyette) gezse, o arı evdeki kişiye nisbeten üsttedir. Lakin evdeki kişi de o arıya nisbeten onun üstündedir. Zira her ikisi de birbirlerinin baş tarafındadır.

Mekana gelince. Eğer Allâh'ın mekanı diğer mekanlarla eşit ise bizim dediğimiz geçerli olur, yani bir muhassis gerekecektir. Yok eğer diğer mekanlardan farklı ise o halde bu mekan müşarunileyh değilse kendisinde mevcut bulunan varlık da müşarunileyh değildir. Bu, o varlığın mekansal olma zorunluluğunu kaldırır. Müşarunileyh olsa da.

Eğer Allâh cisim olsaydı cisme hulül etmiş olurdu. Araz olsaydı cisimdeki hale/vasfa hulül etmiş olurdu. Bunların hepsi ise muhaldir.

Beşincisi: Allâh, karşı karşıya/aynı hizaya gelecek şekilde, alemin bir cihetinde olsaydı ya alemin cisminden daha büyük, ya daha küçük, ya da onunla eşit şekilde/büyüklükte olması lazım gelirdi. Aynı şekilde Allâh ile alem arasında belli bir mesafe olması gerekirdi. Bütün bunlar değişkenliği mümkün olan bir miktarı takdir etmeyi gerektirir. Bu ise yine bir muhassisi ve mukaddiri (Allâh için bir takdir ediciyi) gerektirir.

Altıncısı: Eğer Allâh mekan edindiyse bakılır: Eğer taksim olunuyorsa/parçalanmayı kabul ediyorsa cisimdir. Eğer taksim olunmuyorsa/parçalanmayı kabul etmiyorsa tek bir cevherdir. Bunların muhal oluşunu ispatlamıştık.

Yedincisi: Eğer Allâh'ın zatının arşa ihtisası sabit olursa bakılır: Eğer bu ihtisas zatının veya vasfının gereği ise bu ihtisas ezelî olması gerekir. Gerektirenin ezeldeki varlığı ve gerekenin gerektirenden ayrılmayışı buna gerekçedir. Yok eğer bu ihtisas zatının veya vasfının gereği değilse o zaman başka bir muhassise ihtiyaç var demektir.

Eğer Allâh (zatıyla) arşın üzerinde olsa kendisinin arştan (hacim açısından) daha küçük olması veya

daha büyük olması veya denk olması müsavi olurdu. (Zira) bu hallerin hepsi teba'uz'u (parçalanmayı), tecezzi'yi (bölünmeyi) ve tenâhî'yi (son bulmayı) gerektirir. Allâh ise bunlardan yücedir.

Allâh Teâlâ hazretleri dediği ve kastettiği şekilde arşa istiva etmiştir. Temastan, yerleşmekten, mekan edinmekten, hulûldan ve herhangi miktar veya ölçülerden münezzeh olarak istiva etmiştir. O, arşın ve herşeyin fevkindedir. Mekansal değil, izzet ve azamet bakımından fevkindedir. Kendisini mukadderatı kapsayan kudret, muradlarda etkili olan meşîet, malumatı ihata eden ilim gibi ilâhî sıfatlarla vasıflandırması ve kendisini mahlukata benzemekten ve hudûs alametlerinden münezzeh kılışı açısından fevkindedir. Ciheti ve haysiyyeti[207] nefyetmek bakımından zatının sonu yoktur. Evveliyeti (yani sayı açısından birliği) nefyetmek bakımından varlığının da sonu yoktur.[208] Suretlendirilmiş bir cisim veya takdir edilmiş bir cevher değildir. O, varlığı akıl ve anlayışlarla anlaşılabilen, lakin düşüncelerin suretlendiremeyip zihinlerin hiçbir şeye benzetemediği bir varlıktır.

Hasımlarımız nass ve aklî delillerle savunduğumuzun zıttını savunuyorlar. Nass, *"Rahmân arşa istiva etti"*, *"siz semadakinden emin mi oldunuz?"*, *"O semada ilâhtır"* ve *"O, kulları üzerinde kahirdir"* ayetleridir.

Aklî delilleri ise bizzat/zatıyla kaim olan iki mevcuttan birinin mutlaka diğerinin bir tarafında olması gerektiğidir. Diğer aklî gerekçeleri ise bu iki mevcudun ya birbirlerine temas halinde yada birbirlerinden ayrı olmaları gerektiğidir. Veyahut ikisinden birinin diğerinin içerisinde veya dışarısında olması. Aynı

207 Buradaki haysiyyet "neredelik, nerede olmaklık" manasındadır.

208 Burada Ebû Hanîfe'nin "Allâh sayı açısından bir değil, tek olma açısından birdir" sözü akla gelebilir. Bkz: Ebû Hanîfe, *el-Fıkhu'l-Ekber*

şekilde iki mevcudu, birinin diğeri için kaim olmaksızın veya birinin diğerinin bir tarafında olmaksızın tasavvur etmek mümkün değildir. Bu, (herkesin bilmesi gereken) evveliyatlardan ve apaçık hususlardandır.

Cevap: Akıllı kimseler bedihi olarak sabit olmuş bilgilerde ihitlaf etmezler. Akıllıların çoğuna göre Allâh mekandan ve cihetten münezzehtir. Hal böyleyken nasıl olur da (sizin iddianız) bedihi bir husus olur (halbuki akıllıların çoğu tam aksini düşünüyor)?

Onlar der ki: Siz, bizzat/zatıyla kaim olanlardan her birinin mutlak olarak diğerinin bir tarafında olduğuna mı itikad ediyorsunuz, yoksa (mutlak değil de) her ikisinin de sınırlı ve (cisimlerinin) bir sonu olması şartıyla mı itikad ediyorsunuz?

İlki imkansızdır. İkincisi ise mümkündür. Lakin örnek olarak getirdiğiniz varlıklar sonlu ve sınırlı varlıklardır. Bu vasıflar ise Allâh için muhaldir. (O halde getirdiğiniz aklî çıkarımlarınız yaratılmış olan alemin kurallarıdır ve sadece onun dahilinde geçerlidir. Bunları Allâh için düşünmek muhaldir, küfürdür).

Kezâ girme ve çıkmayla sıfatlanmış olan şey, cisimdir. Görmüyor musun ki cevher ile kaim olan araz cevhere girmekle veya ondan çıkmakla sıfatlanmaz. Kadîm (olan varlık da) böyledir. Cisim olmadığı için (cisimlerin vasfılandığı şeylerle vasıflanmaz).

Aynı şekilde araz cevhere temas halinde veya ondan ayrı olarak sıfatlanmaz, zira o cisim değildir. Binaenaleyh kadîm (olan varlık) da böyledir."[209]

Ekmeleddîn el-Bâbertî (ö. 786) hazretleri İmâm Ebû Hanîfe'nin buyruklarını şerh sadedinde şöyle

209 Cemâlüddin el-Habbâzi, *Kitâbu'l-Hâdi fi Usûli'd-Dîn*; İFAV, İstanbul, Baskı: I, 2006, s. 47-53

buyuruyor: "Bil ki alem, Allâh'tan başka olan herşeydir ve muhdestir. Zira o (alem) değişkendir. Her değişken ise hâdistir. Böyle olunca Allâh Teâlâ'nın bir yerde mekan tutmuş olması muhaldir. Allâh'ın mekandan ârî olması ezelde sabittir, çünkü (ezelde mekan yoktu ki) bir yerde mekan edinmiş olsun. Allâh'tan başka herşeyin hâdis olduğu da açıklanmıştı. (Bunları dikkat-ı nazara alırsak) Allâh, mekanı yarattıktan sonra bir mekan edinmiş olsaydı üzerinde var olduğu hali değişmiş olacaktı (yani hali, mekansızlıktan mekanlılığa değişmiş olacaktı). Ayrıca kendisinde (bir şeyle cismani) temas hasıl olacaktı. Değişkenlik ve hadesi (sonradan yaratılan şeyleri) kabul etmek (onlara mahal olmak) hudûsun emarelerindendir. Bu ise kadîm (olan Allâh) için muhaldir.

İmâm Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)* bu noktaya "Arşı yaratmadan evvel Allâh nerede idi?" sorusuyla işaret etmiştir.

Müşebbihe[210], Mücessime ve Kaderiyye mezhebi Allâh'ın arşın üzerinde mekan edindiği görüşünü benimsemişlerdir. Delil olarak da "*Rahmân arşa istiva etti*"[211] ayetini ileri sürdüler. Diğer delilleri ise şudur: Allâh kendi başına kaimdir. Alem de kendi başına kaimdir. Buna göre bu iki kaimden birinin diğer kaimin herhangi bir cihetinde olmayışı aklen mümkün değildir. (Böylece Allâh mecburen alemin bir tarafında olması lazım[!]).

---

210 Müşebbihe: Mutezile mezhebine karşı bir aksü'l-amel sonucunda ortaya çıkan bir mezheptir. Mutezile'nin sıfatları inkar edişlerine binaen Müşebbiheler müteşâbih sıfatların zahirini ispat ettiler. Allâh'ın, insan gibi bir cismani varlık olduğuna, kulları gibi organları, eti, kemiği, vs. olduğuna itikad ederler. Mahlukat gibi hareket ettiğine, bir mekanda olduğunu ve arşın üzerinde oturduğunu zannederler. Bazen Mücessime olarak da anılırlar. Bkz: Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Müessesetü'l-Halebî, Baskı: Yok, Tarih: Yok, I/106-107

211 Tâhâ, 5

Bunun cevabı şöyledir: Zikredilen bu ayet müteşâbihâttandır ve sizin kullandığınız şekilde kat'î bir hükme delil olmaya elverişli değildir. Aklî deliller (bu ihticacınıza) muhaliftir.

Dinî konularda ve özellikle müteşâbih konularda hakkın izharı için son derece titiz ve hata etmemek için kılı kırk yararcasına amel eden selefimizin tuttuğu yol ise, bu müteşâbihâtı salt tasdik edip tevilini Allâh'a ısmarlamaktır. Bu davranışlarının sebebi, müteşâbihâtın anlaşılmaz oldukları içindir.

Halefin yolu ise aynı şekilde (selefinki gibi) kesin hüküm vermemektir. Zira bu ayet[212] "Muhtemile"dir (yani birçok manaya muhtemeldir). İstiva kelimesi *"Musa, olgunluk çağına ulaşıp gelişimini tamamlayınca (isitiva edince), biz ona ilim ve hikmet verdik"*[213] ayetinde olduğu gibi tamamlamak manasına gelebilir. "Bişr, Irak'ı kan dökmeden ve kılıç çekmeden istila etti/ele geçirdi (istiva etti)" şiirinde olduğu gibi de istila etti/ele geçirdi manasına da gelebilir. *"Cûdî'ye yerleşti (istiva etti)"*[214] ayetinde olduğu gibi yerleşmek manasına da gelebilir.

Bunca manayı ihtimal ederken kat'î bir hükme hüccet olamaz. Zira her müçtehidin tevili/yorumu kendi görüşünden neşet ettiği için başkası için bağlayıcı değildir. Bunlarla beraber (zarurî durumlarda tevile) en uygun mana istiladır. Zira Allâh Teâlâ onunla övünmüştür. İstiva, medih için kullanıldığında istila manası anlaşılır. İstivanın mahlukatın en büyüğüne (yani arşa) tahsis edilmesi de bu mananın daha uygun olduğunu gösterir.

---

212 Tâhâ, 5

213 Kasas, 14

214 Hûd, 44

Onların "bizzat kendisiyle kaim olan iki varlıktan birinin diğerinin bir tarafında olması kaçınılmazdır" savlarına gelince. Buna karşılık şöyle deriz: Buna mutlak olarak (yani sınırları olmaksızın) mı itikad ediyorsunuz yoksa o iki kaimin (sınırlarının) bir yerden sonra bitmesi şartıyla/şeklinde mi itikad ediyorsunuz? diye sorarız. İlk şık imkansızdır. İkincisi ise aklen (ve mahluk olan varlıklar için) mümkündür lakin Allâh için muhaldir.

İmâm Ebû Hanîfe'nin *(rahimehullâh)* ibaresi selefin tutumuna işarettir. Zira o, "biz Allâh'ın, ihtiyaç duymaksızın ve yerleşmeksizin arşa istiva ettiğini ikrar ederiz" buyurmuştur. Bir çok mana barındıran bu müteşâbihi tasdik etti ve onun Allâh'ın indinden nazil olduğuna itikad etti. (Lakin) Aklî delillere muhalif olan muhtemel manaları ise inkar etti. Zımnen de, Allâh'tan ihtiyacı (muhtaç olma vasfını) nefyetti. Zira ihtiyaç (muhtaç olma vasfı), kemâle erme isteğini gerektirir (halbuki Allâh Teâlâ hazretleri zaten mükemmeldir). Bu ise Allâh için muhaldir."[215]

2. İşaret:

Eğer Allâh'ın bir yönü olsaydı yönü olan diğer mahlukata (cisimlere) benzemiş olurdu. Bu ise cisimlerin ya kadîm, ya da hâdis olmasını gerektirir. Çünkü bir şeye benzemek bütün vasıfların eşitliğini ilzam eder.

"Eğer muhtaç olsaydı, yaratılmışlar gibi alemi yaratmaya ve onu düzende tutmaya kadir olamazdı" sözüyle buna işaret etmiştir.

---

215 Ekmeleddin el-Bâbertî, *Şerhu'l-Vasiyye*; Dâru'l-Feth, Baskı: I, Ürdün/Amman, 2009, s. 87-92

3. İşaret:

(Muhammed b. el-Heysam'ın) "Mevcut olan herşeyin yönü vardır, ya da o yönün içindedir" iddiasına gelince, bu doğru değildir. Bilakis bu sadece bir vehimdir. Hissî olan şeylerin (ruh, akıl ve duygular gibi) bir yönü olmadan mevcut olması bu iddianın batıl olduğunun göstergesidir.

İmâm Ebû Hanîfe'nin (rahimehullâh) *"O,* (mekana ve cihete) *muhtaç olmaksızın arşın ve arşın dışındakilerinin koruyucusudur"* ibaresiyle ve ihtiyacı sadece mahlukata has kılması buna işaret etmiştir.

4. İşaret:

"Eğer Allâh oturmaya ve mekan edinmeye muhtaç (ve bir cihetle vasıflanmış) *olarak bir mekanda olsaydı"* ya bu mekan edinme eylemi ezelde olurdu, veyahut arş ve cihetler yaratıldıktan sonra olurdu. Eğer ilki olsaydı *"arşı yaratmadan evvel nerede idi?"* Ezelde cihet olmadığına göre 'nerede' olabilirdi ki?

Cihetler, cisimlerin özelliklerindendir. Cisim var olduktan sonra var olurlar, onunla beraber değişirler. Ezelî olanın sonradan yaratılmış olan bir cihetle ezelde sıfatlanmış olması nasıl olabilir? Zira sıfat ile mevsuf var olma cihetinden birbirlerine denktirler (yani biri varsa diğeri de vardır). Cisim olmadan cihet nasıl olabilir?

Eğer ikincisi ise, ezelde mekan ve cihet sıfatlarıyla mevsuf değilken nasıl olur da sonradan arız olan bu sıfatlarla vasfolunabilir? Allâh bunlardan yüce ve berîdir.

Zira bu, infiâli ve değişkenliği gerektirir. Allâh bu özelliklerin yaratıcısıyken nasıl olur da yaratılma anından sonra bu özelliklerle sıfatlanabilir? Nasıl olur da Allâh, üzerinde olduğu halini değiştirir ve mahlukla temas sağlamış olabilir? Eğer Allâh başka bir şeye girmiş olsaydı, o şeyden etkilenmiş olurdu. (Allâh ise bunlardan yücedir ve münezzehtir).

İşârât:

1. İşaret:

Eğer Allâh, yön sahibi olsaydı ya her yönde olması gerekir, ki bu da uygun olmayan şeylerle (iğrenç olan şeylerle) birbirine girmeyi ve iç içe olmayı gerektirir, ya da bazı yönlerde olması gerekirdi, ki bu da evvel emirde (Allâh'ı) bir tahsis ediciye muhtaç kılar. Ayrıca (herhangi bir) tercih mekanizması ve ölçüsü olmadığı halde bir tercihi gerekli kılar.

"Eğer Allâh oturmaya ve mekan edinmeye muhtaç olarak bir mekanda olsaydı..." sözünde buna işaret vardır.

2. İşaret:

Eğer Allâh bir cihette olsaydı (cihet gibi bir) hâdisin kadîm olması gerekirdi.

"Arşı yaratmadan evvel nerede idi?" sorusunda buna işaret vardır.

3. İşaret:

Cihet sahibi olmak ve hâdis olanlar ile sıfatlanmaya kâbil olmak, sonradan yaratılmışlığın alametlerindendir. Bu ise kadîm olan Allâh için muhaldir. Özellikle arşın ve cisimlerin yaratılmalarından evvel Allâh'ın birşeyle birleşmesini ya da ondan ayrılmasını akıl kabul etmez. Aynı şekilde bunlar yaratıldıktan sonra (Allâh'ın) onlarla temas halinde olmasını yada (Allâh'ın halinin) değişmesini akıl kabul etmez.

"Arşı yaratmadan evvel nerede idi?" sorusunda buna da işaret vardır. Allâh bu noksanlıklardan üstün ve yücedir.

Fasıl:

Hüsâmuddîn es-Siğnâkî (ö. 714) şöyle buyurmuştur: "Allâh'tan ciheti (veya mekanı) nefyetmek onun zatının nefyi demek değildir. Görmüyor musun ki arazın ciheti olmadığı halde vardır. (Duygular var olduğu halde bir ciheti veya bir mekanı yoktur. Allâh hususunda da bunu örnek almak zihinler için daha faydalıolacaktır)."[216]

216 Hüsâmuddin es-Siğnâki, *et-Tesdîd fî şerhi't-Temhîd*, Bursa, 2015, s. 166

Metin:

[(İmâm Ebû Hanîfe) ***el-Fıkhu'l-Ebsat'*****ta buyurdu ki: "Mekan yok iken de Allâh vardı. Mahlukatı yaratmadan da var idi. Hiçbir mekan, yaratık ve (bir) şey yok iken O vardı. "O, herşeyin yaratıcısıdır."[217]]**

Şerh:

Allâh, herşeyi yoktan var etmiştir. Böylelikle ne mekandan ne de cihetten hiçbir şey kadîm değildir.

İşârât:

1. İşaret:

Eğer Allâh bir mekanda ya da bir cihette olsaydı ikisinin de kıdemi gerekirdi. Allâh'ın ise bir cisim olması gerekirdi. Zira mekan, cismin içinde yer kapladığı bir boşluktur. Cihet ise, işaretlerin kaynaklarının/başlangıçlarının sonu ve hareket eden cisimlerin hedefidir. Bunların ikisi ancak cisimlerin ve cisimlere ait olanların özellikleri olabilirler. Beyanı evvelden de geçtiği gibi, bu muhaldir.

"Hiçbir mekan, yaratık ve şey yok iken O vardı. O, herşeyin yaratıcısıdır" ibaresinde buna işaret vardır.

Böylelikle İbni Teymiyye'nin iddia ettiği arşın kıdemi gibi nazariyeleri, batıl olmuştur.

---

217 En'âm, 102

2. İşaret:

Allâh, aleme girmiş değildir. Çünkü yaratıcının yarattığı şeylere girmesi imkansızdır. Aynı şekilde alemin dışında da değildir, yoksa bu Allâh'ın alemin bir tarafında (herhangi bir yanında) olmasını gerektirirdi. Zira Allâh, mahlukatın var olmasından ve cihetler ile mekanların ortaya çıkmasından evvel de var idi.

"O, herşeyin yaratıcısıdır"[218] ayetinde buna ve makul olmayan vehimlerin iptaline işaret vardır.

3. İşaret:

(Muhammed b. el-Heysam'ın) "Kendi kendine kaim olan Allâh'ın bizzat (yani zatının) cihet sahibi olduğu" iddiası doğru değildir. Bilakis, Allâh'ın kendisiyle kaim olan bir mekana ihtiyacı yoktur.

İmâm Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)*, buna "*mekan yok iken de Allâh vardı*" buyruğu ile işaret etmiştir.

218 En'âm, 102

Metin:

["Allâh'a eller yukarıya doğru kaldırılarak dua edilir, aşağıya doğru değil. Zira aşağıda uluhiyet ve rububiyet vasıflarından hiçbir şey yoktur. Nitekim hadiste de aynı şey geçmektedir: Bir adam Rasûlullâh'a siyah bir cariye ile gelip dedi ki: Bana mümin bir köle azad etmek vacip oldu. Bunu azad etsem olur mu?

Rasûlullâh cariyeye sordu: Sen mümin misin?

Cariye evet deyince Rasûlullâh yine sordu: Allâh neredendir?

Cariye semaya işaret edince Rasûlullâh: Onu azat et, zira o bir müminedir! buyurmuştur.[219][220]

---

219 Hadisin kaynakları için bkz: Müslim, Mesâcid, 33; Muvatta, Itk, 8; Nesâi, Sehv, 20; Ebû Dâvûd, Eymân, 19.

220 Ebû Hanîfe'nin cariye hadisini nakletmesini suistimal edip, onun Allâh'ın zatıyla yukarıda olduğunu kabul ettiğini, bazı dakik nazardan mahrum zatlar savunmuşlardır. *el-Fıkhu'l-Ekber*'in başını düzgünce okusalardı, o büyük İmâmın Allâh'ı her türlü cihetten ve mekandan tenzih ettiğini göreceklerdi.
Eğer Ebû Hanîfe, Allâh'ın yukarıda olduğunu kabul etseydi "Allâh'a, eller yukarıya doğru kaldırılarak dua edilir, aşağıya doğru değil. Zira aşağıda uluhiyet ve rububiyet vasıflarından hiçbir şey yoktur" demezdi, bilakis "Allâh yukarıda olduğu için duada eller yukarıya doğru kaldırılır" derdi. Bu nazar sahibi herkes için bedihi bir husustur.
Dikkat çeken başka bir husus da, Ebû Hanîfe'nin bu hadisi tevil ettiğidir. Cariyenin yukarıya işaret etmesini, yukarı cihetinin rububiyet ve uluhiyet sıfatları ile ilişkili olmasına bağlaması, bunu açıkça göstermektedir.
Ebû Hanîfe'nin "fevkiyeti" manevi bir fevkiyet olarak tevil etmesi "fevkiyetin" müteşâbihlerden olmayışını ispat etmektedir. Çünkü Allâh için "fevkiyetin" zahir manası muhal olduğu için, mecaz manası devreye girer. Mecaz manası ise sadece bir tane olduğu için (o da manevi fevkiyet/üstünlük), müteşâbih

Ayrıca kim, Rabbim gökte midir yoksa yerde midir bilmiyorum, derse kafir olur. Aynı şekilde kim, Allâh arştadır ama arş gökte midir yoksa yerde midir bilmiyorum, derse yine kafir olur."]

Şerh:

"*Allâh'a eller yukarıya doğru kaldırılarak dua edilir*" sözüyle İmâm Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)*, Allâh'ın büyüklük, yücelik ve uluhiyet gibi sıfatlarına işaret etmiştir. Böylece şunu demek istemiştir, dua edilirken ellerin semaya doğru kaldırılması Allâh'ın orada olduğundan dolayı değildir, bilakis sema, duanın kıblesi olduğundan eller yukarıya doğru kaldırılır. Zira hayırlar semadan umulur ve bereket de oradan iner. Allâh Teâlâ hazretlerinin buyurduğu gibi: *"Rızkınız ve size vaadedilenler göktedir"*[221].

Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)*, aynı şekilde Allâh'ın zatıyla değil de kahrıyla ve onlara muktedir olmakla kullarının üzerinde olduğuna değinmiştir.

Ayet ve hadislerde varid olan müteşâbihleri, mekan tutma ve yerleşme olarak algılanmaması için ve Allâh'ın zatıyla yukarıda olduğu için yukarıya doğru dua edildiğine itikad edilmemesi için İmâm Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)* güzel bir cevap vermiştir(/izahta bulunmuştur).

İmâm Ebû Hanîfe'nin *(rahimehullâh)* söyledikleri, (aksini iddia edenlere karşılık olarak) Allâh'ın büyüklüğüne halel getirmez, ona hudûs (sonradan yaratılma) ve fenâ (yok olmaya kabil olma) alametlerinden bir alameti yakıştırmaz.

---

olması için iki veya daha çok olması gerektiğinden, müteşâbih kategorisine dahil olmamıştır. "فِي السَّمَاءِ"daki "فِي" zamirini de bu minvalde değerlendirmek mümkündür. Allâh en iyisini bilendir.

221 Zâriyât, 22

Fasıl:

Ebû Mansûr el-Mâturîdî (ö. 333) buyurdu ki: "Dua esnasında elleri göğe doğru kaldırmak kulluk ilkesine bağlı bir husustur. Kullarını dilediğiyle ubûdiyyet görevine tabi tutmak ve onları dilediği yere yöneltmek Allâh'ın şanına yakışan bir şeydir. Gözleri göğe doğru kaldırmanın Allâh'ın o yönde olduğu hikmetine bağlı bulunduğunu zanneden kimse, namaz kılma sırasında ve benzeri (secde) durumunda yüzünü yere koymasına bakarak Allâh'ın yerin altında bulunduğunu zanneden kimse gibidir. Yine o, namazda kıbleye isabet etmek için doğuya veya batıya yönelen kimsenin Allâh'ın oralarda olduğunu zanneden kimse gibidir.[222]

Bir de gök vahyin mahalli ve iniş yeridir, dünya bereketlerinin kaynakları da oradandır. Bu sebeple de göz (dua esnasında) oraya çevrilmiştir."[223]

Seyfu'l-Meşhûr'da[224] şöyle geçer: "Bizim mezhebimize göre Allâh azamet ve yücelik açısından arşın üzerindedir, (maddî ve) mekansal bir yükseklik açısından değil (yani bizzat kendisi orada değildir). Ebû Hanîfe'nin de buyurduğu gibi: "Biz Allâh'a dua ederken (ellerimizi) yukarıya doğru açarız, aşağıya doğru değil. Bundan dolayıdır ki Peygamber Efendimiz cariyeye "sen mümine misin?" diye sordu. Cariye "evet" deyince, "Allâh nerede?" diye sordu. O da göğe işaret edince "o müminedir!" buyurmuştur."[225]

---

222 Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, Mütercim: Bekir Topaloğlu; TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2016, s.137

223 Ebû Mansûr el-Mâturîdi, *Kitâbu't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, Mütercim: Bekir Topaloğlu; TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2016, s.139

224 Bu kitap İmâm Mâturîdî'ye nisbet edilse de en doğru görüş onun talebelerinden birine ait oluşudur. Bkz: Tâcüddin es-Sübki, *Seyfu'l-Meşhûr fî Akâidi Ebi Mansûr*, Baskı: I, İstanbul, 2000, Mukaddime

225 Tâcüddin es-Sübki, *Seyfu'l-Meşhûr fî Akâidi Ebi Mansûr*, İstanbul, Baskı: I, 2000, s. 30

"Ayrıca bir kimse "Allâh gökte mi yoksa yerde mi bilmiyorum" dese kafir olur. Zira bu kimse Allâh için mekan vehmetmiştir. Aynı minvalde "Allâh arşta mıdır yoksa başka yerde midir bilmiyorum" dese kafir olur, çünkü aynı şeyi vehmetmiştir."[226]

Hüsâmuddîn es-Siğnâkî (ö. 714) şöyle buyurmuştur: "Dua ederken elleri kaldırmak mahza taabbüdîdir (yani iddia edildiği gibi sebebi Allâh'ın yukarıda olduğundan değildir). Bu, Rafizîlerin aşırılarının, Yahudilerin, Kerrâmîlerin[227] ve bütün mücessimlerin Allâh'ın arşa yerleştiğine dair iddialarına karşı cevaptır.

Onlar şöyle derler: Görmüyor musunuz ki kişi dua ve münacat halinde gözlerini ve ellerini yukarıya doğru kaldırıyor. Ayrıca Allâh "*O, kullarının fevkinde el-Kâhir'dir*"[228] ve "*Biz onu indirdik...*"[229] buyuruyor. İndirilen şey yukarıdan indiğine göre (Allâh yukarıdadır)."

Cevap: Dua esnasında ellerin yukarıya doğru kaldırılmasına dayanarak Allâh'ın yukarıda olduğunu iddia etmeleri batıldır. Zira namazda Kabe'ye yönelişimiz O'nun orada olduğunu gerektirmez. Kişinin kıbleyi arayıp da doğu veya batıya yönelmesi Allâh'ın orada olmasını gerektirmez. Bu ise Allâh'ın cihette olmadığını söyleyenlere delildir.

---

226 A.g.e, s. 56

227 Kerrâmiyye: Ebû Abdullâh Muhammed İbn Kerrâm'ın takipçileridirler. Mücessimler ve müşebbihler gibi Allâh'a cisim ve mahlukata benzeme atfederler. Allâh'ın yukarıda olduğunu, arşa oturduğunu ve ona deydiğini iddia ederler. Bkz: Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Müessesetü'l-Halebî, Baskı: Yok, Tarih: Yok, I/109

228 En'âm, 18

229 Yûsuf, 2

Denilmiştir ki arş kalplerin kıblesidir. Ayrıca rızık semadan geldiği için ve insanın da ihtiyaçlarının hasıl olduğu tarafa yönelmek tabiatında olduğu için duada ve münacatta semaya doğru yönelmeleri emredilmiştir.

"*O, kullarının fevkinde el-Kâhir'dir*" ayetine gelince, buradaki fevkiyet mekansal bir fevkiyet değildir, zira mekansal fevkiyet ile övünülmez. Görmüyor musun ki bekçi sultanın üstünde nöbet tutar, lakin sultan yine de ondan üstündür. Buradaki fevkiyet rütbe açısındandır.

"*Biz onu indirdik...*"[230] gibi ayetlerdeki "indirme" lafzının kullanılması Cebrâîl *(aleyhisselâm)*'a hamlolunur. Zira Kur'ân (kelâmullâh), Allâh'ın sıfatlarından olduğu için inme, çıkma ve yer değiştirme gibi sıfatlarla vasıflanması muhaldir."[231]

Bu konuda **Ebu'l-Berakât en-Nesefî**'nin (ö. 710) açıklamaları Hüsamüddîn es-Siğnâkî'nin (ö. 714) buyurduklarına yakındır. Ek olarak şunları da buyurmuştur:

"*Semadakinden*[232] *emin mi oldunuz...*"[233] ayetinden kasıt, ilâhlığı semada (da) geçerli olandır.

"*Rabbinin indinde olanlar...*"[234] ayetinden kasıt, mekan değil derece ve konumdur."[235]

230 Yûsuf, 2

231 Hüsâmuddîn es-Siğnâkî, *et-Tesdîd fî şerhi't-Temhîd*, Bursa, 2015, s. 165-166

232 Bu ayetteki "فِي" zamirinin tevilini önceki sayfalarda belirtmiştik. Sonraki ayette geçem "عِنْدَ" zamiri de aynı kategoridendir.

233 Mülk, 16

234 Araf, 206

235 Ebu'l-Berakât en-Nesefî, *el-İtimâd fi'l-İtikâd*, Mektebetü'l-Ezher, 1.Baskı, Kahire, 2012, s. 164-170

Hadiste geçen kişi, İmâm Azam'ın *(rahimehullâh)* müsnedinde Hârisî, Talha, Belhî ve Hârizmî'n tahriciyle beyan ettiği, Ebû Hureyre ve Abdullâh b. Ravâha'nın *(radiyallâhu anhumâ)* da rivayet ettiği gibi, sahabeden Amr b. eş-Şerîd'dir *(radiyallâhu anh)*.

Bu sahabe, Rasûlullâh'a *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* siyah bir cariye ile gelip dedi ki: "Bana mümin bir köle azad etmek vacip oldu. Çünkü annem helak oldu (öldü) ve bana mümine bir köle azad etmem emrolundu (bana vasiyet etti). Halbuki ben, ancak namazı bilmeyen bu siyah ve acem olan cariyeye sahibim. Bunu azad etsem (annemin vasiyetini yerine getirmiş) olur muyum?"

Sahih rivayetlere göre, söylene gelinenin aksine, bu cariye dilsiz değildi.

Rasûlullâh *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* cariyeye sordu: "Sen mümin misin?"

Cariye evet deyince Rasûlullâh *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* yine sordu: "Allâh neredesdir?"

Peygamber Efendimiz, bu soruyu sormadaki amacı Allâh'ın kendisinin (zatının) nerede olduğunu sormak değildi. Asıl maksadı Allâh'ın kullarına üstünlüğünü ve O'nun şanının yüceliğini sormaktı. Aynı şekilde cihet lafzının ("nerede" sorusunun) zahirini kastetmeksizin ve kulların O'na dua ederken semaya doğru yönelmelerine işaret etmek için bu soruyu sormuştur.

Lakin Allâh'ı cihetten tenzih etme işini avamın aklının almayacağını, hatta kimisinin cihetsiz bir şeyin var olamayacağına kanaat getirdiğini göz önünde bulundurursak avamı, cihet mefumundan anladıkları üzere bırakmak onların ıslahı için daha iyi ve bu yöntemle hakka davet edilmeleri daha uygun olacaktır.[236]

Cevaben cariye, en yüksek mertebelere işaret ederek, gökyüzüne işaret etmiştir. Arapça da şöyle söylenir: "Falan kişi semadadır"

236 Bundan dolayı olsa gerek Rasûlullâh *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, cariyeye anlayacağı şekilde sormuştur.

فُلَانٌ فِي السَّمَاءِ. Bundan, o kişinin değerinin gerçekten çok yüce olduğu anlamı çıkmaktadır.

Rasûlullâh'ın *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, *"onu azat et, zira o bir müminedir!"* buyurması, cariyenin aklının kısalığı ve fehminin azlığından dolayı semaya işaret etmesiyle ikitifa edip onu müminlerden saymasını istemesindendir.

İmâm-ı Azam hazretleri *(rahimehullâh)*, bunları söylemekle, kat'î delillerin mevcudiyetiyle birlikte bu hadisin, Allâh'ın bir mekanı veya ciheti olduğunun delili olmadığına işaret etmiştir.

İşârât:

1. İşaret:

Bu hadis, sıhhatinde ittifak edilmiş bir hadistir.

İmâm Ebû Hanîfe'nin *(rahimehullâh)* bu hadisi zayıf saymak yerine tevil etmesi buna işarettir. Başka bir sebepten ötürü olsa da Mâlik, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî *(rahimehumullâh)* bu hadisi Muâviye b. Hakem'den tahriç etmişlerdir.[237] Ebû Nuaym ise Ebû Hureyre'den tahriç etmiştir.[238]

2. İşaret:

Bu hadis, kat'î olan aklî ve naklî delillere muhalif olduğundan dolayı müevveldir (tevil edilir). Bu hadisin zahirinden ancak kat'î delillere zıtlık anlaşıldığı için tevil etmek gerekli olacaktır, zira bu dinin delilleri birbirine zıt değil birbirinin destekçisidir. Mezkur hadisi zikredip onu tevil etmesi buna işarettir.

3. İşaret:

Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)*, avamın yanlış anlamasının ihtimali yüksek olduğundan bu hadisi tevil etme yolunu seçmiştir.

---

237 Hadisin kaynakları için bkz: Müslim, Mesâcid, 33; Muvatta, Itk, 8; Nesâî, Sehv, 20; Ebû Dâvûd, Eymân, 19.

238 Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Marifetü's-Sahâbe*, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyad, Baskı: I, 1998, I/194, no: 693

Özellikle böyle durumlarda Arap dilinin müsaade ettiği kadar tevillere başvurur, lakin tevilde fazla ileriye gitmemek şartıyla.

Arap dilinin kullanım çerçevesinde tevile gidip bu hadisi zikretmesi buna işarettir.[239]

Tevilde ileriye gidip Allâh'ın sıfatlarının aslını iptal etmek Mutezile'nin yoludur. İcmalî tevil yolunu İmâm Ahmed b. Hanbel de (ö. 241) *(rahimehullâh)* seçmiştir. Ahmed b. Hanbel *(rahimehullâh)* bu hadise benzer üç tane daha hadis tevil ettikten sonra bunlar hakkında soru sormayı yasaklamıştır. Ayrıca bu yolu Nûreddîn es-Sâbûnî (ö. 580), Hüsâmuddîn es-Siğnâkî (ö. 714) ve İbni Hümâm (ö. 861) hazeratı da seçmiştir.

İmâm Nûreddîn es-Sâbûnî *el-Kifâye* adlı eserinde şöyle buyurmaktadır: "Allâh'ın zatına ve sıfatlarına yakışır bir şekilde müteşâbihlerde (zaruretten) tevile gitmek, ancak şu iki şartla mümkündür: Müteşâbih lafzın, lügat manasının muktazasından ayrılmamak ve yapılacak tevilin, Allâh'ın muradı budur, diyerek kesin konuşmamak. İşte bu, mezhebimizin muhakkiklerinin yoludur.

Belki de, akıl sahiplerine bu doğru tevil sisteminin kapısını açan ilk kişi İmâm Ebû Hanîfe'dir *(rahimehullâh)*. *El-Âlim ve'l-Müteallim* adlı eserinde buna işaret vardır."[240]

4. İşaret:

Rasûlullâh *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, cariyeyi imtihan etmek istemiştir. Rasûlullâh *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, cariyenin el-Fa'âl'ın, el-Hallâk'ın ve el-Müteâlî'nin, dua edenin kendisine dua etmek istediğinde semaya yöneldiği şeyin, Allâh olup olmadığını ikrar edip etmeyeceğini öğrenmek istedi. Hadisteki soru-cevap şekli buna işaret etmektedir. İmâm en-Nevevî (ö. 676) de, *Müslim* şerhinde buna değinmiştir.[241]

---

239 Burada zaruret durumunda tevile başvurmanın cevazına işaret vardır.

240 Nûreddîn es-Sâbûni, *el-Kifâye*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, Baskı: I, 2014, s. 84

241 Muhyiddin en-Nevevi, *el-Minhâc Şerhu Sahih Müslim b. el-Haccâc*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, Baskı: II, h. 1392, V/24

İmâm Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)*, hadisi zikretmeden önce "*Allâh'a eller yukarıya doğru kaldırılarak dua edilir, aşağıya doğru değil*" buyurması anlattıklarımıza işarettir.

5. İşaret:

Cariye, acemdir. Yani arap değildir. Hal böyleyken o, kendi tevhid inancını düzgün ibarelerle dile getirmeye kadir değildir. İşaret etmekle, mabudunun göğün ilâhı olduğunu belirtmiştir. Zira onlar Allâh'ı, göğün ilâhı olarak tanımlıyorlardı. Peygamberin sorusu ve sadece cariyenin işaretiyle yetinmesi buna işarettir.

Sahabenin, cariyenin siyah olduğunu söylemesi ve onu azad etmekle vasiyyetin yerine gelmeme durumunu sorması buna işarettir.

Ebû Hanîfe hazretleri *(rahimehullâh)* Allâh'ı, bu hadisin zahirinden anlaşılan cisim ve yön verme gibi noksan manalardan tenzih etmenin gerekliliğine dikkat çekerek ve tenzih kaidelerini inşa ederek bu hadisi tefsir etmiştir.

"*Ayrıca kim, Rabbim gökte midir yoksa yerde midir bilmiyorum, derse kafir olur*" zira böyle söylemekle Allâh'a bir mekan ve yön isnad etmiştir. Her ne ki mekanı ve yönü vardır, o zaruretle muhtaç ve muhdestir. Bu söz ise Allâh için apaçık bir noksanlıktır.

"*Aynı şekilde kim, Allâh arştadır ama arş gökte midir yoksa yerde midir bilmiyorum, derse yine kafir olur*" çünkü bu sözde bir önceki gibi Allâh'ı mekan ve yönle tavsif etmiştir.

Fasıl:

Şemsü'l-Eimme es-Serahsî (ö. 490) cariye hadisi hakkında şöyle buyurmaktadır:

"Zannetmiyoruz ki Rasûlullâh, bir kimseden Allâh'a cihet veya mekan tayin etmesini istemiş olsun. (Binaenaleyh başka bir şey kastetmiştir)"[242].

242 Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *el-Mebsût*, Dâru'l-Marife, Beyrut, Baskı: Yok, 1993,

Ebu'l-Berakât en-Nesefî (ö. 710) şöyle buyurmaktadır: "Peygamber Efendimizin, yukarıya işaret ettikten sonra cariyenin mümin oluşuna hükmetmesi, Efendimizin cariyeyi puta tapanlardan zannetmesindendir. Cariyenin semaya işaret etmesiyle putlara tapmadığını öğrenmiş oldu."[243]

İşârât:

1. İşaret:

Birşey cisim ve yön olmadan var olamaz diyenler kendisine işaret edilebilenler hariç, hisler ve ruh gibi varlıkları inkar etmektedirler. Dolaylı olarak Allâh'ın zatını inkar etmektedirler. Bu görüş onları kesinlikle küfre düşürür. İmâm Ebû Hanîfe'nin *(rahimehullâh)* (Allâh'a mekan tayin eden kişi hakkında) küfür hükmü vermesiyle buna işaret etmiştir.

Mutezile ve onun yolunu tutanlar bunun hilafınadır. Zira onlar kendisine işaret edilemeyen varlıkların varlığını kabul eder ancak Allâh'ın sıfatları hususunda bize muhalefet ederler.

2. İşaret:

(Tenzih) kaydı koymaksızın Allâh'a mutlak olarak yön ve benzerlik atfeden kafir olur. Ebû Hanîfe'nin *(rahimehullâh)*, kayıt koymadan Allâh'a mekan tanıyana küfür hükmünü vermesi, buna işarettir.

Bu görüşü İmâmEş'arî (ö. 324) de tercih etmiştir. *En-Nevadir*'de[244] şöyle buyurmaktadır: "Allâh'ın cismi olduğuna itikad eden Allâh'ı bilmiyor demektir."

VII/4

243 Ebu'l-Berakât en-Nesefî, *el-İtimâd fi'l-İtikâd*, Mektebetü'l-Ezher, 1.Baskı, Kahire, 2012, s. 159

244 İmâm Eş'arî'nin bu eseri günümüze ulaşmamıştır.

Ebû Kâsım el-Ensârî'nin *Şerhu'l-İrşâd*'ında da geçtiği gibi, o kişi kafirdir. *El-Hulâsa* adlı esere göre Müşebbihe mezhebi, Allâh'ın kulları gibi eli ve ayağı var, dedikleri için kafir olmuşlardır.

3. İşaret:

"Allâh'ın cismi ve yönü vardır, lakin diğer cisimler ve yönler gibi değil" diyenler kafir olmazlar. Bunu Muhammed b. el-Heysam ve bazı Hanbelîler söylemişlerdir.

Bu görüşe değinmemekle İmâm Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)* buna işaret etmiştir.

Bu görüşü benimseyenler Allâh'a cisim atfetmekle bid'at ehli olmuşlardır, lakin "*hiçbirşey O'nun benzeri değildir*"[245] ayetine uyarak noksanlık vehmettirmedikleri için de kafir olmamışlardır. Bazıları, sadece cisim atfetmekle bile kafir olurlar, demişlerdir. *Fethu'l-Kadîr*'in[246] imâmet bahsinde böyle geçer.

Fetâvâ-i Kâdîhân[247] ve *Muhîtu'l-Burhânî*'de[248] de geçtiği üzere namazda Müşebbihe mezhebinden birine uymak caiz değildir.

---

245 Şûrâ, 11

246 İbni Hümâm hazretleri şöyle buyurmaktadır: "Allâh'ın insanlar gibi eli ve ayağı var, diyen kimse lanetlenmiş bir kafirdir. Cisimdir, lakin diğer cisimler gibi değil, derse bid'atçi olur. Zira burada cisim lafzını (Allâh için) mutlak olarak kullanma vardır. Bu da Allâh için noksanlık vehmettirir. Diğer cisimler gibi değil diyerek, bu noksanlığı kaldırmış oldu. Böylece sadece (Allâh için) mutlak olarak cisim lafzını kullanma kalmıştır. Bu ise cezayı gerektiren bir günahtır. Lakin bunu teşbih (benzetme) amaçlı söylediyse kafir olur.
Mücerret olarak (Allâh için) cisim lafzını, her ne şekilde kullanırsa kullansın, ıtlak ederse kafir olur. Bu (görüş) güzeldir, hatta (bunu yapan) tekfir edilmeye daha önceliklidir."
İbni Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Baskı: Yok, Tarih: Yok, I/350.

247 Hanefî fakihi Kâdîhân'ın (ö. 592/1196) *el-Fetâva'l-Hâniye veya el-Hâniyye* diye de anılan fıkha dair eseridir.

248 *el-Muhîtu'l-Burhânî fi'l-fıkhi'n-Numânî.* Burhânüddin (Burhânü'ş-Şeria) el-Buhârî el-Mergînânî'nin (ö. 616) hanefi fıkhı hakkında yazmış olduğu en uzun kitaplardan biridir.

Fasıl:

İbni Nüceym (ö. 970) şöyle buyurmaktadır:

"Allâh'ı, layığı olmadığı şeyle vasıflayan kafir olur. Bir kimse: "Filan kişi benim gözümde, Allâh'ın gözündeki yahudi gibidir", derse cumhura göre kafir olur. Bunda ihtilaf olduğu söylenmiştir. (Allâh için uzvun varlığını kastetmeksizin o kişiyi) Tahkir amaçlı söylerse kafir olmaz denilmiştir. Lakin (Allâh için) uzvun varlığını kastederse kafir olur.

Aynı şekilde Allâh için mekan nisbet eden de kafir olur. Bir kimse "*Allâhu fi's-Semâ*" (Allâh semadadır) derse bakılır:

Eğer Kur'ân veya hadislerde varid olduğu şekilde (hiçbir şey kastetmeksizin) naklederse kafir olmaz. Eğer mekan kastederse kafir olur.

Eğer herhangi bir şeye niyet etmeksizin (nassları nakletme niyeti de olmaksızın) söylerse cumhura göre tekfir edilir. Doğru olan da budur, fetva buna göredir."[249]

Fetâvâ-i Hindiyye[250], *Mecme'u'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur*[251] ve *Tebyînü'l-Hakâik*'te[252] da buna benzer ifadeler mevcuttur.

---

249 İbni Nüceym, *Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Baskı: II, Tarih: Yok, V/130

250 Burhânpûrlu Şeyh Nizâm'ın riyasetinde bir ulema heyeti, *Fetâvâ-i Hindiyye*, Dâru'l-Fikr, Baskı: II, h. 1310, II/259

251 Abdurrahmân Şeyhizâde, *Mecme'u'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, Baskı: Yok, Tarih: Yok, I/690

252 Zeylai, *Tebyînü'l-Hakâik*, el-Matbatü'l-Kübra'l-Emîriyye, Kahire, Baskı: I, h. 1313, I/135

4. İşaret:

Ebû Hanîfe'nin buyruklarında, Allâh'ın cismi olduğunu söyleyen birinin (yani müşebbihin), söylediğinin ne anlama geldiğini bilmediği için asıl manasını kastetmediği ve kendisinin bu konuda yanıldığı gerekçesiyle mutlak olarak tekfir edilemeyeceğini savunanlara reddiye vardır.

Bâkillânî[253] (ö. 403) ve Seyfüddîn el-Âmidî[254] (ö. 631) de *(rahimehumallâh)* bu görüştedir (hatta) *el-Ebkâr* adlı eserinin sonunda buyuruyor ki: "("Allâh cisimdir ama diğer cisimler gibi bir cisim değildir" diyenin tekfiri gerekmez, bilakis) "Allâh diğer cisimler gibi bir cisimdir, diyenin tekfiri gerekir."

Lakin kendisi, aynı eserinin tenzih faslında, bu sözünü nakzederek şöyle buyurmaktadır: "Bazıları Allâh'ı cisim olarak vasfeder. Kimisi cisimdir ama diğer cisimler gibi bir cisim değildir der. Bazı Kerramîler gibi. Kimisi köse bir genç suretindedir der. Kimisi saçları ağarmış bir yaşlı suretindedir der. Bunların hepsi küfürdür ve Allâh'ı bilmemektir. Allâh'ı apaçık bir noksanlığa nisbet etmektir. Allâh, bunlardan yüce ve beridir."

253 Hasan eş-Şâfiî, *el-Âmidî ve Ârâuhu'l-Kelâmiyye*, Dâru's-Selâm, Kahire, Baskı: I, 1998, s. 329

254 A.g.e.
Ebu'l-Hasen (Ebu'l-Kâsım) Seyfüddîn Ali b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebi (ö. 631).
Eş'arî kelâmcısı ve usûl-i fıkıh alimi. Âmidî kelâm, usûl-i fıkıh, felsefe ve mantık sahasındaki eserleriyle meşhurdur. Kaynaklar onun müdekkik bir alim, kuvvetli bir hatip ve iyi bir müderris olduğunu bildirirler. Usûl-i fıkıhta meseleleri fürûdan tecrit edip aklî istidlâl yolunu seçen ve mezhepleri tahkike önem veren bir usûlcü olarak tanınır. Özellikle hilâf ve cedel ilminde önemli bir yer işgal eden Âmidî, hilâf ilminde kendine has bir usûl ortaya koymuş, bu sahanın en büyük isimlerinden Es'ad b. Muhammed el-Miheni ve Şerif el-Merâgî'in eserlerini şerhederek metotlarını takviye etmiştir. Müteahhir kelâmcılardan olan Âmidî, kendisinden önceki kelâm alimlerinin fikirlerini dikkatli bir şekilde tenkide tâbi tutmuş, Fahreddin er-Râzî'nin geliştirdiği felsefe-kelâm yakınlaşmasını daha da ileriye götürmüş, hatta kemalâtın ancak aklî ilimlere tam mânasıyla vâkıf olmak suretiyle elde edileceğini savunmuştur. Bkz: DİA, ÂMİDÎ Seyfeddin, Emrullah Yüksel, cilt: 03; sayfa: 57-58.

Müteşâbihlerin Tercüme Meselesi

Metin:

[(İmâm Ebû Hanîfe) ***el-Fıkhu'l-Ekber*'de buyurdu ki: "Alimlerin, Allâh'ın sıfatlarından Farsça olarak söyledikleri her şey caizdir. Lakin yed sıfatını Farsça** (diline tercüme edilmiş şeklinde) **telaffuz etmek caiz değildir. Teşbih yapmaksızın Farsça olarak "berûy-i hudây"** (li vechillâh, Allâh'ın vechi için[255]) **demek caiz olur."]**

Şerh:

Ebû Hanîfe hazretlerinin *(rahimehullâh)* özellikle alimleri kastetmesi, Arapçanın ve Farsça'nın dil kurallarına hakim olan ve müteşâbihlerin tevil kurallarını bilen kimseleri kastetmesindendir. Bu alimlerin, Arapça olarak varid olan müteşâbih sıfatları Farsça olarak tefsir (tercüme) etmeleri, caizdir. Lakin yed sıfatını Farsça (diline tercüme edilmiş) olarak söylemek caiz değildir. Teşbih yapmaksızın Farsça olarak *"berûy-i hudây"* (li vechillâh, Allâh rızası için) demek caiz olur.

İşârât:

1. İşaret:

255 Manası: "Allâh rızası için" demektir.

Burada ki cevaz, teşbih yapmaksızın, ulemanın müteşâbihler hakkındaki görüşlerini (yani kuralları) bilen kişi hakkında geçerlidir.

2. İşaret:

İki kelimedeki aslî mananın benzer olması, birinde (yani müteşâbih sıfatta) yapılan mecazlandırmayı diğerinde de mümkün kılar.

(Yani, Arapça'da yüz (vech) kelimesini "Allâh'ın yüzü için" cümlesinde kullanıldığında "Allâh'ın rızası için" manasına gelir. Bu mecazlandırmadır. Farsça'da da yüz kelimesi, "Allâh'ın yüzü için" cümlesinde kullanılırsa "Allâh'ın rızası için" anlamına geldiğinden dolayı teşbih yapmaksızın bu sıfatı Farsça'ya tercüme etmek caizdir).

Bu cevazın ve tevilin/mecazlandırmanın (tercümenin) icmal sınırlarında tutulması kafidir, zira İmâm Ebû Hanîfe *(rahimehullâh)*, sadece (tefvîzi tercih eden) alimlerin bu sıfatlar hakkında zikrettiklerine cevaz vermiştir. (Onlar ise tafsili tevil ile icmalî tevilin sınırlarını çok iyi bilen kimselerdir.)

3. İşaret:

İkinci işarette verilen kurala göre "hudây" lafzının, şeriatta varid olan ve aynı anlamda olan/kullanılan bir ismin yerine kullanmanın cevazı vardır. Tabi ki teşbihe gitmeden. Bu cevaz aynı şekilde (tefvîzi tercih eden) alimlerin, teşbih yapmadan müteşâbihlerin müteradifleri olan lafizları kullanmalarına da racidir.[256]

İmâm Ebû Hanîfe'nin *(rahimehullâh)*, konu onsuz da anlaşılsa *"berûy-i hudây"* örneğini vermesi buna işarettir.

---

256 Tabi ki, burada tercümeye tamamen karşı olan alimlerin itirazı vardır. İbni Kutluboğa'nın geride geçen ifadelerinden anladığımıza göre, onun "عَلى" zamirinin yerine "فوق" zamirinin kullanılmasına cevaz vermeyişi buna örnektir. Aynı şekilde Abdülaziz el-Buhâri de (ileride görülebileceği gibi) buna karşı çıkmıştır ve bu sıfatların yerine, Arapça olsun başka bir dilden olsun, eş anlamlı kelimelerin kullanılamayacağını savunmuştur.

Bu konu açık olmasına rağmen (el-Fıkhu'l-Ekber'i şerheden) bazı alimlere gizli kalmıştır ve onların, yanlış neticelere varmalarına yol açmıştır.

Kimisi şöyle demiştir: "Müteşâbihlerin manaları muayyen olmadığı için manaları bilinmez (ki tercüme edilebilsin). Bundan ötürü "teşbih yapmaksızın" kaydının konulmasının bir faydası yoktur."

Kimisi şöyle demiştir: "Farisilerin 'el' lafzını mecaz olarak kullanma şekilleri olmadığından yed sıfatını Farsça'ya çevirerek telaffuz etmek caiz değildir. Zira bu, halkın zihninde tecsime ve teşbihe yol açar. Lakin vech (yüz) lafzı öyle değildir. Farisiler 'yüz' lafzını bazı durumlarda 'varlık' anlamında mecaz olarak kullandıkları için vech sıfatını teşbihe yol açmayacak şekilde Farsça'ya tercüme etme, yed sıfatındaki durumun hilafına, caizdir."

Kimisi de şöyle demiştir: "Yed sıfatında caizdir vech sıfatında caiz değildir. Aralarındaki fark, (anlaşılması için) derin bir araştırmaya ve çalışmaya muhtaç olan çok ince bir farktır.

Ayrıca[257] selefin yed sıfatını tevil (tercüme) etmemekte icmâ ettiklerini gördüm. Diğer sıfatlar hariç (yed sıfatı hususunda) İmâm Eş'arî onların yolundan gitmiştir. Diğer sıfatların tevilinde ise ihtilaf vardır."[258]

Bu şarihlerin hepsi İmâm Ebû Hanîfe'nin ne demek istediğinden gafil kalmışlardır. Muhtemeldir ki onları, bazı nüshalarda yazılı olan "yed sıfatı hariç (diğerleri Farsça telaffuz edilebilir)" ibaresi yanıltmıştır. Halbuki o bazı nüshalarda yazılı olan bu ziyade, meşhur olan asıl nüshaya ve konunun asıl maksadına muhalefet etmektedir.

257 Beyâzîzâde hazretleri burada "وَهُوَ أنَّ السَّلَف" diye devam etmiş. Bu görüşün asıl sahibi olan Molla Aliyyü'l-Kârî ise "ثُمَّ رَأَيْتُ السَّلَف" diyerek başlamıştır. Söz sahibi Molla Aliyyü'l-Kârî olduğu için onun ibaresini tercüme etmeyi daha uygun gördük.

258 Bu görüş Aliyyü'l-Kârî'nin görüşüdür. Bkz. Molla Aliyyü'l-Kârî, *Minehu'r-Ravdati'l-Ezher*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Baskı: I, Beyrut, 1998, s. 301

Fasıl:

Ebu'l-Yusr el-Pezdevî(ö. 493) şöyle buyurmaktadır:

"Müteşâbih sıfatları başka bir dilde kullanmak (yani onları tercüme etmek) caiz olur mu? (sorusuna cevap olarak şöyle deriz:)

Ehl-i Sünnet'ten bazıları organ vehmettirmemek/organ olduğuna inanmamak şartıyla caiz demişlerdir. Bazıları ise ileri görüşlü davranarak ve oluşacak olan tehlikeleri önlemek amacıyla cevaz vermemişlerdir. Doğrusu olan da budur."[259]

Ebu'l-Mu'în en-Nesefî (ö. 508) şöyle buyurmaktadır:

"Arap dilinde 'Allâh'ın eli vardır' denmesi caizdir. (Zira bu şekilde nazil olmuştur ve arap dilinde yed birçok manaya gelebilmektedir. Kendisinden sadece uzuv manası anlaşılmamaktadır). Lakin Fars dilinde (ve diğer dillerde) caiz değildir." [260]

Hüsâmuddîn es-Siğnâkî (ö. 714) şöyle buyurmuştur:

"İmâm Cemâlüddîn el-Mahbûbî *(rahimehullâh)*'el-Furûk fî beyâni'l-Fark' adlı eserinde şöyle buyumaktadır: Eğer Farsça (olan bir kelime) Arapça'ya tercüme edilirse daha düzgün ve (manaya delâlet açısından) daha uygun olur. Lakin Arapça (olan bir kelime) Farsça'ya tercüme edilirse (tam tersi olur ve mana) bozulur.

259 Ebu'l-Yusr el-Pezdevî, *Usûlu'd-Dîn*, Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire, 2005, s. 39

260 Ebu'l-Mu'în en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, Mektebetü Dâri'l-Ferfûr, 2. Baskı, s. 105

Görmüyor musun ki *'Allâh'ın yed'i onların elleri üzerindedir'* ayetini Farsça'ya tercüme etsen küfür olur. (O halde müteşâbihâtı tercüme etmek doğru değildir).[261]

Abdülazîz el-Buhârî (ö. 730) şöyle buyurmaktadır:

"Bil ki, Kur'ân ve hadislerde zikredilen bu müteşâbih sıfatlardan başka bir isim türetilemez. Misal, vech sıfatından 'Allâh müteveccihtir' lafzı türetilemez. Bu sıfatların yerine, Arapça olsun başka bir dilden olsun, eş anlamlı kelimeler kullanılamaz. Misal, ayn sıfatının yerine "باصرة" (göz) kelimesi kullanılamaz. Başka bir dile de tercüme edilemez."[262]

Hasan b. Ebî Bekir el-Makdisî (ö. 836) şöyle buyurmaktadır:

"Arapça olarak 'Allâh'ın eli vardır' demek caizdir. Zira nassta öyle varid olmuştur. Ama başka bir dilde böyle söylemek caiz değildir. Zira buna izin verilmemiştir (nass bu şekilde/bu dilde varid olmamıştır)."[263]

Alâuddîn el-Buhârî (ö. 841) şöyle buyurmaktadır:

"Bil ki: Arapça olarak 'Allâh'ın eli, yüzü, gözü, yanı, ayak, parmak ve sağ eli vardır' demek caizdir (zira bu sıfatlar Arapça olarak telaffuz edildiği vakit cisim dahil birçok manaya gelebilir. Ehl-i Sünnet inancına göre cisim manasından tenzih ederek diğer manalar Allâh'a tefvîz edilir ve hangisinin murad mana

261 Hüsâmuddîn es-Siğnâkî, *el-Kâfî Şerhu'l-Pezdevî*; Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, Baskı: I, 2001, s. 250-251

262 Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Baskı: Yok, Tarih: Yok, I/60

263 Hasan b. Ebi Bekir el-Makdisî, *Ğâyetu'l-Merâm fî şerhi Bahri'l-Kelâm*, Metkebetü'l-Ezheriyye, Mısır/Kahire, Baskı: I, 2012, s.380

olduğu hususunda araştırma yapılmaz). Farsça (ve diğer diller) ile telaffuz etmek caiz değildir."[264]

Burhânpûrlu Şeyh Nizâm (ö. 1090):

"Kur'ân'da varid olan yed ve vech gibi uzuv olmayan (sıfatları) Farisî diline (veya diğer dillere) tercüme etmek caiz olur mu?

Bazı meşayıhımız, (tecüme edildiğinde akla) uzuv (manası gelip) o (uzva) iman etme(ye yol açmazsa) caiz olur. Lakin ekserisi caiz olmayacağını söylemiştir. Kabul edilen görüş budur. *Fetâvâ-i Tatarhâniyye*'de de böyle geçer."[265]

İbni Âbidîn (ö. 1252) şöyle buyurmaktadır:

"Şemsü'l-Eimme el-Hulvânî şöyle buyurmaktadır: 'beyne yedeyillâh' lafzını Arapça ve Farsça olarak telaffuz etmek caizdir, zira bu lafzın Arapça'da da Farsçada da geniş manası vardır (yani birçok manaya gelebildiği halde bu terkipte uzuv veya cihet manasında kulanılmaz). Allâh, cihetten münezzeh olsa da."

Serahsî de böyle demiştir. Bunları, Farisî (veya herhangi bir) dile tercüme etmeyi yasaklayanlar ([Beyâzîzâde hazretlerinin (ö. 1044) belirttiği gibi] Arapça'da kullanılmadığı şekilde tercüme edip başka manalarda kullanarak) cahilleri fitnelerden sakındırmak/korumak için yasaklanmıştır. Yoksa (kaideler biliniyorsa) dinî açıdan caizdir."[266]

264 Alâuddîn el-Buhârî, *Risâletu'l-İtikâd*, Dâru'd-Diyâ, Kuveyt, s.121-122

265 Burhânpûrlu Şeyh Nizâm'ın riyasetinde bir alimler heyeti, *Fetâvâ-i Hindiyye*, Dâru'l-Fikr, Baskı: II, h. 1310, II/258

266 İbni Nüceym, *Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik* (İbni Âbidîn'nin "*Minhatü'l-Hâlik*" adlı haşiyesi ile beraber); Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Baskı: II, Tarih: Yok, 5/130

Fasıl:

Zihne yakınlaştırmak için misaller verecek olursak:

“Yedullâhi fevka eydîhim” ayetini “Allâh’ın eli onların elleri üzerindedir” diye Türkçe’ye çevirmek doğru değildir. Zira “el” lafzı, bu bağlamda Arapça’da kullanıldığı gibi Türkçemizde kullanılmıyor. Arapça’da, cisim/uzuv hariç, diğer mecaz manalar kolaylıkla akla geldiği gibi, Türkçe’de durum böyle değildir. Türkçemizde “Allâh’ın eli” terkibinden, mecaz manalardan ziyade cisim/uzuv manası ilk akla gelen manadır.

“Küllü şeyin fî yedillâh” cümlesini ise “herşey Allâh’ın elindedir” diye Türkçe’ye çevirmekte Beyâzîzâde’ye (ö. 1044) göre bir sakınca yoktur. Zira “el” lafzının bu bağlamda Arapça’daki kullanış şekli, Türkçedeki kullanış şekliyle aynıdır. Bu cümleyi dinleyenin aklına ilk gelen tecsim manası değildir, bilakis mecaz manalardır.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, Ebû Hanîfe’nin de işaret ettiği gibi bu tercümelerin alimler tarafından yapılması gerektiğidir. Avam için geçerli ve gerekli olan tercüme etmemek ve bunlar hakkında konuşmamaktır.

En az iki dil bilen kardeşlere malumdur ki, bir kelimeyi veya cümleyi başka bir dile çevirebilmek için evvela tercüme edilecek olan kelimenin/cümlenin manasını kavramak gerek. Kavramak yetmiyor, onun o dildeki kullanım şeklini ve mantığını da ayrıca iyi bilmek gerekiyor. Bu da yetmez. Bütün bu şartlara, aynı şekilde kendisine aktarılacak olan dilde de haiz olmak gerekiyor.

Binâenalâzâlik, tercüme edilmesi gereken kelimenin/cümlenin manası bilinmesi gerekiyorsa ve müteşâbihâtın manaları bilinmiyorsa, tercüme nasıl mümkün olacak? Bir insan manasını bilmediği bir şeyin tercümesini nasıl yapabilir?

Ancak müteşâbihâtın manasının bilinebilirliğini savunan kimseler, tercümelerinin mümkün olduğunu da savunur.

Buradan da anlaşılıyor ki, şiddetli bir tevil aleyhtarı olan mütesâlife (selefilik taslayanlar), müteşâbihâtı tercüme etmekle (bilerek veya bilmeyerek) tevilin dibine vurmuş oluyorlar.

Sonuç

Ulemamız, genellikle silsile şeklinde birbirlerinden naklettikleri için sözlerinin çoğu aynı manayı içermektedir. Benzer şeyleri tekrarlamaktan kaçınmak için son olarak sadece isimler vereceğiz:

Yahyâ b. Ebî Bekir el-Hanefî (ö. 377) *el-Muhtasar*'ında[267], Lâmişî (ö. 6. yy) *Kitâb fî Usûli'l-Fıkh*'ında[268], Fazlullâh et-Türpüştî (ö. 661) *Mesâbîhu's-Sünne* şerhinde[269], İbnü's-Sâ'âtî (ö. 694) *Bedîu'n-Nizâm*'ında[270], Ubeydullah b. Muhammed es-Semerkandî (ö. 701) *el-Akîdetü'r-Rukniyye*'sinde[271], Hibetullâh et-Türkistânî (ö. 733) *Tahâvî* şerhinde[272], Hasan b. Ebî Bekir el-Makdisî (ö. 836) *Bahru'l-Kelâm* şerhinde[273], Alâuddîn el-Buhârî (ö. 841) *Risâle*'sinde[274], Abdülvehhâb eş-Şarânî (ö. 972) *el-Yevâkît ve'l-Cevâhîr* adlı

---

267 Yahyâ b. Ebî Bekir el-Hanefî, *el-Muhtasar fî Beyâni'l-İtikâd*, Institut français d'archéologie orientale - Le Caire, Fransa, 2006, s.12

268 Lâmişî, *Kitâb fî Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmi, Baskı: I, 1995, s. 78

269 Fazlullâh et-Türpüştî, *el-Müyesser fî şerhi Mesâbîhi's-Sünne*, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Baskı: II, 2008, I/80

270 İbni's-Sâ'âtî, *Bedîu'n-Nizâm = Nihâyetu'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl*, Doktora Tezi (Câmiatü Ümmü'l-Kurâ), 1985, I/75

271 Ubeydullah b. Muhammed es-Semerkandî, *el-Akîdetu'r-Rukniyye*, TDV Yayınları, İstanbul, Baskı: I, 2008, s. 85

272 Hibetullâh et-Türkistânî, *Şerhu Akîdeti't-Tahâvî*, Dâru'n-Nûri'l-Mübîn, Ürdün/Umman Baskı: I, 2014, s. 100-107

273 Hasan b. Ebî Bekir el-Makdisî, *Ğâyetu'l-Merâm fî şerhi Bahri'l-Kelâm*; Metkebetü'l-Ezheriyye, Mısır/Kahire, Baskı: I, 2012, s.380-413

274 Alâuddîn el-Buhârî, *Risâletu'l-İtikâd*, Dâru'd-Diyâ, Kuveyt, Baskı: Yok, Tarih:

eserinde[275], Abdüğanî en-Nablûsî (ö. 1143) *el-Envâru'l-İlâhiyye*'sinde[276], Muhammed b. Süleymân el-Halebî er-Rihâvî (ö. 1228) *Bedü'l-Emâlî* şerhinde[277], Güzelhisârî hazretleri (ö. 1253) Konyalı Ebû Saîd el-Hâdimî'nin *Mecâmiu'l-Hakâik* adlı eserine yazdığı şerhte[278], Abdülğanî el-Meydânî (ö. 1298) *Tahâvî* şerhinde[279], İbrâhîm Hilmi el-Görelevî (ö. 14. yy) *Sevâdü'l-Azam* şerhinde[280], Yûsuf en-Nebhânî (ö. 1350) *Raf'u'l-İştibâh*'ında, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1361) meşhur tefsirinde[281] Beyâzîzâde hazretleriyle zımnen aynı görüşü paylaşmışlardır.

Bunca alimin aynı doğrultuda fikir beyan etmeleri, mezhepte asıl takdim edilen görüşün tefvîz olduğunu ispat etmektedir.

Emîr el-İtkânî'nin de *(rahimehullâh)* buyurduğu gibi mezhebimizin alimlerinden tefvîze vacip diyenler olduğu gibi, tevile cevaz verenler de olmuştur. İtkânî'nin deyişiyle, fakihlerimiz (ve selef alimlerimiz) tevile cevaz vermezken, Ebu'l-Muîn en-Nesefî ve Alâuddîn es-Semerkandî gibi kelâmcılarımız buna cevaz vermişlerdir.[282] Lakin tevile cevaz verenlerin ekseriyeti, tevilde tayine gitmemek (yani "Allah'ın muradı budur" diye kesin konuşmama) şartıyla buna cevaz vermişlerdir. Cevaz vermeleri ise tevili gerekli gördükleri anlamına gelmez. Aksine, matlub olanın gerekmediği müddetçe tevil etmemek olduğu anlaşılmış olur. Zira cevazın

---

Yok, s.117-122

275 Abdülvahhâb eş-Şarânî, *el-Yevâkît ve'l-Cevâhir fî Beyâni Akâidi'l-Ekâbir*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, s.177-192

276 Abdüğani en-Nablûsi, *el-Envâru'l-İlâhiyye*, DKİ, Beyrut, s. 54-55

277 Muhammed b. Süleymân el-Halebi er-Rihâvi, *Nuhbetu'l-Leâli li Şerhi Bedi'l-Emâli*, Hakikat Kitabevi, Türkiye/İstanbul, 1996, s.12-14

278 Güzelhisâri, *Menâfiu'd-Dekâik fî şerhi Mecâmi'l-Hakâik*, Princeton University Library, s. 78-81

279 Abdülğani el-Meydâni, *Şerhu Akideti't-Tahâvî*, Dâru İbni Abdilhâdi, Beyrut, Baskı: I, 2005, s. 73-74

280 İbrâhim Hilmi el-Görelevi, *Selâmü'l-Ahkem alâ Sevâdi'l-Azam*, Ahter Matbaası, Dersaadet, s.152-153

281 Elmalılı, *HDKD*, Araf sûresinin 54. ayetinin tefsiri

282 Emir el-İtkâni, *et-Tebyîn Şerhu'l-Müntehab li'l-Ahsikesi*, Kuveyt, Baskı: I, 1999, s. 210-216

mahiyeti bunu gerektirir.[283] Alâuddin el-Üsmendî ve Saffâr gibi zaruret şartı zikretmeden tafsilî tevile gidenler olmuşsa da istisnalar kaideyi bozmazlar.[284]

Ebû Şekûr es-Sâlimî gibi alimler müteşâbih sıfatlara "sıfat" dahi demenin caiz olmayacağını ileri sürse de (İbni Kutluboğa da istiva hakkında bu görüştedir) mezhepte tercih edilen görüşün bu olmadığı açıktır.

Cevaz verenlerin öne sürdükleri gerekçeler göz önünde bulundurulursa bu gerekçelerin yokluğu halinde cevazın da iptali sözkonusu olacaktır. Nitekim Mestçizâde'nin de belirttiği gibi Hanefî-Mâturîdî mezhebinde (ve bizatihi İmâm Mâturîdî'nin) tercih edilen görüş, (tafsilî) tevil etmemektir.

Tevile cevaz veren alimler ile vermeyen alimlerin kavillerini cem etmek adına İbni Hümâm es-Sivâsî'nin ve diğer büyük alimlerin görüşüne tutunmak ve bu ihtilafları bu görüşe hamletmek en vasat ve en doğru yol olacaktır. O da, zaruret durumu haricinde tevilden kaçınmaktır.

İmâmü'l-Hüdâ Ebû Mansûr el-Mâturîdî *(rahimehullâh)* hazretlerinin gerek *Kitâbu't-Tevhîd*'inde gerekse *Te'vîlât*'ında serdettiği (lakin "kesin budur" demediği) tevilleri de, zaruret halinde yapılabilecek doğru tevillere bir örnek olarak kabul etmek, ihtilaftan kaçınmak adına en uyumlu tutumdur. Tevil eden diğer alimlerin tevillerini de bu doğrultuda değerlendirmek mümkündür.[285]

283 Zira caiz olanı yapmamak daha iyidir. Misal: Abdestsiz Kur'ân okumak caizdir. Ama bunu yapmamak daha iyidir.

284 Bkz: Ebû İshâk es-Saffâr (ö. 534) ve Alâuddin el-Üsmendî (ö. 552) de buna dahildir. (Bkz: Ebû İshâk es-Saffâr, *Telhîsu'l-Edille*, Dâru's-Selâm, 2010, s. 92-93; Alâuddin el-Üsmendî, *Lübâbü'l-Kelâm*, TDV Yayınları, İstanbul, Baskı: I, 2005, s. 39).

285 Buna örnek olarak Ebu'l-Muin en-Nesefî'nin, müteşâbihâtı tevil ettiği halde tercüme edilmesine izin vermeyişini, "müteşâbihâtı tefviz etmek, çoğu büyük imâmların ve alimlerimizin yoludur" ve "yed sıfatından murad, Allâh'ın kastettiği muraddır (biz bilemeyiz)" deyişini örnek verebiliriz. (Bkz: Ebu'l-Mu'in en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, Mektebetü Dâri'l-Ferfûr, 2. Baskı, s. 105, s. 105-114, s. 115-119). Ya da Ebu'l-Berakât en-Nesefî'nin, tefsirinde istivaya istila diye tevil ettiği halde başka bir kitabında, müteşâbihâtın manasının bize

Zira İmâm Mâturîdî, müteşâbihler karşısındaki tutumunu açıklarken iki vecih belirtmiştir. Biri tefvîz, diğeri tevil. Lakin, tefvîzi açıklarken "biz" kalıbını kullanması ve tevili açıklarken de sadece "mümkündür" demesi, kendisinin tefvîz yoluna daha yakın olduğuna bir işarettir.[286]

"Ayrıca şu husus da vardır: Allâh, mükellefleri bazı hususları anlamakta ileri gitmeyip duraksamayla imtihan etmiştir. Mesela cennet ve cehennem, hurûf-u mukattaa ve diğer hususlara dair gelen naslar gibi; insan, bunların, hakkında kesin hüküm vermeyip tevakkuf etme imtihanına konu teşkil ettiğini sezer"[287], buyurması tezimizi destekleyici mahiyettedir.

Şu da var ki, İmâm Mâturîdî, müteşâbihlerin bilinemez oluşlarını Mutezile'nin aslah teorisine karşı bir delil olarak kullanmıştır. Zira Mutezile'ye göre Allâh, kulları için en iyisini yaratmak zorunda olduğu için -hâşâ- onlara herşeyi açıklamak zorundadır. Bundan ötürü de (insanlar birbirlerine düşmesin

---

kapalı olduğunu ve onun tefsiriyle/teviliyle uğraşmamanın daha doğru oldğunu yazmasıdır. (Bkz: Ebu'l-Berakât en-Nesefî, *Keşfu'l-Esrâr Şerhu'l-Musannif ale'l-Menâr* (Molla Civen'in *Nûru'l-Envâr* şerhiyle beraber); DKİ, Beyrut, Baskı: Yok, Tarih: Yok, s.221-225).

Ayrıca, büyük İmâm Ebû Mansûr el-Mâturidî'nin talebelerinden olan Ebu'l-Hasan er-Rüstüğfenî'nin (ö. 345) talebesi Ebû Seleme es-Semerkandî'nin (ö. 340) *Cümelün min Usûli'd-Dîn*'inde ve ona şerh yazan talebe arkadaşı İbni Yahyâ'nın (s. 211-216) bizi destekleyen açıklamalar yapmaları ve tefvîzin asıl olduğunu beyan etmeleri (Bkz: Ebû Seleme es-Semerkandî, *Cümelün min Usûli'd-Dîn*; DKİ, Muhakkik: İlhâm Kâsimî, Beyrut, Baskı: I, 2015, s. 31-33) meseleyi vuzuha kavuşturmada yardımcı olmaktadır. *Kitâbu't-Tevhîd*'in şerhi mahiyetinde olan Ebu'l-Yusr el-Pezdevî'nin *Usûlü'd-Dîn*'indeki açıklamalarını da aynı kefeye koymamız mümkündür.

Bunlara ek olarak İmâm Mâturîdî'nin İmâm Ebû Hanîfe'nin itikadına tabi bir alim olduğunu, yeni bir mezhep kurmayıp Ebû Hanîfe'nin mezhebinin mufassili (tafsil eden/detaylandıran) olduğunu (ve böylece ondan ayrı bir yol izlemediğini) belirten Beyâzîzâde ve Kevserî'nin açıklamalarını da değerlendirirsek savımızı çürük temellere oturtmadığımız gün gibi açık olacaktır. (Bkz: Beyâzîzâde, *İşârâtü'l-Merâm*; Dâru'l-Kütübü'l-İslâmiyye, 1.Baskı, İstanbul, 1949, s. 8 ve 23).

286 Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*; Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Baskı: I, 2005, I/410-411

287 Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, Mütercim: Bekir Topaloğlu; TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2016, s.135-136

diye) müteşâbihlerin bilinemezliklerini kabul etmemişler. İmâm Mâturidi'nin ise onların aslah teorilerine karşı muhkem-müteşâbih ayırımı ile istidlalde bulunması onun müteşâbihlerin bilinmez olduğunu kabul ettiğinin sarih bir göstergesidir. [288]

Salim bir beynin anlayamadığı bir başka husus da mütesâlife'nin (selefilik taslayanların) istivaya yerleşme (istikrar) manası verip "keyfiyetsiz" kaydı koymalarıdır. Manası bizce malum olmayan istivayı tevil edip tevil aleyhtarlığı güdüyorlar ve üstüne üstlük ("yerleşti" diyerek) keyfiyet verip "ama keyfiyetsiz bir şekilde", kaydını koyuyorlar...

Ayrıca değinmek istediğim ve ülkemizde çokça yapılan hatalardan biri de mütercimlerimizin dili Arapça olan ilmî kitapları Türkçe'ye çevirirken müteşâbihâtı da, mütesâhil ve bilinçsiz bir şekilde tercüme etmeleridir. Bunun neticesi olarak "Allâh'ın bizim gibi eli var" diyen gençlerin türemesi çok doğaldır.

İlim talebelerinin aklını karıştıran, hatta doğru yoldan saptıran bu hatanın temel sebebi, koca alimlerin bize miras bıraktıkları ve bin senelik süzgeçten süzülerek gelen ve her süzüldüğünde teyit edilen bu mezhebimizi hakkıyla bilmediğimizdendir. Ne hikmetse, varisi olduğumuz bu değeri araştırmayışımız yetmezmiş gibi İbni Hazm'lara, Nazzâm'lara, İbni Teymiyye'lere merak güdülerimizi sarfediyoruz.

Zaten İmâm Muhammed de *(rahimehullâh)* bundan şikayet etmiyor muydu?!.

Şöyle ki; Ebû Hanîfe'nin vefatından sonra Medine'ye gidip İmâm Mâlik'ten üç sene ders gördü. Kûfe'ye dönüşünde, halka ders vermeye başladı. İmâm Mâlik'in *Muvatta*'ından ders verdiği günler meclis dolup taşardı, lakin kendi mezhebinin kitaplarından ders verdiği günler azalırlardı. Buna içerlenen İmâm Muhammed'in de dilinden şunlar dökülüverdi: "Kendi ashabını (hocalarını, imâmalarını) sizden daha kötü öven kimse görmedim.

288 Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*; Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Baskı: I, 2005, 2/305-306

Mâlik'ten ders verdiğim vakit meclisi dolduruyorsunuz, ama kendi ashabınızdan (hocalarınızdan, alimlerinizden) ders verdiğim vakit zorla geliyorsunuz."[289]

Bize düşen öncelikli vazife, yeni eserler telif etmek değil, bilakis dedelerimizin ve atalarımızın bozulmaması için çaba sarfettikleri mezhebimiz hakkında yazdıklarını, yazma eserler kütüphanelerinden kurtarmak ve hakkını vererek tahkîk edip ilim talebelerinin istifadesine sunmaktır. Bu koskoca mirasa bir nazar dahi bahşetmemek, nankörlükten başka bir şey değildir!

Biz uyuduğumuz müddetçe birileri kalkıp, parasını ümmetin menfaati için harcamak yerine, kitaplarımızı tahrif etmek ve dipnotlarına Elbânî'ler ve Bin Bâz'lar ile doldurmak için harcayacaklardır. Tevfîk Allâh'tandır.

Ustarecepzâde
Hamza Burak Çiçek
16 Cemâziyelâhir 1439
04.03.2018

289 Zehebi, *Menâkibu'l-İmâm Ebi Hanîfe ve Sâhibeyhi*, Lecnetü İhyâi'l-Meârifi'n-Numâniyye, Haydarabad, Baskı: III, h. 1408, I/85

Kaynaklar

Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, Mütercim: Bekir Topaloğlu; TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2016

Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*; Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Baskı: I, 2005

Ebû Seleme es-Semerkandî, *Cümelün min Usûli'd-Dîn*; DKİ, Muhakkik: İlhâm Kâsimî, Beyrut, Baskı: I, 2015

Ebû Şekûr es-Sâlimî, *et-Temhîd fî Beyâni't-Tevhîd*, Muhakkik: Ömer Türkmen; TDV Yayınları, Ankara-Beyrut, 2017

Beyâzîzâde, *İşârâtü'l-Merâm*; Dâru'l-Kütübü'l-İslâmiyye, Muhakkik: Yûsuf Abdurrazzâk, 1.Baskı, İstanbul, 1949

Fıkhı Ekber Şerhleri, Mütercim: Doç. Dr. Y. Vehbi Yavuz; Bayrak Yayınları, Baskı: II, İstanbul, 1993

Ekmeleddîn el-Bâbertî, *Şerhu'l-Vasiyye*; Dâru'l-Feth, Baskı: I, Ürdün/Amman, 2009

Şemsüddîn es-Semerkandî, *es-Sahâifu'l-İlâhiyye*; Muhakkik: Ahmed Abdurrahmân eş-Şerîf

Şeyh İshâk er-Rûmi, *Muhtasaru'l-Hikmeti'n-Nebeviyye*; DKİ, Baskı: I, Lübnan, 2015

Tâcüddîn es-Sübkî, *Seyfu'l-Meşhûr fî Akâidi Ebî Mansûr*; Muhakkik: Mustafa Saim Yeprem, Baskı: I, İstanbul, 2000

Cemâlüddîn el-Habbâzî, *Kitâbu'l-Hâdî fî Usûli'd-Dîn*; İFAV, Muhakkik: Adil Bebek, Baskı: I, İstanbul, 2006

Hüsâmuddîn es-Siğnâkî, *et-Tesdîd fî şerhi't-Temhîd*; Muhakkik: Rassim Chelidze, Bursa, 2015

Ebu'l-Müntehâ, *Şerhu Kitâbi Fıkhi'l-Ekber*

Ebu'l-Berakât en-Nesefî, *el-İtimâd fi'l-İtikâd*; Muhakkik: Abdullâh Muhammed İsma'îl, Mektebetü'l-Ezher, 1.Baskı, Kahire, 2012

Ebu'l-Yusr el-Pezdevî, *Usûlu'd-Dîn*; Muhakkik: Hans Peter Lens, Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire, 2005

el-Hâdirî, *Tenzîhu'l-Hakk*; Mektebetü'l-Yusr, 2007

Ebu'l-Mu'în en-Nesefî, *Tebsiratu'l-Edille*; Mektebetü'l-Ezher, Muhakkik: Muhammed el-Enver, Baskı: I, 2011

Ebu'l-Mu'în en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*; Mektebetü Dâri'l-Ferfûr, Muhakkik: Veliyyüddin el-Ferfûr, Baskı: II

İbni Emîr el-Hâc, *el-Müsâmere fî şerhi'l-Müsâyere*; Mektebetü'l-Ezher, Kahire, 2006

Cemâlüddîn el-Gaznevî, *Usûlu'd-Dîn*; Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Muhakkik: Ömer Vefîk ed-Dâ'ûk, Baskı: I, 1998

Molla Aliyyü'l-Kârî, *Minehu'r-Ravdati'l-Ezher*; Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Muhakkik: Vehbi Süleymân, Baskı: I, Beyrut, 1998

Sirâcüddîn el-Gaznevî, *Şerhu Akîdeti't-Tahâvî*; Dâru'l-İhsân, Mısır/Kahire, Baskı: II, 2016

Şeyhzâde Abdurrahîm b. Alî el-Amâsî, *Nazmu'l-Ferâid ve Cemu'l-Fevâid*; Matbaatü'l-Edebiyye, Mısır, h. 1317

Kadı İmâdü'l-İslâm el-Üstüvâî, *Kitâbu'l-İtikâd*; DKİ, Muhakkik: Seyit Bahçivan, Lübnan, Baskı: I, 2005

Mestçizâde Abdullâh Efendi, *Mesâliku'l-Hilâfiyyât*; Dâru's-Sâdir, Muhakkik: Seyit Bahçivan, Lübnan/Beyrut, Baskı: I, 2007

İsmailağa Fıkıh Heyeti, *5 Temel Akaid Risaleleri*; Muallim Neşriyat, İstanbul, Baskı: I, 2017

Nûreddîn es-Sâbûnî, *el-Kifâye*, Thk: Muhammed Aruçi, Dâru İbn Hazm, Beyrut, Baskı: I, 2014

Yahyâ b. Ebî Bekir el-Hanefî, *el-Muhtasar fî Beyâni'l-İtikâd*; Institut français d'archéologie orientale - Le Caire, Muhakkik: Bernand Marie, Fransa, 2006

Hibetullâh et-Türkistânî, *Şerhu Akîdeti't-Tahâvî*; Dâru'n-Nûri'l-Mübîn, Muhakkik: Câdullah Bessâm, Ürdün/Umman Baskı: I, 2014

Hasan b. Ebî Bekir el-Makdisî, *Gâyetü'l-Merâm fî şerhi Bahri'l-Kelâm*; Metkebetü'l-Ezheriyye, Mısır/Kahire, Baskı: I, 2012

Alâuddîn el-Buhârî, *Risâletu'l-İtikâd*; Dâru'd-Diyâ, Muhakkik: Saîd Fûde, Kuveyt, Baskı: Yok, Tarih: Yok

Ubeydullah b. Muhammed es-Semerkandî, *el-Akîdetu'r-Rukniyye*; TDV Yayınları, Muhakkik: Mustafa Sinanoğlu, İstanbul, Baskı: I, 2008

Abdüğanî en-Nablûsî, *el-Envâru'l-İlâhiyye*; DKİ, Lübnan/Beyrut, Muhakkik: Beşir Birman

Alâuddîn el-Üsmendî, *Lübâbu'l-Kelâm*; TDV Yayınları, Muhakkik: Mustafa Sait Özervarlı, İstanbul, Baskı: I, 2005

Muhammed b. Süleymân el-Halebî er-Rîhâvî, *Nuhbetu'l-Leâlî li Şerhi Bedi'l-Emâlî*; Hakikat Kitabevi, Türkiye/İstanbul, 1996

Abdülğanî el-Meydânî, *Şerhu Akîdeti't-Tahâvî*; Dâru İbni Abdilhâdî, Muhakkik: Abdusselâm el-Hâdî, Lübnan/Beyrut, Baskı: I, 2005

İbrâhîm Hilmi el-Görelevî, *Selâmu'l-Ahkem alâ Sevâdi'l-Azam*; Ahter Matbaası, Dersaadet

Ebû İshâk es-Saffâr, *Telhîsu'l-Edille*; Dâru's-Selâm, 2010

Abdülvahhâb eş-Şarânî, *el-Yevâkît ve'l-Cevâhir fî Beyâni Akâidi'l-Ekâbir*; Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Lübnan/Beyrut

Emine Nurefşan Dinç, *Kadı Burhâneddîn'in "Tercihu't-Tavdîh" isimli eseri Tahkik ve Değerlendirme*; Cemil Ozalit Fotokopi Ltd. Şti., İstanbul, Baskı: I, 2013

Hüsâmuddîn es-Siğnâkî, *el-Kâfî Şerhu'l-Pezdevî*; Mektebetü'r-Rüşd, Muhakkik: Fahruddin Muhammed Kânit, Riyad, Baskı: I, 2001

Ebu'l-Berakât en-Nesefî, *Keşfu'l-Esrâr Şerhu'l-Musannif ale'l-Menâr* (Molla Cîven'in *Nûru'l-Envâr* şerhiyle beraber); DKİ, Beyrut, Baskı: Yok, Tarih: Yok

Alâuddîn es-Semerkandî, *Mîzânu'l-Usûl,* Metâbi'i'd-Devhati'l-Hadise, Baskı: I, 1984

Güzelhisârî, *Menâfiu'd-Dekâik fî şerhi Mecâmi'l-Hakâik*; Princeton University Library

Burhânpûrlu Şeyh Nizâm'ın riyasetinde bir alimler heyeti, *Fetâvâ-i Hindiyye*, Dâru'l-Fikr, Baskı: II, h. 1310

Bedruddîn el-Aynî, *el-Binâye*, DKİ, Beyrut, Baskı: I, 2000

Ekmeleddîn el-Bâbertî, *el-İnâye*, Dâru'l-Fikr, Baskı: Yok, Tarih: Yok

İbni Hümâm es-Sivâsi, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, Baskı: Yok, Tarih: Yok

Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Baskı: Yok, Tarih: Yok

Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *el-Mebsût*, Dâru'l-Marife, Beyrut, Baskı: Yok, 1993

Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, Dâru'l-Marife, Beyrut, Baskı: Yok, Tarih: Yok

Bedruddîn el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Tarih: Yok

İbni Nüceym, *Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik* (İbni Âbidîn'nin *Minhatu'l-Hâlik* adlı haşiyesi ile beraber); Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Baskı: II, Tarih: Yok

Muhammed Alâuddîn, *Hediyyetu'l-Alâiyye*, Dâru İbni Hazm, Muhakkik: Bessâm Abdulvehhâb, Kıbrıs, Baskı: I, 2003

Abdurrahmân Şeyhizâde, *Mecme'u'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Baskı: Yok, Tarih: Yok

Abdülhayy el-Leknevî, *Kameru'l-Akmâr li Nûru'l-Envâr fî Şerhi'l-Menâr*; DKİ, Muhakkik: Muhammed Abdusselam Şahin, Beyrut, Baskı: I, 1995

İbni Âbidîn, *Nüsemmâtu'l-Eshâr*; İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, Pakistan/Karatşi, Baskı: III, h. 1318

Molla Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-Mebânî ve Tenkîhu'l-Meânî*; Dâru's-Sâdir, Muhakkik: İlyas Kaplan, Lübnan/Beyrut, Baskı: I, 2006

Şemsüddîn-i Sivâsî, *Zübdetü'l-Esrâr fî Şerhi Muhtasari'l-Menâr*; Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Riyad, Baskı: I, 1998

İbni Melek, *Şerhu Menâri'l-Envâr*; DKİ, Beyrut/Lübnan, Baskı: Yok, Tarih: Yok

Kıvâmüddîn el-Kâkî, *Câmiu'l-Esrâr fî Şerhi'l-Menâr*; Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Muhakkik: Fazlurrahmân el-Afgânî, Riyad, Baskı: II, 2005

İbni Nüceym, *Fethu'l-Ğaffâr bişerhi'l-Menâr*; DKİ, Beyrut/Lübnan, Baskı: I, 2001

Sadüddîn ed-Dihlevî, *İfâdatu'l-Envâr fî İdâeti Usûli'l-Envâr*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, Baskı: I, 2005

İbni Kutluboğa, *Hulâsatu'l-Efkâr Şerhu Muhtasari'l-Menâr*, Dâru İbni Hazm, Baskı: I, 2003

Lâmişî, *Kitâb fî Usûli'l-Fıkh*; Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Muhakkik: Abdülmecîd et-Türkî, Baskı: I, 1995

Fazlullâh et-Türpüştî, *el-Müyesser fî şerhi Mesâbîhi's-Sünne*, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Baskı: II, 2008

İbni's-Sâ'âtî, *Bedîu'n-Nizâm = Nihâyetu'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl*, Doktora Tezi (Câmiatü Ümmü'l-Kurâ), 1985

Emîr el-İtkânî, *et-Tebyîn Şerhu'l-Müntehab li'l-Ahsikesî*; Muhakkik; Doktor Sâbir Nasr Mustafa Osman, Kuveyt, Baskı: I, 1999

Zehebî, *Menâkibu'l-İmâm Ebî Hanîfe ve Sâhibeyhi*, Lecnetü İhyâi'l-Meârifi'n-Numâniyye, Haydarabad, Baskı: III, h. 1408

Ebu'l-Kâsım Nâsiruddîn el-Hanefî, *el-Mültekat*; DKİ, Beyrut, Baskı: I, 2000

Hâfızuddîn el-Kerderî el-Bezzâzî, *el-Menâkib*; Kevserî, *İşârât Mukaddimesi*, Muhakkik: Yûsuf Abdürrezzâk; Dâru'l-Kütübü'l-İslâmiyye, İstanbul Baskı: I, 1949

İbni Âbidîn, *Şerhu Ukûdi Rasmi'l-Müftî*; Dâru'l-İhsân, Muhakkik: Hâmid Alî el-Alîmî, Kahire, Baskı: I, 2016

Ebû Abbâs el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr fî Ğarîbi'ş-Şerhi'l-Kebîr*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, Baskı: Yok, Tarih: Yok

Fahruddîn er-Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Baskı: III, h. 1320

Ebû Hafs Ömer el-Kazvînî, *Keşfu'l-Keşşâf*, Mahtût, Bkz: http://dl.nlai.ir/UI/149599be-5c11-4785-a011-12964ebc26be/LRRView.aspx

Nizâmuddîn en-Nîsâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân*, Thk: Şeyh Zekeriya Amîrât, DKİ, Beyrut, Baskı: I, h. 1416

Seyyid Şerîf Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, DKİ, Beyrut ,Thk: Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî, Baskı: I, 1998

Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Dâru Hicr, Baskı: I, 2001

Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Mektebetü İbni Teymiyye, Kahire, Baskı: II, Tarih: Yok

Ebu'l-Meâli el-Cüveynî, *el-Akîdetu'n-Nizâmiyye*, Thk: Muhammed Zâhid el-Kevserî, Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, Baskı: Yok, 1992

Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Baskı: I, 1983

Muhyiddîn en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîh Müslim b. el-Haccâc*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Baskı: II, h. 1392

Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, Thk: Adil b. Yusuf el-Azâzi, Riyad, Baskı: I, 1998, I/194, no: 693

Zeylaî, *Tebyînu'l-Hakâik*, el-Matbatü'l-Kübra'l-Emîriyye, Kahire, Baskı: I, h. 1313

Hasan eş-Şâfiî, *el-Âmidî ve Ârâuhu'l-Kelâmiyye*, Dâru's-Selâm, Kahire, Baskı: I, 1998

Ramazân el-Bûtî, *es-Selefiyye*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, Baskı: XIV, 2016

Zâhid el-Kevserî, *Mukaddimât*, Dâru's-Sürya, Beyrut, Baskı: I, 1997

Ebu'l-Mehâsin el-Konevî, *el-Kalâid fî Şerhi'l-Akâid*, Şirketü Dâri'l-Meşâri', Beyrut, Baskı: I, 2016

Zâhid el-Kevserî, *Fıkhu Ehli'l-İrâk ve Hadisuhum*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2012

Birgivî, *Tarîkatu'l-Muhammediyye*, Thk: Şerefüddin el-Kütübî, Bombay, Baskı: Yok, Tarih: Yok

Molla Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Kitâbi'l-Fıkhi'l-Ekber,* Thk: Ali Muhammed Dendel, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Baskı: II, 2007

Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn*, Matbaatü'd-Devle, İstanbul, Baskı: I, 1928

Muhibbî, *Hulâsatu'l-Eser*, Dâru's-Sâdır, Beyrut, Baskı: Yok, Tarih: Yok

Ziriklî, *el-E'lâm*,Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Baskı: XV, 2002

Bursalı Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Hzr: Yekta Saraç, TÜBA, Ankara, 2016

Ömer Nasûhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, Ravza Yayınları, İstanbul, Baskı: III, 2017

Ömer Nasûhi Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul, Baskı: I, 1955

Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, Thk: Beşşâr Avvâd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, Baskı: I, 1980

Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Müessesetü'l-Halebî, Baskı: Yok, Tarih: Yok

İşbu kitap, Beyâzîzâde Ahmed Efendi'nin Ebû Hanîfe'nin beş eserinden derleyip topladığı el-Usûlü'l-Münîfe adlı eserinin, yine kendisinin yazmış olduğu el-İşârâtü'l-Merâm min İbârâti'l-İmâm adlı şerhinin "Müteşâbih Sıfatlar" bölümünün tercümesinden oluşmaktadır.

Beyâzîzâde hazretleri kitabında, evvelâ Ebû Hanîfe'nin eserlerinden bazı kısımlar zikredip onları şerhetmiştir. Şerhinden sonra "İşârât" (işaretler) diye bir altbaşlık koyup Ebû Hanîfe'nin buyruklarından istinbat ettiği işaretleri alt alta dizmiştir. Kendisinin bir Mâturîdî kelâmıcısı olmasının yanında Eş'arî kelâmından da birçok alıntılar yaparak Eş'arî mezhebine olan vukûfiyetini de ispatlamaktadır.

Bu eserdeki ana maksadımız Hanefî-Mâturîdî mezhebinin müteşâbih sıfatlar karşısındaki tutumunu ilim talebelerine kısaca ve muhkem bir şekilde aktarmaktır. Bundan dolayı ilk dönem Hanefî alimlerinden nakil yapmaya özen gösterdik. Son dönem alimlerinden nakil yapmayı ihmal etmedik ki Hanefî-Mâturîdîlerin sonradan bozulduğunu iddia edenlere fırsat doğmasın.

9 786056 992902